

**Ünlü Şarkiyatçı V.V. Barthold'un
Çalışmalarının Türk Tarihindeki Yeri
ve Önemi**

Sibel DEMİRKOL

Yüksek Lisans Tezi

Genel Türk Tarihi

Doç. Dr. Gülnar KARA

**T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ÜNLÜ ŞARKİYATÇI V.V. BARTHOLD'UN
ÇALIŞMALARININ TÜRK TARİHİNDEKİ YERİ VE
ÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİBEL DEMİRKOL

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. GÜLNAR KARA**

HAZİRAN 2019

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “Ünlü Şarkiyatçı V.V. Barthold’un Çalışmalarının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. ....../...../20.....

Sibel DEMİRKOL

İLETİŞİM BİLGİLERİ:

Adres: Taş Mah. 911 Sk. No:16 Merkez/BİTLİS

E-posta: sibeldemirkol13@gmail.com

Telefon:

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

“Ünlü Şarkiyatçı V.V.Barthold’un Çalışmalarının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”
başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez
Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır. .... / ..... / 20.....

Tezi Hazırlayan:

Sibel DEMİRKOL

Danışman:

Doç. Dr. Gülnar KARA

Tarih Anabilim Dalı Başkanı:

Prof. Dr. Mehmet Salih MERCAN

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı öğrencisi Sibel DEMİRKOL tarafından hazırlanan “**Ünlü Şarkiyatçı V.V. Barthold’un Çalışmalarının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi**”adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26./06/ 2019 tarihinde, saat 10:00 ’te yapılmış ve tezin oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman ve Başkan: Doç. Dr. Gülnar KARA

Bitlis Eren Üniversitesi/ Tarih

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Hasan TAŞKIRAN

Bitlis Eren Üniversitesi/ Tarih

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZALPER

Muş Alparslan Üniversitesi/ Tarih

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

.... / ..... / 2019

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Özdemir

Enstitü Müdürü

T.C.
Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019
Danışman: Doç. Dr. Gülnar KARA
Sibel DEMİRKOL

**ÜNLÜ ŞARKİYATÇI BARTHOLD'UN ÇALIŞMALARININ TÜRK
TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ**

ÖZET

Rusya'nın önde gelen şarkiyatçılarından Vasiliy Vladimiroviç Barthold, araştırmaları ve eserleriyle Orta Asya ve Türk Tarihi alanında büyük bir iz bırakmıştır. Kafkasya, İran, Moğol, İslam Tarihi gibi alanlarda önemli çalışmalar bırakan ünlü tarihçinin asıl uzmanlık alanlarını ise Türk halkları, Orta Asya ve Türkistan Tarihi oluşturmaktadır. Bu yönü ile Türk Tarihine çok büyük katkılar sağlayan Barthold'un Türk Tarihi üzerindeki çalışmalarından pek çoğu başta Türkçe olmak üzere farklı dillere çevrilmiştir.

Çalışmamızın amacı, ünlü Rus bilim adamı Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un çalışmalarının Türk tarihindeki yeri ve önemini ortaya koymak ve bu bağlamda araştırmacının çalışmalarını ve eserlerini değerlendirmektir. Çalışma nitel araştırma yöntemiyle hazırlanmıştır. Çalışmanın kapsamını, Barthold'un eserleri oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda Barthold'un Türk tarihi, Türklerin Müslüman olma süreci, İslamiyetten sonraki Türk Dünyası, Orta Asya coğrafyası ve tarihi konularında günümüzün tarih anlayışlarına ve tarihçilerine etki eden pek çok inceleme ve araştırma yaptığı ve bu yönüyle araştırmacının Türk Tarih bilimi alanında oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Barthold, Orta Asya Türkler Tarihi, Türkistan, İslam Tarihi

Republic of Turkey
Bitlis Eren University Graduate School of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Master Thesis, June 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Gülnar KARA

Sibel DEMİRKOL

**THE ROLE AND IMPORTANCE OF V.V. BARTHOLD'S STUDIES IN
TURKISH HISTORY**

ABSTRACT

Vasiliy Vladimirovich Barthold, a leading figure of Russian orientalists; with his researches and works, has left a great mark on Central Asian and Islamic history. The main fields of expertise of the famous historian who deals with issues such as the Caucasus countries, Iran, Mongolian and Arab countries are the Islamic history, the Turkic peoples, Central Asia and Turkistan. The studies of Barthold, which contributed greatly to Turkish history with this aspect, have been translated into different languages, primarily Turkish.

The aim of this study is to reveal the place and importance of the works of the famous Russian historian Vasiliy Vladimirovich Barthold in Turkish history and to evaluate the studies and works of the researcher in this context. The study was prepared by qualitative research method. The scope of the study consists of the works of Barthold. As a result of the study, it has been found that Barthold carried out many researches on Turkish history, the converting process of Turkish to Islam, the Turkic World after Islam, the geography and history of Central Asia which affect modern history understanding and historians. Thus, it has been found that Barthold has a significant place in Turkish History discipline

Keywords: Barthold, History and Geography of Central Asia, Turkish History, Islam History

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VASILİY VLADİMİROVİÇ BARTHOLD: YAŞAM ÖYKÜSÜ, EĞİTİM VE ÇALIŞMA HAYATI

1.1.Yaşam Öyküsü.....	11
1.2.Eğitim Hayatı.....	12
1.3.Çalışma Hayatı.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

VASILİY VLADİMİROVİÇ BARTHOLD'UN TÜRKİSTAN VE TÜRK TARİHİ ALANINDAKİ ESERLERİ VE ÇALIŞMALARI

2.1. Kitapları.....	24
2.1.1. Türkçeye Çevirilen Eserleri.....	24
2.1.2. Rusça Yayınlamış Kitapları.....	46
2.2. Makaleleri.....	47
2.3.Diğer Dillere Çevirileri.....	49
2.4. İlmî Müesseselere Katkıları, Konferansları ve Seyahatleri.....	51
2.5. Yayınladığı Ansiklopedi Maddeleri.....	53

2.5.1. Ansiklopedi Madde Yazarlığı Tanıtımı.....	55
2.5.1.1. Aksu.....	55
2.5.1.2. Alma.....	55
2.5.1.3. Altay.....	55
2.5.1.4. Altı Şehir.....	55
2.5.1.5. Altuntaş.....	55
2.5.1.6. Balış.....	55
2.5.1.7. Balkaş.....	55
2.5.1.8. Barak Han.....	56
2.5.1.9. Huttel.....	56
2.5.1.10. İli.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

V.V. BARTHOLD'UN TÜRK VE TÜRKİSTAN TARİHİNE YAPTIĞI KATKILAR

3.1. Tarih Görüşü ve Türk Tarih Araştırmalarındaki Metodolojisi.....	58
3.1.1. Çok Yönlü Bakış Açısına Sahip Olması.....	60
3.1.2. Tarihi Meseleleri Mukayeseli Biçimde Ele Alması.....	61
3.1.3. Tarafsızlığı.....	64
3.1.4. Neden-Sonuç İlişkisine Dikkat Etmesi.....	67
3.1.5. Olaylara Bütüncül Yaklaşması.....	68
3.1.6. Gerçekçiliği.....	69
3.1.7. Eleştirel Bakış Açısı.....	70
3.1.8. Birçok Kaynaktan Beslenmesi.....	71
3.2. Türk Tarihçiliğindeki Yeri ve Önemi	72

3.3. Türkiyat ve Türk Tarih Araştırmacıları Üzerindeki Tesiri	76
3.4. Türk Tarihi Alanındaki İlmî Tartışmaları	80
3.5. Türk Tarih Araştırmalarına Getirdiği Yenilikler.....	84
3.6. Orta Asya Türk Tarihi ve Türk-İslam Tarihi'ne Katkıları.....	88
3.6.1. Orta Asya Türk Tarihi'ne Katkıları.....	89
3.6.2. Türk-İslam Tarihi'ne Katkıları.....	93
3.7. İslamiyet Öncesi Türkler Tarihi Hakkında Eserleri.....	96
3.8. İslamiyet Dönemi Türk Tarihi İle İlgili Eserleri.....	97
3.9. “Moğol İstilasası Döneminde Türkler” ve Eseri.....	97
3.10. Eserlerinde Orta Asya'daki Şehirler ve Dinler Hakkında Bilgiler.....	98
3.10.1. Şehirler	98
3.10.1.1. Şehrisebz	98
3.10.1.2. Merv (Margiana)	98
3.10.1.3. Hoten.....	98
3.10.1.4. Suyab.....	99
3.10.1.5. Özkend	99
3.10.1.6. Talas	100
3.10.1.7. Taşkent.....	100
3.10.1.8. Farab.....	100
3.10.1.9. Hocend	100
3.10.1.10. Maymurg.....	101
3.10.1.11. Huttelan	101
3.10.1.12. Vahş	101
3.10.1.13. Vaşgird.....	102

3.10.1.14. Tirmiz.....	102
3.10.1.15. Ramitan	103
3.10.1.16. Saganiyan.....	103
3.10.2. Dinler	103
3.10.2.1. Zerdüştlük	103
3.10.2.2. Maniheizm.....	104
3.10.2.3. Mazdekizm.....	105
3.10.2.4. Budizm	105
SONUÇ	107
KAYNAKLAR	110
ÖZGEÇMİŞ	118

KISALTMALAR

Arş.	: Araştırma
bkz.	: Bakınız
BTTK	: Birinci Türk Tarih Kongresi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
GAİMK	: Maddi Kültür Tarihi
İA	: İslam Ansiklopedisi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MSOS	: Berlin Doğu Araştırmaları Semineri
Ord.	: Ordinaryus
Prof.	: Profesör
SAGU	: Orta Asya Devlet Üniversitesi
St.	: Saint
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDV	: Türk Diyanet Vakfı.
TTK	: Türk Tarih Kurumu

vd. : ve diğerleri

Yay. : Yayınları

yy. : Yüzyıl

Yrd. : Yardımcı

ÖNSÖZ

XIX. yüzyılın en önemli tarihçileri arasında yer alan, Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un doğu bilimine yaptığı katkıların yanı sıra Türk Tarihi araştırmalarında da çalışmalar yapmıştır. Yaptığı araştırmaları ve yazdığı eserlerle dikkatleri üzerine toplayan V.V. Barthold, Türkistan ve Türk Tarihi hakkında araştırma yapan tarihçileri etkileyerek araştırma metodlarına yön vermiştir. Özellikle Türkistan sınırları hakkında bilgi sahibi olması diğer araştırmacılardan farklı olarak konu çalışmalarına hakîmiyetini sağlamıştır. Konunun seçimi hususunda V.V. Barthold'un Türk tarihi alanına yaptığı katkılar çalışmada ağırlıklı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu husus doğrultusunda V.V. Barthold'un ortaya koymuş olduğu eserler ve yaptığı araştırmalar incelenerek çalışmada bunlara değinilmiştir. Tezin araştırması giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın giriş kısmında; araştırmanın konusu, amacı ve metodu üzerinden bilgi vererek çalışmada kullanılan kaynaklara değinilmiştir. Bu çalışmanın birinci bölümünde Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un *hayatı, eğitim hayatı ve çalışma hayatını* içeren konular ele alınmıştır. İkinci bölümde Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un *Türkistan ve Türk Tarihiyle ilgili eserleri ve çalışmaları* hakkında bilgiler verilerek çalışmaya yön verilmiştir. Çalışmamızın son bölümünde ise “*Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un Türk Ve Türkistan Tarihine Yaptığı Katkılar*” başlığı altında araştırmacının tarih inceleme metodolojisi, Türk tarihçiliğindeki yeri ve önemi, Türkistan ve Türk Tarihi araştırmacıları üzerindeki tesiri, bu alandaki ilmî tartışmaları, Orta Asya Türk Tarihi ve Türk-İslam tarihine katkıları konuları detaylandırılmıştır.

Tez çalışmam esnasında desteklerini benden esirgemeyen ve bütün aşamalarda çalışmama yön veren tez danışmanım Doç. Dr. Gülnar Kara'ya şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca kaynaklara ulaşmamın her aşamasında büyük emek sarf eden Prof. Dr. Mehmet Salih Mercan'a, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Özdemir'e, çalışmalarım boyunca her konuda desteğini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

SİBEL DEMİRKOL

2019/ BİTLİS

GİRİŞ

Çalışmayı ihtiva eden konu ünlü tarihçi Barthold'un hayatı, eserleri ve çalışmalarının Türk Tarihi'nde ki önemini ortaya koymaktır. Tez konusunda Türk Tarihine getirdiği katkılar ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un Türk Tarihine olan yaklaşımı, Tarih ilmini ekonomik, siyasî ve sosyal bir bütünlük içerisinde algılaması yönüyle Türk Tarihi araştırmalarındaki konumunu ortaya koymaktır. Ünlü tarihçinin hayatından bilgi aktararak, eserleri aracılığıyla da Türk Tarihi'nde hangi alanlarda varlığından söz ettirdiği ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, ünlü Rus şarkiyatçı (doğu tarih bilimi araştırmacısı) bilim adamı Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un eserlerini değerlendirmek suretiyle Türk ve Türkistan tarihine ne gibi katkılarının bulunduğu önemini ve yerini ortaya koymaktır.

Çalışmaya öncelikle araştırma için gerekli kaynakların taraması yöntemiyle başlanmıştır. Konu ile ilgili kaynakların taraması, Türkiye'de mevcut başlıca kütüphanelerde bulunan kataloglarının incelenmesiyle ilerlemiştir. Kaynaklarda Barthold'un muhtelif dillerdeki kitapları, makaleleri ve konferans bildirileri, ansiklopedi maddeleri ele alınmıştır. Elde edilen kaynakların incelenmesi suretiyle tez konusu, bölümler ve başlıklar altında sunulmuştur.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un hayatı, eğitim hayatı ve çalışma hayatını içeren konular ele alınmıştır.

İkinci bölümde Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un Türkistan ve Türk tarihiyle ilgili çalışmaları hakkında bilgiler verilerek çalışmaya yön verilmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde ise "Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un Türk Tarihi alanına yaptığı katkılar" başlığı altında araştırmacının tarih görüşü ve metodolojisi, Türk tarihçiliğindeki yeri ve önemi, Türkistan ve Türk Tarihi araştırmacıları üzerindeki tesiri, bu alandaki ilmî tartışmaları, Orta Asya Türk Tarihi ve Türk-İslam Tarihine katkıları konuları detaylandırılmıştır.

Çalışmamız esnasında yararlandığımız başlıca kaynakların ortaya koyduğu özellikleri ve çalışma içerisinde bu kaynakların konu itibariyle ele alınış şekilleri hakkında bilgi vermeyi uygun bulmaktayız.

Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un Türkistan tarihi ile ilgili çalışmaları büyük bilimsel değere sahiptir. Ünlü tarihçinin Türk tarihine sağladığı en önemli katkısı, Oğuz halklarının yaşantısını anlatan “Kitab-ı Dedem Korkut'un” çevirisi ve bu eserin başta Batı ve Rus ilim camiası olmak üzere tüm dünyaya tanıtmasıdır. Ayrıca ünlü tarihçinin; “Moğol İstilasına Kadar Türkistan”, İstanbul Üniversitesi'nde (1926) sunulan “Orta Asya Tarihi Dersleri”, “Türkmen Halkı Tarihi Notları (1929),” ve “İslam Medeniyeti Tarihi” adlı eserleri, Türk-İslam tarihi araştırmalarının referans kitaplarından sayılmaktadır.

Öncelikle çalışmamızın esas konusunu teşkil eden yararlandığımız başlıca kaynak; Barthold'un Türkiyat Enstitüsü aracılığıyla İstanbul'a daveti üzerine gelmesinden sonra vermiş olduğu toplamda on iki konferansın derlenerek kitap haline getirilmesinden oluşan “Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler” adlı kitabıdır.

“Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler” kitabı; yazara ait son eser olup yazarın Orta Asya Türk tarihi konusundaki birikim ve çalışmalarının adeta bir özeti. Türk Tarihi'nin objektif bir ifadeyle aktarıldığı bu derslerde Barthold, Orta Asya Tarihi'nin ünlü hocalarından olma vasfıyla Türk Tarihi'nin gelişimini kapsamlı bir şekilde ele alabilmiştir. Kitapta Barthold' un vermiş olduğu dersler, başlıklar halinde sıralanmıştır. Barthold ilk ders de Orhon Kitabeleri ve Türk Abideleri ile ilgili incelemelerinin sonuçları hakkında bilgi vermiştir. Daha sonraki bölümlerde Kavimler göçünden devam edilmiş ve Timur dönemine kadar olan tarihi bilgiler aktarılmıştır. En son derste ise Orta Asya Türkleri'nin iktisadî ve kültürel hayatının özeti aktarılmıştır.

Eser, Türkler olduğu düşünülen antik devirden başlayarak çağdaş dünyaya kadar Orta Asya'da yaşayan Türk halkları hakkında bilgi vermesi açısından Türk Tarih araştırmalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Konunun önemi düşünüldüğünde Türk hükümetinin o yıllarda V.V. Barthold'u davet ederek İstanbul'a getirtmesi, Türk Tarih araştırmaları alanında uzman ve farklı bir görüşe sahip bir araştırmacının

değerlendirmelerinin İstanbul Üniversitesi'nin öğrencileri başta olmak üzere konuyla ilgilenen herkese ulaştırılmasını sağlamıştır. Zira başta sadece öğrenciler için planlanan dersler, kursun planlanma tarihinin Barthold'un yazdığı gibi olmaması ve derslerin ancak Haziran ayının sonuna yetiştirilebilmesinden dolayı isteyen herkese açık hale getirilmiştir.

Bir Orta Asya Tarihçisi olarak üne kavuşmuş olan V.V. Barthold, Türk Tarih araştırmalarının kurumsallaşmasında da en önemli katkıyı yapanların başında yer almaktadır. Ayrıca kitapta Türklerin Orta Asya'daki yaşantısı sistematik bir metodolojiyle verilmekle kalınmamış aynı zamanda konunun ele alınış şekliyle Türk Tarih araştırmalarına örnek teşkil ettiği noktalara da değinilmiştir.

Çalışmamızda yararlandığımız diğer kaynak araştırmacının “Tarihte Türk Dünyası” adlı eseridir. Bu eserde öncelikle Türk ve Çin ilişkilerinden bahsedilerek konuya giriş yapılmıştır. Dört bölümden müteşekkil olan eserde Türkistan kitabı da yer almaktadır. Türkistan yapıtıysa önsöz, giriş, kaynakça ve iki kısımdan oluşmaktadır. Barthold, “Tarihte Türk Dünyası” adlı makalesinde, Türk-Çin, Türk-İran, Türk-Arap ve Türk-Moğol ilişkilerinin gelişim seyrine yer vermiştir. Yazar daha sonra Moğolların yayılma dönemlerinden bahsederek bu mevzuda Cengiz dönemini, Altın Orda devletini, Çağataylar, Kubilay Hanlığı ve İlhanlılar ile ilgili kısa bilgiler vermiştir. Daha sonrasında Timurlular ve aynı başlık altında Yıldırım Beyazıt ile ilgili bilgilendirme yapmıştır. Timurlular'dan sonra vuku bulan siyasi olayları anlatmış, okuyuculara Türk hanlıkları ile ilgili bilgi vermiştir.

V.V. Barthold, eseri içerisinde dönemin hanlıkları hakkında kısa bilgiler vermiştir. Ayrıca ülke yönetimi, ordu, hukuk, dil-edebiyat sahalarında da eser aracılığıyla dönemin süreçleri aktarılmıştır. Türk dünyasından bahsetmiş olduğu bu bölümün son kısmındaysa yararlanmış olduğu kaynakları da sıralamıştır.

Kitabın birinci kısmında Sibirya, Altay ve Abakan Türklerine de değinen yazar kaleme almış olduğu diğer eserlerinde olduğu gibi yararlanmış olduğu kaynakları göstermiştir. Eserin ikinci bölümünde ise, Türkistan'ı doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırarak Doğu Türkistan ve Batı Türkistan Türklerin tarihi ve kültürü hakkında

okuyucuya bilgi vermiştir. Üçüncü bölüm Kafkasya Türkleri için ayrılmıştır. Kitabın bu bölümünde yazar Kafkasya, Azerbaycan ve İran’da yaşamını sürdüren Türk boylarının tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise yazar Avrupa’ya göç eden Türk kavimleri ele alınmış İdil-Ural, Kırım, Karaim, Gagavuz ve Polonya-Lehistan Türklerinin tarihleri ve kültürleri hakkında incelemeler yapılmıştır.

“Tarihte Türk Dünyası” adlı eser çalışmamıza tarih süresince Türk topluluklarının hangi sebeplerle yayılıp genişledikleri, bu yayılmanın hangi cenahlarda gerçekleştiği gibi konularda kaynaklık etmiştir. Zira Türklerin Hazar Denizi’nin güneyinden yol alıp İran yaylası üzerinden Mezopotamya’ya inerek, buradan da Suriye, Mısır, Anadolu ve Ege Denizi adalarına dağıldıkları; Hazar Deniz’inin kuzey yönünden ilerleyerek, Orta Avrupa’ya, Balkanlara, sonrasında Tuna vadilerine yerleştikleri, doğuya doğru ilerlemelerinin ise belli aralıklarla uzun bir süreç aldığı bilgisini tüm detaylarıyla aktarılmıştır. Araştırmacı bu yönüyle Türk tarih araştırmalarını mekan-zaman ilişkisi ekseninde değerlendirme örneği vermektedir.

“Orta Asya: Tarih ve Uygarlık” adıyla Türkçe’ye tercüme edilen V.V. Barthold’un diğer eseri, araştırmacının Orta Asya tarih ve medeniyeti hakkında detaylı bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir.

“Orta Asya: Tarih ve Uygarlık” adlı eserin birinci bölümünde yazar Türkistan’la ilgili makalelere yer vermiştir bunlar, Geçmişte Türkistan, Türkistan ve Türkler, Moğol İstilasından Önce Türkistan’da Hıristiyanlık adlı makalelerdir. İkinci bölümdeyse Yedisi Tarihinden Yansımalar adı altında Usunlar, Türkler, Karluklar, Karahanlılar, Kara Kitaylar, Moğolistan ve Kalmıklar isimli makaleleri yer alır. Orta Asya Tarihinden Yansımalar başlığına sahip üçüncü bölümdeyse Timuriler, Şeybaniler ile Orta Asya; Türkmenler, Zaynül Ahbar, Tacikler, Kırgızlar, Sartlar adı altında çalışmalara yer verilmiştir. Uygarlık Tarihinden Yansımalar isimli beşinci bölümdeyse Amu Derya, Sır Derya ve Horasan çalışmaları yer almaktadır.

“İslam Medeniyeti Tarihi”, yararlandığımız kaynaklardan bir diğeridir. Barthold’un bu eseri, İslâm medeniyetini ilmî bir şekilde ele almış ve alanında dikkat çeken eserlerden biri olmuştur. Eser, İslam medeniyetinin gelişim seyri hakkında sağlam

fikirler veren, konuyla ilgili araştırma yapanların tarihî görüşlerini genişleterek bu husustaki şüpheli ve dağınık bilgilerini düzenli bir şablonda toplayacak olan küçük fakat derli toplu bir kitap hükmündedir.

V.V. Barthold'un Türk-İslam tarihi araştırmalarına en önemli katkılarından biri olan "İslam Medeniyeti Tarihi" adlı eserin en büyük önemi, kitabın neşredildiği dönemdeki bütün ilim camiasında hâkim olan olumsuz fikirlere rağmen Türkler'in islâm medeniyetinin genel seyri içerisindeki rolünü, az çok ortaya koymaya çalışmasıdır.

V.V. Barthold bu eserinde İslam'ın doğuşu ve yayılışını Arap medeniyeti ve milliyetçiliğinin kuvvetlenmesi olarak görürken, aynı eserinde şunları söylemektedir. "Araplar ve Farslarla başlamış olan medeniyet faaliyetini Türklerin taze kuvvetleriyle devam ettirdiklerini ve Müslüman medeniyetine yeni bir hayat verdiklerini düşünmek elbette mümkündür. Araştırmacının bu eserde Genel Tarih açısından olduğu kadar, Türk Tarihi açısından da önemli olan alanlara, Türklerin yaşadığı coğrafyalara, Türk-İslam medeniyetinin bu bölgelerdeki yansımalarına değindiği ve bu bakımdan, eserin Türk tarih araştırmacıları için çok faydalı olduğu görülmektedir. İslâm medeniyeti konusunda yazılan diğer eserlerin yazarlarının, kullanılan kaynaklar ve yöntemler açısından V.V. Barthold'un bu eserinin oldukça yararlı bir çalışma olduğuna şüphe yoktur.

İslam medeniyeti gibi genel bir konu hakkında yazılan eski yeni birçok araştırmada, bazı farklar olmakla birlikte genellikle aynı plan takip edilmişken Barthold'un diğer yazarlardan farklı olarak yalnızca tarihî tekâmül sürecini göz önünde tutması ve eserini bu plana göre oluşturması söz konusu esere özgünlük katmaktadır. Ayrıca, aynı konuda yazılmış diğer birçok eserde, detayda kalan bazı konular ayrı başlıklar altında incelendiği halde, Barthold özellikle kültür hayatını bu şekilde yapay bölümlere ayırmamış, yukarıda da değindiğimiz gibi hepsini bir teamül seyri içinde tasvir etmeye ve açıklamaya çalışmıştır. Zira toplumsal ve kültürel meseleler denilen bütünün, gerçekte birbirinden ayrılmaz unsurların bir araya gelmesiyle oluştuğunu buna bağlı olarak, tarihî bir bütünlüğün de, mümkün olduğunca bu esasa göre ele alınması gerektiğini unutmamak gerekir. Barthold bu konuda en yeni tarihî temayüllere uygun hareket etmiştir. Bahsi geçen eserin diğer bir özelliği de, İslam medeniyetinin rükunlarını mümkün olduğunca göz ardı etmemesidir.

Çalışmamızda, V.V. Barthold'un Orta Asya Türk Tarihi ve Türk-İslam Tarihi'ne katkıları bölümünde İslam Medeniyeti Tarihi adlı eserden faydalanılmıştır. İslam medeniyetinin maddi unsurlarına yönelik yaptığı araştırmalar ve ortaya koyduğu bilgilerle Barthold, Türklerin İslam medeniyetinin seyri içinde sahip oldukları yeri göstererek Türk tarih araştırmalarına katkıda bulunmuştur.

Çalışmamız kapsamında kullandığımız diğer bir önemli kaynak ise "Moğol İstilasına Kadar Türkistan" adlı eserdir. Bu alanda yapılan çalışmaların başında gelen eserin 1. cildi İslami dönem Türk tarihinin başlangıç dönemi ile ilgili temel kaynak niteliğindeki metinlerden oluşmaktadır. 2. cilt ise asıl araştırma konusunu ihtiva etmektedir. 12.yüzyılın sonuna kadarki Orta Asya tarihi, Maveraünnehir'in coğrafi özelliklerini, Karahitayları, Harzemşahları, Cengiz hanı, Moğolları ve Moğol hakimiyetindeki Türkistanı ayrıntıları ile anlatan V.V. Barthold Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklara dayanan bu eseri ile bugün bile Türkistan tarih sahasının en önemli referans eserler arasında bulunmaktadır.

V.V. Barthold'un bu eserleri ortaya koyabilmesinin sebebi kaynakları çok iyi kullanabilmesi ve bunları çok titiz bir şekilde karşılaştırabilmesidir. Araştırmacı, Timur'u ve Timurlular çağını, Orta Asya'nın tarihini ve coğrafyasını, ekonomisini ve kültürlerini incelemiştir; bunun yanında oralarda yaşamış bazı halkların tarihini incelemiştir.

Çalışmamızda "Moğol İstilas Döneminde Türkistan" isimli eserden Barthold'un bölgenin siyasi tarihini ele alması açısından yararlanılmış; ayrıca ünlü şarkiyatçının tarih ilmindeki yöntemleri ve bakış açısı bu eserden alıntılarla örneklendirilmeye çalışılmıştır. Zira Barthold bu eserde, Orta Asya'da yaşanan Ortaçağ tarihinin nasıl irdelenmesi gerektiğinin bilimsel olarak temellerini atmıştır. Bundan sonraki çalışmalarında da aynı doğrultuda eserler yayınlamak olan tarihçilere ışık tutmuştur. Bu yönüyle eserden tezimizin özellikle "Türk Tarih Araştırmalarındaki Metodolojisi" ve "Türkiyat ve Türk Tarih Araştırmacıları Üzerindeki Tesiri" isimli bölümlerinde yararlanılmıştır. V.V. Barthold tarafından hazırlanan bu eser, araştırmacının sağlam metodu, kaynaklara olan hâkimiyeti ve sağlıklı hükümleri ile yayımlandığında ilim dünyasında oldukça dikkat çekmiştir.

V.V. Barthold'un Türk ve Türkistan tarihi alanında yaptığı çalışmaları ve bunların önemini ele alırken çalışmamıza kaynaklık eden bir başka eser ise Barthold'a ait "İlk Müslüman Türkler" adlı eserdir. Eser Türklerin İslamiyet yolculuğunu anlatması açısından tarihe ışık tutmaktadır. Fakat eserin adı "İlk Müslüman Türkler" olmasına rağmen eserde büyük oranda Moğol döneminden bahsedilmektedir.

Eserde öncelikle Moğollar öncesi, hatta Arapların Orta Asya'ya gelişi öncesinde olan olayları anlatan araştırmacı, tarih yazıcılığının ne olduğu ve her dönemdeki tarihçilerin farklı yönleri hakkında da bilgiler paylaşmıştır. İlk bölüm, İslam fetihlerinin yapılmasından XII. yüzyıl sonlarına kadar olan dönemi kapsamakta ve Orta Asya Türklerin Tarihi ve kültürüne ait bilgileri sunmaktadır. İkinci bölüm Karahıtaylar ve Harzemşahlar başlığını taşımaktadır ve burada yazar Karahıtayın Maverünnehir'e gelmesini ve Harzemşahlar devletinin kurulması ile başlayan yeni dönemi ele alıp anlatmıştır. Üçüncü bölümde Maverünnehir ve çevresinin coğrafi özellikleri tüm ayrıntılarıyla ortaya konmuştur.

"Türk Moğol Ulusları Tarihi" adlı eser ise diğer bir kaynak kitabıdır. Bu eser, İstanbul'da vermiş olduğu birtakım dersler sonrasında, 1926-1927 yıllarında Taşkent'e davet edilen ve Taşkent'te de Türklerin ve Moğolların tarihi hakkında dersler veren Barthold'un buradaki altı saatlik derslerinin 1928 yılında küçük bir kitap olarak çıkarılması sonucunda meydana gelmiştir. Taşkent'te vermiş olduğu bu derslerde V.V. Barthold, İstanbul'da vermiş olduğu konferansları birçok yönden daha da geliştirmekle beraber Orta Asya'da hayatını sürdüren birçok göçebe kavimlerin daha önceleri değinilmemiş bazı yönlerinden de bahsetmiştir. Bunun haricinde Taşkent'te anlatmış olduğu derslerde Kırgız ve Kazakların tarihlerine daha kapsamlı yer vermiş, Ruslarla birlikte steplerde hayat süren komşuları arasındaki ilişkileri gözden geçirerek göçebe toplulukların tarihiyle ilgili çalışmalarda Rus seyyahlarının üstlenmiş olduğu rol üzerine bazı bilgiler vermiştir.

"Türk-Moğol Ulusları Tarihi" adlı eserin genelinde tarihî bilgiler verilirken tarihî coğrafya bilgilerine hakim olmanın tarihin araştırılmasına katkıları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Bu yönüyle bu eser çalışmamızda V.V. Barthold'un tarih

metadolojisi ve Türk tarih araştırmacıları üzerindeki etkisi bölümlerinde de ele alınmıştır.

“Kırgızlar” adlı eser, çalışma esnasında yararlandığımız bir diğer eserdir. Barthold bu eserinde Kırgızların eski ve ortaçağlardan başlayarak XIX. yüzyıla kadarki tarihini incelemiştir. Ona göre Kırgızlar Orta Asya’nın en eski halklarından biridir. Yenisey ve Tanrı-Dağı Kırgızlarının ilişkileri hakkındaki görüşleri ile Kırgızların menşei konusunu Yenisey bölgesiyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir.

Toplamda altı bölüm içeren bu eserin ilk bölümü “*En Eski Bilgiler*” ismindedir ve bu bölümde Kırgızların tarihinin MÖ 201 yılına dayandığı bildirilmiştir ve bu bilgileri araştırırken Çin kaynaklarının Kırgız tarihi ile ilgili kısımlarından yararlanmıştır. Kitabın ikinci bölümünde ise yazar Kırgızların VI. Yüzyılın başından IX. Yüzyılın sonuna kadarki dönemini incelemiştir.

İncelememiz esnasında yararlandığımız kaynaklardan bir diğeri de yine Barthold’a ait olan “Asya’nın Keşfi, Rusya ve Avrupa’da şarkiyatçılığın Tarihi” adlı eserdir.

V.V. Barthold’un bu eseri, tarihin gelişimi, anlayışı, özellikleri ve diğer ilimlerden farklılıkları açısından oldukça önemlidir. Zira Barthold bu eserinde temel olarak, şarkiyatçılık çalışmalarının Rus ve Avrupalı örneklerini tarihî bir zemin üzerinde ele almakta, klasik Batı şarkiyatçılığının iki mühim kaynağını farklı boyutları ile sergilemektedir. Barthold bu eserinde bir taraftan Orta Asya tarihini incelemekte, öte yandan da şark’a dair Batılı bakış açısının tarihsel temellerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Alanında vazgeçilmez eserlerden birisinin müellifi olarak Barthold bu eserde, şarkiyatçılığın gelişim seyrini, toplumlararası ve siyasal sahada meydana gelen gelişmeler ile paralel biçimde ele almaktadır.

“Asya’nın Keşfi, Rusya ve Avrupa’da şarkiyatçılığın Tarihi” adlı eserde, medeniyetlerin coğrafî bilgileri elde edişleri ve bu bilgileri değerlendirmeleri üzerine mukayeseli bir inceleme sunulmuştur. Bilhassa Yunan medeniyeti ile Arap medeniyeti mukayese edilmiştir.

İki bölüme ayrılan bu eserin ilk bölümünde yazar, Batı’daki şarkiyat çalışmalarını irdelerken ikinci bölümünde ise Rus çalışmalarından bahsetmiştir. Oryantalizmin ne

kadar önemli olup olmadığına dair bilgiler vermiştir. İlk bölüm “Batı’da Şarkiyatçılık” ismindedir ve bu bölümde Barthold Avrupa’da meydana gelen olayları anlatmıştır. İkinci bölümün ismi ise “*Şarkla İlgili Rus Çalışmaları*” olup bu bölümde Rusya’da gerçekleşen oryantizm anlatılmıştır. Kitabın üçüncü bölümü “Kırgızların Büyük Birliği” ismini taşımaktadır ve IX. yüzyılı ve X. yüzyılı kapsamaktadır. Dördüncü bölüm “*Yenisey Kırgızları*” ismini taşımaktadır ve X. yüzyıl sonrasındaki gelişmeleri konu edinmiştir.

Eserin genelinde Orta Asya tarihiyle ilgili incelemeleri paylaşan Barthold, bu bölgede ortaya çıkan edebî eserler ve hâkim olan dinlerin de üzerinde durmuş ve bu eserler hakkında da bilgi vermiştir. Ayrıca, bu eserlerin coğrafya ile ilgili genel bilgilere ulaşma hususunda ne kadar önemli olduğuna da dikkat çekmiştir. Ayrıca Barthold, yaptığı araştırmaları bu eserlere dayandırarak yapmış ve bu eserlerden bilgiler sunmuştur. Söz konusu kaynak eserlerden biri Reşidüddin’e ait “Camiü’t-Tevârîh” adlı eserdir. Yazar, ticaret yolları, göçebe ve yerleşik medeniyetler arasında gelişen ticari ilişkilerle ilgili incelemelerinde Camiü’t-Tevârîh’ten yararlanmıştır.

Araştırmacı, bu eserinde Türklerin Orta Asya medeniyetine katkılarından da bahsetmektedir. Bu bağlamda Orta Asya medeniyetinin oluşumunu sağlayanlar olarak Uygur Türklerinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte Uygurların kabul ettikleri dinler hususunda bir araştırma sunmuş, ardından Orta Asya’da hâkim olan dinlerden Uygurların nasıl etkilendiklerini açıklamıştır. Ayrıca, Turfan ve Kuca vb. bölgelerde keşfedilen eserlerden yola çıkarak Budizm’in Türkler arasında geniş ölçüde ve erkenden yayıldığını ifade etmiştir. Türklerin Şamanizm ve Tanrıçılık dışında Maniheizmin ve Hıristiyanlık etkisinde kaldıklarını da açıklamalarına eklemiştir.

V.V. Barthold, kendi eserinde Orta Asya medeniyetinin oluşumunda etkili olan topluluklar hakkında bilgi vermekle kalmamış, mekan-zaman bütünlüğü içinde bölgede yaşayan kavimlerin toplumsal ve kültürel hayatını da ele almıştır. Ayrıca, bu eserde yine bu kavimlere ait kaynaklardan yararlanmak suretiyle önemli çıkarımlarda bulunmuştur.

Çalışmamızda yararlandığımız bir diğer kaynak Barthold'un "Müslüman Kültürü" adlı kitabıdır. Bu eser araştırmacının İslam dünyasını, toplumsal tarih yazımını ve antropolojiyi en güzel gösteren eseri olmuştur.

Tezin ikinci bölümünde eserlere daha detaylı bir şekilde değinilmiştir. Barthold belirttiğimiz eserlerini bütün alanlarla beraber bir araya getirmiştir. Bu yüzden Türkistan ve Türk Tarihi ile bilgileri çalışmamızda ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

VASİLY VLADİMİROVİÇ BARTHOLD: YAŞAM ÖYKÜSÜ, EĞİTİM VE ÇALIŞMA HAYATI

1.1. Yaşam Öyküsü

Dünya tarih bilimine birkaç neslin bile ancak yapabileceği araştırmaları tek başına yapan akademisyen olarak Barthold tarihe geçmiştir. Vasiliy Vladimiroviç Barthold, St-Petersburg’da Alman asıllı bir ailenin çocuğu olarak 15 Kasım 1869 tarihinde doğmuştur.¹ V.V. Barthold özellikle Batı Avrupa dilleriyle yayınlanmış olan çalışmaları içerisinde Wilhem adını da kullanmayı tercih etmiştir.

Vasily Viladimiroviç Barthold hayat hikâyesini anlatırken “Petersburg şehrinde burjuva bir ailede dünyaya geldim,” bilgisini aktarmıştır. Ataları da Baltık kökenlidir. Annesinin dedesi Hamburg’dan Rusya’ya bir Lüteryen papazı olarak göç etmiştir. V.V. Barthold’un babası borsacı olduğu için eğitim hayatı ekonomik olanaklar sayesinde kolay geçmiştir. Babasından kalan güçlü maddi varlık aracılığıyla, Barthold’un yaptığı araştırmaların ve gezilerin masraflarını karşılamaya fazlasıyla olanak sağlamıştır.²

Barthold, henüz çocuk yaşta iken Batı Avrupa’ nın temel dillerini de öğrenmiştir. Başarılı bir eğitim hayatı sonrası, çalışma hayatı bilimsel araştırmalarla geçmiştir.

V. V. Barthold Orta Asya tarihi konusunda dünya çapında şöhrete kavuşmuş bir Rus tarihçidir. Henüz öğrenci iken kendini Türkistan tarihi çalışmalarına adayan Barthold ölümüne kadar bu konuda çalışmalarına devam etmiştir. Bu çalışmaları ve gayretleri neticesinde çok az bilinen bu tarihin zor dönemine ışık tutup aydınlatmayı başarmış bir kişilik olmuştur. Ayrıca evliliği sürecinde çocukları olmamıştır. V.V. Barthold eşinin vefatının ardından uzun süre yaşamamıştır. 19 Ağustos 1930’da

---

¹ Vasiliy Viladimiroviç Bathold,, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1990, s. 13.

² Vasiliy Viladimiroviç Bathold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s. 7.

Leningrad yakınlarında böbrek yetmezliği rahatsızlığı nedeniyle 61 yaşında vefat etmiştir.³

1.2 Eğitim Hayatı

Vasiliy Vladimiroviç Barthold, St.-Petersburg lisesini 1887 yılında başarıyla tamamlamıştır.1891 yılında da Petersburg Üniversitesi'nin Doğu Dilleri Fakültesini bitirmiştir.⁴

Barthold eğitim süreci boyunca özellikle Arap, Fars ve Türk tarihi ve kültürlerini derinden öğrenmeye yoğunlaştırmasına rağmen Orta Çağ'daki Doğu tarihi dikkatini çekmiştir.⁵ Öğrencilik döneminde Doğu tarihi uzmanlarından olan ve Orta Asya derslerini veren Prof. N. İ Veselovskiy'nin önemli etkisi olmuştur.⁶ Aynı zamanda V.A. Jukovskiy ve Viktor Romanoviç Rozen'den dersler almıştır.⁷

Barthold üniversite yıllarında kendinden yaşça büyük olan ünlü Türkolog (Türklük ve Türk Dil Bilimi) V.V. Radlov ile tanışır. Akademisyen Radlov; Rusya Bilimler Akademisi tarafından desteklenerek kurulmuş olan Antropoloji ve Etnografya Müzesinde görev alması tavsiyesinde bulunsa da Barthold bunu kabul etmemiştir. Barthold üniversitede eğitim gördüğü sırada bilimsel araştırmalar yapmaya başlamıştı. 1889 yılında öğrenci iken yazdığı “Orta Asya’da Hıristiyanlık” makalesiyle gümüş madalya kazanmıştır.⁸ Üniversiteyi 1891 yılında bitirdikten sonra; Viktor Romanoviç Rozen'in tavsiyesiyle de 1893-1894 yıllarında birkaç kez Türkistan’a seyahatler yaparak

---

³ Inayatullah, “V.V. Barthold: His Life and Works”, *Journal of the Pakistan Historical Society*, C. IX, Pakistan 1961, s. 82.

⁴Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, (Yay. Hüseyin Dağ), Çağlar Yayınları, Ankara 2004, s.7.

⁵ İ. Petruşevskiy, “Akademisyen V.V Barthold” (Çev. Cengiz Buyar), *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S. 1, s.1.

⁶ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Soçineniya*, Moskova 1977, s. 15.

⁷ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Halife ve Sultan: İslam’da İktidarın Serüveni*, (Çev. İlyas Kamalov) Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012, s.11.

⁸ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 7-8.

ilk çalışmalarını da 23 yaşında yayınlamıştır.⁹ Kendisine Rusya dışına da seyahat etme olanağı verilmişti. 1895 yılında Londra, Paris, Hollanda ve Oxford'da; 1905 senesinde İsviçre ve Avusturya'da; 1898, 1905 ve 1912 yıllarında Almanya'da; 1908-1909'da Finlandiya, Macaristan ve İtalya'da; 1911'de Fransa, Birleşik Amerika ve İrlanda 'da; 1913 ve 1914'de Norveç ve İsveç'te; 1914 yılında Danimarka, İngiltere ve Cebelitarık boğazında, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'da bulunmuştur. Halle Üniversitesinde Eduard Meyer ve August Müller'den dersler almıştır. Strasburg Üniversitesi'nde de Teodor Nöldeke'nin derslerini dinlemiştir.¹⁰ Ülkesine döndükten sonra St-Petersburg Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora eğitimi görmek için üniversitenin Doğu Tarihi Bölümü'ne kaydolmuştur.¹¹

V.V. Barthold, 1893 yılında doktora öğrencisi, 1896 yılında da privat-doçent, yani yüksek okulda ders verme yeterlilik derecesine sahip olmuştur. Verdiği derslerin bir kısmı sonrasında yayınlanmıştır.¹²

Yüksek lisans ve doktora sürecinde birincil kaynaklar üzerinde çalıştığı yazılar "Moğol İstilas Devrinde Türkistan" çalışmasının temellerini ortaya koymuştur.¹³ 1900 yılında bu çalışmasını Doğu Dilleri Fakültesinde "Türkistan" konulu tez olarak savunmuştur.¹⁴ Bu bağlamda eser, Kaşgari'nin Argu adını vermiş olduğu Yedisu denen Türkistan bölgesinde 1963 yılında Moskova'da çevrilmiştir. Rusça baskısına ayrıca V. bölümde eklenmiştir.¹⁵ Tez savunması sonrası Doğu Bilimleri Tarihi Doktoru unvanını almış, 1901 yılında profesör, 1906 yılında da St.Petersburg Üniversitesi'nde Ord. Profesör unvanını almıştır.¹⁶

---

⁹Barthold, *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*, s.11-12

¹⁰ Barthold, *Soçineniya*, s. 15.

¹¹ Barthold, *Soçineniya*, s.16.

¹² Gurban Hüseyinov, *Viladimiroviç Barthold (1869-1930) Hayatı, Eserleri Ve Orta Çağ Tarih Eğitimiine Katkıları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, (Yüksek Lisans Tezi) s.6.

¹³ Bathold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 8.

¹⁴ İlyas Kamalov, *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, C.1 Ankara 2011, s. 20.

¹⁵ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 13.

¹⁶ Kamalov, *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*, s.20.

1.3. Çalışma Hayatı

Vasiliy Vladimiroviç Barthold 1906 yılından 1910 yılına kadar Doğu Dilleri Fakültesi'nin genel sekreteri, 1910 yılında Rusya Bilimler akademisi muhabir üyesi, 1913 yılında da tam üyesi olmuştur.¹⁷ 1905-1912 yılları arasında Rus Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü sekreterliğini yapmış ve aynı zamanda Rusya Arkeoloji Cemiyeti Doğu Bölümü dergisinin editörü olmuştur.¹⁸ Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un faaliyetleri Bolşevik İhtilâli'nin ardından da devam etmiştir. Bu yıllarda onun katkısıyla tesis edilen yeni ilmî kuruluşlar arasında şunlar yer almaktaydı.

- Taşkent'te "Orta Asya Üniversitesi (Sredneaziatskiy Gos. Universitet. Kısaltması: SAGU)"
- 1918'de teşekkül eden Radlov Şarkiyat Derneği; 1928-1930 arasında varlık gösteren "Türkoloji Merkezi (Turgologičeskiy Kabinet)"
- "Maddi Kültür Tarihi Enstitüsü"
- Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü.

Vasiliy Vladimiroviç Barthold 1918-1921 yılları arasında Rusya Bilimler Akademisi'nin Tarih ve Filoloji Bölümü'ne ait Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ni kurarak, 1921 yılında da bu müzenin başkanı olmuştur.¹⁹

Barthold Orta Asya'ya bilimsel seyahatlerde bulunmuştur. Araştırmalar yaparak el yazmaları üzerinde çalışmıştır. Barthold bilimsel çalışmalarını yurtdışında da sürdürüyordu.

Barthold XX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Doğu Bilimi alanında Türkiye ve Avrupa sahasında tanınmıştır. Araştırma yaptığı alanlar, Moğol ve Türk boylarının tarihi, Kafkasya tarihi ile İran ve İslam dünyasının tarihidir. Bunların yanı sıra Barthold özellikle Orta Asya tarihine ilgi duymaktaydı. "Türkistan Arkeolojisi Meraklıları

---

¹⁷ Barthold, *Soçineniya*, s. 16.

¹⁸ Barthold, *Soçineniya*, s.16.

¹⁹ A.M Reşetov, *Materialı k Biobibliografiçeskomu Slovarju Rosiyskih Etnografov i Antropologov*, St Petersburg 2012, s. 86.

(Turkestanskiy krujok lyubiteley arxeologii)" derneğinin 1895-1917 seneleri arasındaki çalışmalarına da Barthold katılmaktaydı.²⁰

Rusya'da Ekim ihtilalinden sonra Barthold bilimsel çalışmalarına yoğunluk vermiştir. Leningrad Şarkiyat Enstitüsü başta olmak üzere; İstanbul, Bakü gibi şehirlerde dersler vermiştir.²¹

Vasiliy Viladimiroviç Barthold 1918-1930 yıllarında Radlov Derneği, Şarkiyatçılar kurulu başkan yardımcısı (1918-1930), Türkoloji bölüm başkanlığı (1928-1930), Bilimler Akademisi'nin birkaç yayınında editörlük, Devlet Maddi Kültür Tarih Akademisi (GAİMK) eşbaşkanlığı görevlerini yapmıştır. Bunların dışında Vasiliy Viladimiroviç Barthold, 1832-1930 yılları arasında 700'den fazla eser yayınlamış ve bunların çoğu da farklı dillere çevrilmiştir. Muhtelif dergilerdeki 18 makale ve İslam Ansiklopedisi için hazırladığı 247 makalesini Almanya'da yazmıştır.²² Ayrıca isimlerine el yazması eserlerde rastlanan Türkistan şehirlerinin birçoğunun yerini bulmuş ve buralarda yapılan hafriyat çalışmalarına da katılmıştır.²³

Vasiliy Viladimiroviç Barthold'un yaptığı çalışmalar Türk Tarihi, Moğol Tarihi ve İslam Tarihi gibi konular üzerine dört yüz üzerinde monografisi ve Orta Asya Tarihi üzerine İslam Ansiklopedisi için yazdığı 246 makalesi bulunmaktadır.²⁴ Barthold, V.V Grigoryev ve N.İ Veselovskiy'nin başlattıkları Orta Asya tarihinin geleneğini devam ettirmiştir.²⁵

Barthold çalışmalarını hazırlarken; yeni kaynaklarla birincil kaynakları bir araya getirerek karşılaştırmak suretiyle yayınlamaya önem göstermiştir. Barthold tarihi görüşü hasebiyle bütün kaynakları toplayarak yayınlamak gibi arşivci eğilime sahip olmuştur.

---

²⁰ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s.17.

²¹ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 16

²² Fatma Çıray, *V.V. Barthold'un Türkistan'ın Kültür Hayatının Tarihi Adlı Eserinin Çeviri ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2015, s.2(Yüksek Lisans Tezi).

²³ Semavi Eyice, "Vasiliy Viladimiroviç Barthold", *DİA*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 85-87.

²⁴ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Türkistan Halklarının Tarihi*, (Çev. Gülnisa Aynakulova), Astana Yayınları, Ankara 2018, s. 7

²⁵ Petruşevskiy, s.3.

Buna en güzel örnek, işleyip tanıtmış olduğu kaynaklara yeni çalışmaların eklenmemiş olmasıdır. Kaynak bilgisi etkin, tarihçilik vasfı baskın olmuştur.²⁶ Çalışmalarını; doğru ve gerçek kaynaklarla ortaya koyduğu için eserleri bilimsel değerini korumaktadır.²⁷

Çeşitli sahalarda yayınladığı çok sayıda eser onun verimliliğinin göstergesidir. Kitap ve yazılarının çoğunluğu Türkçeye çevrilmiştir. Barthold 1930'lu yıllar içerisinde de Türkiye'de Türk Tarihi ve İslam tarihi çalışmalarında Fuat Köprülüye esin kaynağı olmuştur. 1917 yılından sonra Rusya'da rejim değişmesine rağmen kendisinin durumunda değişiklik olmaması ve çalışmalarına devam edebilmesi onun ülkesi tarafından ne denli büyük Türk ve İslam âlemi tarihi uzmanı olarak önem gördüğünün bir göstergesidir.²⁸

Barthold kendinden önce gelen tarihçilerin hazırladıkları ana şablonu incelemiş, V. V. Grigoryev, P. İ. Lerh, D. A. Hvolson, N. İ. Berezin, N. İ. Veselovskiy, N. İ. Veselovsky, V.V. Radlov, V. R. Rosen gibi araştırmacıların eserlerini inceleme fırsatı bulmuştu. Türkçe çalışmalar, Doğu lisanlarına ait el yazması kaynaklar, bu tarihçiler tarafından Rusçaya çevrilmiş ve nümizmatik tetkikleri hemen hemen bitirilmişti. Bunun yanında Batı ülkelerinde de Şarkiyat bilimine dair pek çok eser yayınlanmıştır. Barthold, tüm bu hazır olan kaynakların varlığının etkisi ile Doğu tarihçiliğine kendini yakın hissetmiştir. Fakat diğer tarihçilerin dikkatinden kaçan bir şey vardı. Kendisinden önceki tarihçilerin hepsinin yaptığı şey İslam tarihi ve Orta Asya tarihini, Roma tarihi inceler gibi incelemeleri idi. Bununla ilgili Barthold Rozen'e mektup yazmış ve mektupta şu ifadeleri kullanmıştır: “Avrupanın tarihinin incelenmesinde yapıldığı gibi, tarihi gelişim kurallarının göz önünde tutulduğu Orta Asya tarihinin en azından kısmi olarak kıyaslama metodu yardımı ile gözden geçirmeyi kimsenin denemediğini düşünüyorum. Orta Asya tarihinin Roma tarihinin incelenmesi gibi eski bilimsel usul ile incelenmesi artık anlamsız”.²⁹

---

²⁶ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Yay. Kazım Yaşar Koprıman- İsmail Aka), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006 s. 8.

²⁷ Yuri Bregel, “Barthold, Vasili Viladimiroviç”, *Encyclopedia Iranica*, Moskova 2018, s. 78.

²⁸Eyice, Vasiliy Viladimiroviç Barthold, s. 85.

²⁹Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 9.

Ord. Prof. İ.Yu. Kraçkovskiy, Barthold'un ilmî çalışmaları hakkında şöyle yazar: "İlmî olarak hazırlanmış olan bu çalışmalar bu alanda çalışanlar için çok şeyler veriyordu çünkü sadece ilmin ulaştığı genel sonuçları toparlamıyor, kendi araştırmalarında ulaştığı önemli sonuçları da ortaya koyuyordu."

1892–1930 yılları arasında Barthold'un 700 den fazla ilmî çalışması basılmıştır. Birkaç çalışmasının basımı da vefatı sonrası yapılmıştır. Barthold'un 247 madde yazması Encyclopedia of İslam'a katkı açısından çok önemlidir. Bu maddelerin 113 tanesi 1913 yılında yayımlanan ilk ciltte yer almaktadır. Bunların çoğu Barthold'un Rusça'da yayımlanan araştırmalarının sonuçlarını etkin bir şekilde sunmaktadır. Barthold'un baş yapıtı olan Moğol İstilasına Devrinde Türkistan'ın İngilizce baskısının Gibb Memorial Series arasında yayımlanması özellikle önemlidir.³⁰

"Moğol İstilasası Döneminde Türkistan" (1900) isimli eserinde Barthold, Orta Asya'da yaşanan Ortaçağ tarihinin nasıl irdelenmesi gerektiğinin bilimsel olarak temellerini atmıştır. Bundan sonraki çalışmalarında da aynı doğrultuda kitaplar yazıp gelecek olan tarihçilere ışık tutmuştur. Timur'u ve Timurlular çağını, Orta Asya'nın tarihini ve coğrafyasını, ekonomisini ve kültürlerini incelemiş; bunun yanında oralarda yaşamış bazı halkların özel tarihlerini araştırıp yayınlamıştır. Petruşevskiy'nin ifade ettiği gibi "Dünya tarih bilimi boyunca, birkaç neslin ancak yapabileceği araştırmaları ve o ülkenin tarihinin tetkikini, bir anlamda ülkenin tarihini oluşturacak kadar çok çalışan başka bir bilim adamı görmek zordur."³¹

Barthold araştırmalarında yalnızca yazılı kaynakları değil, arkeolojik bulguları da kullanmıştır. Araştırmacı iki kez (1893-94 ve 1904'te) Orta Asya'daki arkeolojik araştırmalara katılmıştır. Bu amaçla 1902 yılında, 1904 yılında ve 1916 yılında Orta Asya'ya seyahatler düzenlemeye devam etmiştir.³²

Barthold'un bilimsel çıktısı muazzamdı: 1892'de ölümüne kadar ilk makalesinin yayınlanmasından itibaren sayısızca eseri yayınlanmıştır. Bununla birlikte yayınlanmak

---

³⁰ Bregel, s.78.

³¹ Barthold, , *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s.10.

³² Barthold, , *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* , s.8.

üzere kendisi tarafından hazırlanan birçok eser, arşivlerde el yazmaları olarak kalmaya devam etmiştir.

Barthold'un Arapça, Farsça ve Türkçe gibi üç klasik dil konusunda mükemmel bir filoloji eğitimi ve kapsamlı bir bilgisi vardır. Fakat asıl ilgisini tarih idi. Minorskiy'nin deyiimiyle, Barthold'un "temel özelliği, tarihin içine girmiş bir "Doğu filozofu"değil, "Oryantal dillerle donatılmış bir "tarihçi" olması idi. Barthold özgeçmişinde şöyle yazmıştı: "Rus oryantalist tarihçisinin Rusya'ya coğrafi olarak ve tarihsel olarak Rusya'ya yakın bir coğrafyaya daha yakın olan bir bölgeye çekilmesi oldukça doğal görünüyordu. Batı Avrupalı bir akademisyene daha az erişilebilir olan şeydi."³³ Bu bölge Orta Asya'ydı ve Orta Asya'nın tarihini incelemeyi sağlam bir bilimsel temel alan ilk kişi olan Barthold, Doğu çalışmaların bu dalında önemli eser verdi. Fakat hiçbir zaman Orta Asya'yı tecritte okumadı. Dünya tarihinin sürecini "bir ya da birkaç gelişmiş halkın kültürünün bir zamanlar daha geniş bir coğrafi bölge üzerine genişlemesi" aracılığıyla bireysel toplumların bir birleşiminden biri olarak algıladı.³⁴ Bu nedenle, onun görüşüne göre, Orta Asya tarihi, özellikle eski İranlı, göçebe Türk-Moğol ve İslam medeniyetlerini şekillendiren çeşitli kültürel unsurların etkileşiminden oluşmaktaydı. Barthold için, bu üç medeniyetin incelenmesi de kendi başına bir öneme sahipti ve İran, Türkoloji ve İslamiyet'e dair çok sayıda eserde yer verdi.³⁵

Barthold Orta Asya'da birçok kurumun kurulmasında rol oynamıştır. Onun özgeçmişinde şu cümle yer almaktadır: "Yaptığımız bilimsel araştırmalar Türkistan'da da bilimsel mecralarca sıcak şekilde ve ilgi ile karşılanmıştır." Taşkent Orta Asya Üniversitesi, 1918'de açılan Radlov Şarkiyat Derneği, 1928 ile 1930 yılları arasında faaliyette olan Türkoloji Merkezi, Maddi Kültürler Tarihi Enstitüsü, Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü gibi ilmi kuruluşların kurulması da Barthold'un katkısı ile olmuştur.³⁶

---

³³Barthold, *Sochineniya*, s. 789-790.

³⁴Barthold, *Sochineniya*, s. 234.

³⁵Bregel, s.78.

³⁶Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s.11.

Barthold 1918 ile 1921 yılları arasında Rusya Bilimler Akademisi Tarih ve Filoloji bölümü içinde Arkeoloji ve Etnografya müzesini kurmuş; 1921 yılında ise müzenin başkanlığına seçilmiştir.³⁷

Türk Tarihçi Zeki Velidi Togan Barthold ile 1914 yılından itibaren yakın münasebette bulunabilmiş büyük tarihçilerimizden biridir. Zeki Velidi Arkeoloji Meraklıları Derneğinin “Zapiski” isimli dergisinde makaleler kaleme almış ve bu yazılar Barthold’un dikkatini çekip kendisini Petrograd’a davet etmiştir. Burada Zeki Velidi Togan, Rus Arkeoloji ve Coğrafya Derneği ile Radlov Derneği’nin toplantılarına katılma fırsatı bulmuş ve burada Barthold ile çalışmalar yapmıştır.

Barthold, Türkistan ile ilgili olan eserlerin redaktörlüğünün Zeki Velidi Togan tarafından yapılmasını istemiştir. Bunun birlikte Zeki Velidi Togan’a hazırladığı eserler için kendi arşivlerinden istifade etme imkanını sağlamıştır. Zeki Velidi Togan sonraki yıllarda hatıralarını yazarken şu ifadeleri kullanmıştır: “Eğer o dönem içinde Barthold’un desteği olmasaydı Rus arşivlerini okuma imkânı bulamazdım.”³⁸

Barthold yoğun çalışma hayatını özgeçmişinde açıkça görmek mümkündür: “Sıradaki işlerim şunlar: Moskova’dan emir geldi ve Doğu emperyalizmi, Halifelik, Türk ve Moğol İmparatorlukları hakkında makaleler yazacağım. Türkistan ile ilgili kitapların yayınlanmasını istiyorum. Bunun için öncelikle Türkistan halkının ihtiyaçları ve kültürel seviyesi ile ilgili makaleler yazmalıyım. Bunun yanında önümüzdeki yıl Semerkand şehri ile ilgili tarih-topografya-arkeoloji komisyonunda görev alma ihtimalim bulunmaktadır ve uzun süredir üzerinde çalıştığım Türkistan kitabımı bitirmek istiyorum. Hindistan, Orta Asya ve Çine ait Tumanskiy yazmasını çevirip yayınlamak istiyorum.”³⁹

Barthold Doğu biliminin özelinde ülkemizde ve yurtdışında 1950’li yıllardan sonra haklı bir üne kavuşmuştur. Bolşevik ihtilali sonrasında da alanında uzman olduğu takdir edilerek ilmi ve sosyal çalışmalarda hızlanmasına müsade edilmiştir. Rusya Bilimler

---

³⁷Reşetov, s. 86.

³⁸ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 9-12.

³⁹ L. M. Landa, “V.V. Barthold i Nekotoriye Voprosu Stanovleniya İstoriçeskoy Nauki v Sovetskom Uzbekistane” *Uzbekistonda İjtimoiy Fanlar*, obşestvennie Nauki v Uzbekistane, Fan, S.11, 1969, s.35.

Akademisi'nde şarkiyatçıların başkanlığını yapmıştır. Taşkent şehrinde SAGU (Orta Asya Devlet Üniversitesi) kurulmasına öncülük etmiştir. V.V. Radlov Derneği bütün şarkiyatçıların bir araya geldiği bir kuruluştur ve Barthold kuruluşun yöneticiliğini yapmıştır. 1928 ile 1930 tarihleri arasında ise Türkoloji Derneği'nin başkanlığını yapmıştır.⁴⁰

Barthold "İran" isimli ilmi derginin, Rusya Bilimler Akademisi dergileri ve daha birçok derginin redaktörlüğünü yapmıştır. Sovyet yönetimi Doğu Sovyet ülkelerinde çok sayıda Doğu Tarihi Kürsüsü açmıştır. Bu kürsülerin temel uğraş alanları kütüphaneler, el yazma arşivler ve müze açma faaliyetleri olmuştur. 1920 tarihinde kurulan LİJVYA (Leningrad Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü) ve diğer Leningrad şehrindeki yüksek öğretim kurumlarının eğitimci kadrosunda bulunmuştur. Orta Asya'ya 1920 yılında, 1927 yılında ve 1928 yılında seyahatler düzenlemiştir. Yaptığı temel çalışmaların yanında (İslâm, 1918), (İslâm Kültürü, 1918), (Türkistan Tarihi, 1922), (Türkistan Kültürel Hayatı Tarihi, 1927), (Tacikler, 1925), (Kırgızlar, 1927), (Türkmenler, 1929) isimli denemeler yazmış ve daha önce incelenmemiş halkların tarihlerinde yeni sayfalar açmıştır.⁴¹

Barthold'un zamanının en önemli ismi olduğu aşikardır ama bu kişi hiç hata yapmamış mıdır? Her araştırmacı gibi onun da çok sayıda hatası, hatta okuma yanlışları, hatalı kanaatleri olmuştur. Onun zamanında başkalarını acımasızca eleştirmesinin yanında başka araştırmacılar da onu kıyasıya eleştirmiştir ki bu isimlerin birisi de Ord. Profesör Fuat Köprülü'dür. Barthold'u yalnız kendi zamanında yaşayan çağdaşları ve onu bir kuşak geriden takip eden araştırmacılar değil, birkaç kuşak sonraki nesiller bile onun görüşlerine eleştiriler getirmişlerdir.⁴²

Barthold, Sovyet basınında da eleştirilere maruz kalmış ve ilk eleştiriler makalelerin muhtevası ile ilgili olmayıp onların basım yerleri ile ilgili olmuştur. Onun "X. Asır Başlarında Roma'dan Bağdat'a Gönderilen Elçilik Heyeti" yazısı 1928 yılı

---

⁴⁰ Barthold, *Sochineniya*, s.18.

⁴¹Hüseynov, s.9.

⁴²Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s.12.

içinde Rus göçmenlerin yayınladığı “Seminarium Kondakovianum”un ikinci cildinde yayınlanmıştır. Leningrad’lı birkaç bilginin de bu ciltte yazılarını yayımladıkları bilinmektedir. Bu Sovyet basınında suç olarak kabul edilmekteydi ve bilginlerden suçlarını itiraf etmeleri için Moskova’da “İzvestiya” gazetesinde ağır bir yazı kaleme alınmıştır.⁴³

Barthold’un en çok tartışmaya girdiği kişiler G. Y. Grumm-Grjımaylo, S. P. Tolstov, Aristov gibi önemli Rus araştırmacılarıydı. Tolstov ile girdikleri tartışmanın sebebi Barthold’un Oğuzların bir iki şehirde yaşadığını iddia atmesidir ve bu iddiayı Tolstov “Goroda Oguzov” (Oğuzların Şehirleri) isimli çalışma ile yanıtlamıştır. Bu iddiada galip taraf Tolstov olmuştur. L. N. Gumilev Barthold’un çağdaşı değildir ama onun incelemelerine eleştiriler getirmiştir. Gumilev, “Türk tarihi konusunda Barthold’un çalışmaları tarihi meseleler için önemli rol oynamakla beraber inceleme perspektifi kazandırabilecek kadar açıklık getirmekten uzaktır. Göçebe Türklerin VI.-VII. yüzyıllar arasında Perslerden ayrılmasına rağmen Barthold, bunların tarihlerine kendi alışılmış gözü ile bakmaya devam etmiştir.” demiştir.⁴⁴

“*Türkistan’ın Kültürel Hayatının Tarihi*” isimli eserinde bir çok eleştiriye maruz kalan Barthold bu sefer de partili eleştirmenleri kızdırmış ve Çarlık Rusya’nın sömürgeciliği baz alan siyasetini ve yönetimin yanlışlarını meşrulaştırma eğilimi de olmuştur. “Novıy Vostok” dergisinin 1930 yılındaki İran’daki feodalizm konusunda yazı yazmasını istediği Barthold bu isteği defalarca reddetmiştir. Teklif birkaç kez ısrarla gelince Barthold yazıyı kaleme almayı kabul etmiştir. Çalışma tamamlandığında Barthold’a Marks’ın görüşlerini çarpıttığına dair suçlayıcı ifadeler söylenmiştir. Bu konuyu irdelediği 18 Nisan 1930 tarihli mektubunda Barthold “Yazı yazmamı istediler her seferinde reddettim, ama sonunda kabul ettim. Sürekli bir yazı talep etmek ve o yazıyı aynı sayı içerisinde eleştirmek şüphesiz nevişahıslarına münhasır olan bir davranış olmuştur. ” demiştir.⁴⁵

---

⁴³ Barthold, *Sochineniya*, s. 604.

⁴⁴ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s.12.

⁴⁵ Vasiliy Vladimiroviç Barthold, *Asya’nın Keşfi Rusya ve Avrupa’da Oryantalizm*, İstanbul 2004, s. 21.

Barthold sadece eleştirilere maruz kalan bir araştırmacı olmamış, kendisi de çok fazla kişiye kıyasıya eleştirmiştir. Msnet yahut menfi eleştirilerini hiçbir koşulda bırakmamıştır. O zamana kadar hiç kimsenin eleştirmeye cüret edemediği batılı tarihçiler ve Rus şarkyatılarının eksikliklerini ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Dokuz cilt olan kllyatının her bir cildinde tenkitlerin olduğu makalelerin olduğu da bilinmektedir. Örneğin, Brigadier-General Sir Percy Sykes ve Miss Ella Sykes “Through Deserts and Oasis of Central Asia” isimli bir eser kaleme almışlardı. Barthold bu esere “Eserin büyük kısmının yazarı Miss Ella Sykes’dir ve sırasıyla Kuzey Denizi, İşkandinavya, Finlandiya, Rusya ve Kaşgar’ı gören seyyahların anlattığı hikyelerden aynen alınmıştır. Eser içerisinde İşlamiyet hakkındaki yanlış düşüncelerin olması, Sarıkul Dağı’nda Hüsrev Perviz ile ilgili bir efsaneden kaynaklanmakla beraber bu efsane Afrasyab ile ilgilidir. Bu eserde Ferhat ile şirin’den bahsedilmektedir. Eserin ikinci bölümünün Sir Percy Sykes tarafından kaleme alınmış ve daha ziyade Kaşgarya tarihi ve coğrafyası irdelenmektedir. Fakat bu bilgilerin hiçbiri bugünün bilimi ile örtüşmemektedir. rnek olarak Chavannes ve Stein’in çalışması bilindiği halde Beşbalık şimdiki Urumçi’nin yerinde gösterilmiş. Yakub-bek’in Ak-Meşit’i savunduğu ifade edilmektedir. Yedisu Nesturilerine ait olan ilk kitabe 858 yılına aitmiş gibi gösterilmektedir (ncekilerin yanlışları tekrarlanarak). Kaşgar halkının X. Yüzyılda zorla Müslüman yapıldıkları, onların Buhara Hanlığı’na ve Buhara Hanlığı aracılığı ile de Osmanlı Devleti’ne bağlandıkları ifade edilmiştir. Sünnet olmak İşlamın beş şartından biridir denilmekle beraber (gerçekte sünnet olmak sadece sünnettir ve İşlamın şartlarından biri değildir) ve en önemlisi ise Kaşgarlı bir tüccarın atını pazara satma amacıyla getirip satamaması üzerine nazar değmemesi için atın uyluğuna çarpı işareti çizildiği bu işaretinin yazarca Hıristiyanlığın nişanı olarak algılanmıştır.” diye eleştirilerde bulunmuştur. Barthold’un tenkitleri haksız ve zalimce değildi, sadece Orta Asya tarihini o denli bilen bir kişinin de yapılan hataları görmezden gelmesi de beklenemezdi. Özellikle L. Cahun’un yazdığı *Introduction  l’histoire de l’Asie* isimli eserinde yazdıkları ifadelere yaptığı eleştirileri okuduğunuzda bizim tarihimizde bolca eserleri kullanılan Cahun’un ne kadar cılız bir tarihçi olduğu da rahatlıkla görülecektir. rnek olarak Cahun Timurun lakabını Kregen kelimesini türeterek, bunun da Küreken adlı bir kabileden geldiğini (aslında damat

demektir, ki Küreken isminde bir kabile hiç olmamıştır), o ismi de Kurukanlara bağlamasını tarihçilikten ziyade komiklik olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶

Barthold'a yapılmış olan eleştirilerin önemli bir kısmı tarihini araştırdığı Orta Asya devletlerinden; Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan gibi ülkelerden geliyordu. Bölgedeki tarihçiler onların ülkelerindeki çalışmaları yapan ve ülkelerini araştıran kişilere minnet duygularını sunması beklenirken siyasi menfaatler umarak böyle anlamsız eleştiriler getirmişlerdir. Stalin yönetiminden sonraki dönemlerde ise Barthold'a yöneltilen eleştirilerin oldukça azaldığı görülmüştür. Hatta 1963 ile 1977 yılları arasındaki yapılan çalışmada Barthold'un bütün eserleri Moskova'da külliyat olarak yayınlanmıştır. İlk cildin önsözünü yazmış olan İ.P. Petruşevskiy, Sovyet tarihçilerin yalnızca incelenen problemler değil aynı zamanda kullandıkları eleştirel metodlar anlamında da Barthold'dan etkilendiklerini belirtmiştir.⁴⁷

Barthold çalışma hayatındaki bitmez tükenmez enerjisi ile diğer tarihçilerden farklı bir noktada olmuştur. O, üniversite de hocalık yapmasına ve ilmî cemiyetlerle dergilerdeki yorucu görevlerine rağmen kendisini bir tarih araştırmacısı olarak görmekteydi. Bir yandan Orta Asya'daki araştırmacılar ile ilişkisini devam ettirmiş, Türkistan Arkeoloji Meraklıları Derneği'nin çalışmalarına katılmış (1895–1917), diğer yandan da Туркестанский Вѣдомости (Türkistan Belleteni), О Краина (Sınır), Русские Туркестана (Rus Türkistan'ı) dergileriyle ve başka yerli basın organları ile işbirliklerini geliştirip çok geniş ilmî faaliyetleri ve sosyal faaliyetleri sürdürmüştür.

---

⁴⁶ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s.16.

⁴⁷ Barthold, *Asya'nın Keşfi Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, s. 24.

İKİNCİ BÖLÜM

VASİLİY VİLADİMİROVIÇ BARTHOLD'UN TÜRKİSTAN VE TÜRK TARİHİ ALANINDAKİ ESERLERİ VE ÇALIŞMALARI

Barthold'un 700'e yakın eseri bulunmaktadır ve eserlerinin 247 tanesini değişik kitaplar, makaleler ile İslam Ansiklopedisi'nde yer alan bölümleri oluşturmaktadır.

Barthold'un ansiklopedi maddeleri, bibliyografik değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Ayrıca oluşturduğu kısa notların dışında da on dokuz adet önemli çalışması vardır. Bunun dışında 50'ye yakın çalışmasının da ölümünden sonra farklı dillere çevirisinin yapıldığı bilinmektedir. Barthold'un 511 çalışması külliyyat olarak yayınlanmıştır.⁴⁸ Bunların 228 tanesi de ansiklopedi maddesidir.⁴⁹

2.1. Kitapları

2.1.1. Türkçeye Çevirilen Eserleri

- *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*, çev.: İlyas Kamalov Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2012, 170 s.

Barthold'un 1912 yılında yayımlanan bu eseri dört bölümden oluşmaktadır. Barthold'un "Chalif i Sultan" başlıklı hacimli makalesi, ilim dünyasında derin yankı uyandırmış ve C. H. Becker tarafından hacmi düşürülerek "Der Islam" dergisinde Almanca olarak tekrar basılmıştır.⁵⁰

İlyas Kamalov, eserin Rusçadan Türkçeye çevirisini yapmıştır. Giriş kısmına da Barthold'un Soçineniya isimli külliyyatında yer alan eserlerin listesini vermiştir. Eserin ilk bölümünde Barthold'un hayatını ve eserlerini (11-38) incelemektedir ve bu bölüm, V. V. Barthold'un 3 Kasım 1869 tarihinde St.-Petersburg'ta doğumundan 19 Ağustos 1930 tarihinde Leningrad'ta ölümüne kadar hayat hikâyesini de barındırmaktadır. Bunun yanında 1966 yılında eserlerinin dokuz cilt olarak bir araya getirilmiş hali de kitap okuyuculara sunulmuştur. İkinci bölüm ise, Halife ve Sultan (39-121) adını taşır ve

---

⁴⁸ Soçineniya, I-IX, Moskva 1963-1977.

⁴⁹ Eyice, s.85-87.

⁵⁰ Eyice, s.85-87.

ikinci bölümünde Karadeniz'e İslamiyet'in gelme dönemlerini aktarmıştır. Üçüncü bölümünde ilerleyen zamanla Türk İmparatorluğu ve ilk Türk sultanlarının gelişim sürecini ele almıştır. Son bölümde ise Moğol dönemi ve Moğolların İslam dünyası ülkelerine yaptığı saldırılardan bahsetmiştir. Bu eser İslam devlet geleneğinin ve İslam Dünyasındaki bu geleneklerin yansımalarını hakkındaki çok önemli bir eser olmayı sürdürmektedir.

İslamdaki iktidar serüveni Doğu Dilleri, Orta Asya, Moğollar, Türk Tarihi vb. pek çok konuda uzmanlaşan Barthold'un geniş referansı ve bilgi birikimi ile yorumlanıp farklı bir bakış açısı ile değerlendirilme fırsatı bulmuştur. Eserde ayrıca okuyucuya kaynak denetimini güzelce sunan bir Bibliyografya (171-181) ile kullanımı kolay hale getiren İndeks (183-192) kısımları bulunarak eser son bulmaktadır.⁵¹

- *Asya'nın Keşfi, Rusya ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. K. Bayraktar- A. Meral, İstanbul 2004, 401 s.+kaynakça+dizin

Eser iki bölümden oluşmaktadır.⁵² İlk bölümde yazar Batıdaki Şarkiyat çalışmalarını incelerken ikinci bölümünde ise, Rus çalışmalarını işlemiştir. Kitabın daha sonra adı yeniden“Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm” ismiyle düzenlenmiştir.⁵³

Barthold, eserinde şarkiyatçılığın gelişim sürecini, siyasal ve toplumlararası alanda ortaya çıkan gelişmeleri incelemiştir. Avrupa oryantalizmiyle beraber Rus oryantalizmi paralel gelişmiştir. Müellif, Rus oryantalizmini sömürgeci siyaset ve batılılaşma problemiyle beraber ele almıştır.

Kitap giriş kısmında yer alan “*Barthold ve Çağdaş Şarkiyat Araştırmaları*” isimli Yuri Bregel'in makalesi bulunmaktadır. Kitabın orjinalinde bulunmayıp çevirisine eklenmiştir. Aynı zamanda Barhold hakkında yazılan en kapsamlı makalededir. Yuri Bregel, eserin önsözünü B.Nikitin'e ithaf etmiştir. Yazar birinci bölümünde tarih biliminin ortaya çıkış bilgisini verdikten sonra Şarkiyatçılığın oluşumunu aktarmıştır.

---

⁵¹ Mahmut Demir, “Halife ve Sultan İslam'da İktidarın Serüveni”, *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2, 2014, s. 383-385.

⁵²Barthold, *Asya'nın Keşfi Rusya ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, s.1-401.

⁵³ Bu eser yeni adıyla daha sonra Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm (çev. K. Bayraktar-A. Meral, İstanbul 2004) yeniden yayınlanmıştır.

Bizans döneminden başlayarak Orta Çağ'da Doğu'nun keşfiyle gerçekleşen olaylar ve Moğol istilasının etkisinden bahsetmiştir. İkinci bölümün ismi ise “*Şarkla İlgili Rus Çalışmaları*” olup bu bölümde Rusya'da Şarkiyatçılığın gelişim süreci anlatılmıştır. Bu kısım da Rusya'nın Doğu'ya ilgi duyma sebepleri ve bu konuda yapılan çalışmalara dikkat çekilmiştir. Barthold'un bu eserde Şarkiyatçılık tarihinde Asya-Avrupa ilişkileri ve Rusya'nın bu iki kıta arasındaki konumunu ilgilendiren genel sonuçlar bulunmaktadır.⁵⁴

Kitabın içeriğinden ziyade bu kitaba niçin “*Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*” adının verildiği üzerinde durmak gerekir. Bu konu ile ilgili olarak P.N. Savitskiy'e Barthold'un yazdığı mektupta şu ifadeler yer almaktadır: “*Kitabımın başlığını koyarken herhangi bir tarihi doktrini gözetmiyordum. Eğer sunuşumu Orta Çağ'dan başlatsaydım o zaman belki “Batı Avrupa” ifadesini kullanırdım. Fakat Batı Avrupa'nın henüz ayrı bir kültürel dünya özelliği kazanmadığı antik dönem, kitabımda büyük bir yere sahipti. Bu yüzden Şark hakkındaki Avrupa bilimini birbütünü olarak kabul ettim. Bu Avrupalı bilimin, Küçük Asya'nın Batı kıyısında başladığını, Afrika kenti İskenderiye'de geliştiğini ve Avrupa'da birkaç asır boyunca yarım kalan bilimsel çalışmanın Bağdat'ta ve İslam kültürünün diğer merkezlerinde devam ettiğini bilmek beni bu konuda rahatsız etmemiştir. ‘Rusya’yı Avrupa’ya dâhil etmeli miyiz’ sorusundan bağımsız olarak Rusya’da yapılan şarkiyat çalışmalarını ayrıca ele aldım. Bana yol gösteren, Rusya’da Şark’a karşı alınan vaziyet ile Şark ile ilgili incelemelerin farklı yollar takip etmesi ve Rus biliminin Batı Avrupa bilimine boyun eğmesinden sonra bile önemini yitirmemesiydi. Bana öyle geliyor ki şimdi bile Rusya’da yapılan Şarkiyat araştırmaları, ‘Rus Coğrafya Bilimi’nden çok daha özel bir bilimsel dünyayı temsil etmektedir.*”⁵⁵

Böylece eser yeni adıyla yeniden yayınlanmıştır.

- *İslam Medeniyeti Tarihi, başlangıç, izah, düzeltme ve ilaveler* M. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2004, 327 s.+kaynakça

---

⁵⁴Hüseynov, s. 22.

⁵⁵Barthold, *Asya'nın Keşfi Rusya ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, s. 29.

Barthold'un Türk-İslam tarihi araştırmalarına en önemli katkılarından biri "*İslam Medeniyeti Tarihi*" adlı eseridir.

Barthold, İstanbul Üniversitesi'nin daveti üzerine 1926 yılında Türkiye'ye gelmiş, burada Türk boylarının tarihi üzerine konferanslar vermişti. Bu konferansların metni 1927 yılında Türkiye'de yayınlanmış, 1935 yılında Almancaya, 1945'te Fransızcaya tercüme edilmiştir. Barthold'un 1928 senesinde yayınlanan "İslam Kültürü" adlı eseri de, Fuad Köprülü'nün notları ve izahları ile, "İslam Medeniyeti Tarihi" adı altında, 1940'ta İstanbul'da Türkçe olarak neşredilmiştir.⁵⁶

Barthold'un bu eseri, İslâm medeniyetini pek ilmî bir şekilde ele almış ve alanında ün kazanmıştır. Eser, Ahmed Ural tarafından Cemal Vâhidî'nin Tatarca tercümesinden dilimize çevrilmiştir. Daha sonra bu tercüme Fuad Köprülü tarafından gözden geçirilerek düzeltmeler yapılmıştır.⁵⁷

"İslam Medeniyeti Tarihi" isimli kitap 1918'de Rus dilinde basılmıştır. 1922 yılına gelindiğinde Cemal Velidi, eseri Tatarcaya çevirmiştir. Eser 1927 yılına gelindiğinde Gazi Yunus'un gayretleri ile Özbekçeye tercüme edildi. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Orta Zaman Tarihi Kürsü'sündeki Fuat Köprülü, talebesi olan Ahad Ural'a bu kitabı Türkçeye Tatarca'dan tercüme ettirmiştir. Eser 1934 yılına gelindiğinde Şahid Suhrawardi'nin katkısıyla İngilizceye çevrilmiştir.

Prof. Dr. Fuad Köprülü eseri dilimize kazandırmadan önceki yaklaşımını ve eserin nasıl vücuda getirildiğini şöyle dile getirmektedir:

"Bundan on-oniki sene evvel İstanbul Üniversitesi'nde Türk Edebiyatı Tarihi okuttuğum sırada, talebemin, İslâm medeniyetinin umûmî tekâmülü hakkında sağlam fikirler verecek, onların tarihî görüşlerini genişletecek, bu husustaki dağınık ve müphem bilgilerini muayyen kadrolar içine toplayacak, küçük fakat terkîbî bir kitaba muhtaç olduklarını şiddetle hissetmiştim. Hâlbuki bu türlü kitaplar, ancak büyük mütehassıslar tarafından yazıldığı takdirde faydalıdır; çok geniş bilgiye, uzun yılların tecrübesine

---

⁵⁶Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 17.

⁵⁷Vassiliy Viladimiroviç Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Haz. M.Fuat Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984, s. 361.

dayanmayan genç ve acemî müelliflerin bu tarzda eserleri, okuyucuları yanlış, acele hükümlere sevk etmek ve tarihî realite'yi tahrif etmek gibi büyük tehlikeler doğurabilir, işte o zaman, yalnız filolog değil, aynı zamanda büyük bir tarihçi olan rahmetli dostum Prof. Barthold 'un bu eseri imdadıma yetişti; 1918'de Rusça olarak çıkan bu güzel eser, 1922'de Kazan'da Cemal Velidî tarafından Tatarca'ya tercüme edilerek basılmış olduğu gibi, 1927'de Gâzî Yûnus tarafından Özbekçe'ye tercüme edilerek bastırılmıştı. Şu son yıllarda Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Ortazaman Tarihi kürsüsünü deruhte ettikten sonra, bilhassa tarih talebesi için de bu ihtiyaçların, belki daha kuvvetle, kendini hissettirdiğini gördüm ve Barthold 'un eserini tekrar, talebemden Ahad Ural'a Tatarca'sından tercüme ettirdim; fakat bu kadar büyük bir ihtiyacı karşılayan bu güzel eserin istifadesini dar bir muhite inhisar ettirmek, yazıktı. Yalnız Üniversite ve yüksek mektepler talebesi değil, hangi mesleğe mensup olursa olsun, beşeri ve millî kültürünü tamamlamak isteyen her Türk okuyucusu bundan faydalanabilirdi. İşte bu maksatla, bu tercümeyi Tatarca ve Özbekçe tercümelemlerle dikkatle karşılaştırarak onlardaki bâzı büyük hatâları da düzeltmek ve ayrıca Shahid Suhravverdî tarafından sadece bir iki ehemmiyetsiz hâşiye ve müellifin hayat ve eserlerine âit basit birkaç sahife ilâvesiyle yapılan İngilizce tercümesiyle (V.V. Barthold, *Mussulman Culture, University of Calcutta 1934*) de mukabele etmek sûretiyle bu eseri vücade getirdim."⁵⁸

- *İlk Müslüman Türkler*, çev. M. A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, İstanbul 2008, 496 s.+resimler

Eser Türk-Arap ilişkileriyle başlayıp sonrasında Türk-İslam Devletleri anlatılmış ve kitaba giriş yapıldıktan sonra kitap üç bölüme ayrılmıştır. "Tarihte Türk Dünyası" isimli eserinde de bu eserinde de ilk olarak Türk-Arap ilişkilerine değinen yazar; sonra Karahanlılar, Samanoğulları, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti, Oğuzlar, ile Karahitaylar hakkında ayrıntılı olmayan bilgiler vermiştir. Beyliklerin önemli hükümdarlarını, hüküm sürdüğü toprağı ve kuruluşu ile yıkılışını ele almıştır.

Kitabın ismi ile içeriğı birbirinden farklıdır. Eserin ismi İlk Müslüman Türkler iken eserde büyük oranda Moğol döneminden bahsedilmektedir.

---

⁵⁸ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s.17-18.

Girişte Moğollardan önce hatta Araplardan önce olan olayları anlatan yazar tarih yazıcılığının ne olduğunu ve her dönemdeki tarih yazıcılarının kendine has olduğunu ve bu tarih yazıcılar ile beraber onların eserleri hakkında da bilgiler paylaşmıştır. İlk bölümde yazar İslam fetihlerinin yapılması sonrası XII. yüzyıl sonlarına kadar olan dönemi kapsayan Orta Asya Türklerinin tarihi ve kültürüne ait bilgileri de eserinde yayınlayıp okuyucuyla buluşturmuştur. İkinci bölüm, *Karahitaylar* başlığını taşımaktadır ve burada yazar Karahitayların Maverâünnehir’e gelmesini ve Harzemşahlar Devleti’nin kurulması ile başlayan yeni dönemi ele alıp anlatmıştır. Üçüncü bölümde ise Maverâünnehir ve çevresinin de ele alındığı coğrafi bölgelerin özellikleri hakkında bilgiler vermiştir.⁵⁹

- *Uluğ Beg Ve Zamani*, çev: İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, 230 sayfa.

Eser 1990 yılında Kültür bakanlığınca bastırıldığında ilk baskısında Arap harfleri ile yazılmış notlarda Türkçe yazılmıştır. Barthold, “Ulugbek ve Zamani”⁶⁰, “Timur ve Timurlular”, “1365 Yılında Semerkant’taki Halk Ayaklanması” gibi eserlerinde Orta Asya’da bilim ve kültürün geliştiği zaman olarak tarihe giren XIV-XV. yüzyıllardaki Türkistan halklarının tarihine ışık tutmuştur. Timur ve mirasçıları yönetimi altında Maverâünnehir ve Horasan’ın tekrar birleştiğinin, Moğol istilasından sonra Türkistan halklarıntekrar toparlanma sürecine girdiğini anlatmıştır. Barthold, Timurlular Devleti’nin döneminin önemli hadiselerinde biri olan 1365 Semerkant ayaklanmasının önemine dikkat çekmiştir. 1365 yılında kendilerini “sarbadorlar” olarak adlandırılan Semerkant ahalisinin Moğol zulmü ve baskılarına karşı ayaklanma hareketi sayesinde kent sakinleri özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını muhafaza edebilmişlerdi.⁶¹ Ancak Barthold, Timur Devleti’nin son derece acımasız yollarla yaratıldığını da bildirmiştir. Araştırmacı, Timurlular döneminin vergi sistemi, ayrıca idarî sistemi ve sosyal hayatını da aydınlatmış ve XIV-XVI. yüzyıllarda bölgenin iktisadî hayatında zanaat ve ticaretin

---

⁵⁹Hüseynov, s. 24-25.

⁶⁰ Wilhem Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, (Çev. İsmail Aka), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

⁶¹Vasiliy Viladimiroviç Barthold, “Narodnoye Dvijeniye v Samarkande v 1365 g”, *Soçineniya*, C. 2, Moskva 1963, s. 374.

geliştiğine dikkat çekmiştir. 1428’de Ulugbek para reformunu hayata geçirmiş ve küçük esnaflar ve şehir ahalisinin ticarî hayatını kolaylaştırmıştır.⁶²

Vasiliy Vladimiroviç Barthold’un bu eseri Uluğ Beg hakkındaki kaleme alınmış geniş kapsamı olan ilk tetkik eserdir. Diğer eserlerinden farklı olan özelliği Wilhelm soyadıyla basılmıştır.

Eserde Uluğ Beg’in kişisel özellikleri aktarılmıştır. Alim olmasının yanında, Timurlular Devleti’nin kurucu olan dedesini de taklit etmiştir. Babasının ölümüyle de büyük imparatorluğu hakimiyetine almaya çalışan Uluğ Beg’in faaliyetlerinden bahsedilmiştir.⁶³

Barthold’un 1915 yılında Rusça olarak yazılan ve 1918 yılında yayımlanan bu dev eseri gerçek değerini bulmuş ve sırasıyla Türkçeye, Almancaya, Farsçaya, İngilizceye ve bunun gibi çok sayıda dile çevrilmiştir. Kitabın ilk tercümesini 1930 yılında Akdes Nimet Kurat yapmış ve kitabı Türkçeye çevirmiştir.

Bu eseri okuyanlar arasında tarih tutkunu ve aşığı olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk de vardır. Barthold’un bu eserini Rusça dilinden başka dillere olan çevirilerinin kronolojik listesini sıralamak gerekirse:

1- W. W. Barthold, Uluğ Bey ve Zamanı, Rusçadan Türkçeye Çeviren: Tahiroğlu Akdes Nimet, İstanbul, 1930.

2- V. V. Bartol’d, Uluğ Beg und seine Zeit, Deutsche Bearbeitung von Walter Hinz, Leipzig, 1935.

3- Vasili Barthold, Uluğ Big ve Zemân-ı Vey: İmperator-i Moğol ve Devlet-i Çağatayî, Mütercim, Hüseyin Ahmedî Pûr, Tebriz, 1336. (1957)

Eser yedi bölümden oluşmaktadır ve ilk bölümü giriş niteliği taşımaktadır. Burada Cengiz Han şahsında yükselişini sağlayan Moğol İmparatorluğu’nu ve bu devletin ardıllarından birisi olan Çağatay Devleti hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Daha sonraki bölümlerde ise, Timur’un yükselişini, Uluğ Beg’in çocukluğu, gençlik yıllarını,

---

⁶²B. G. Gafurov, *Tadjiki Drebneyşaya, Drevnyaya i Srednevekovaya İstoriya*, Duşanbe 1989, s. 224.

⁶³Barthold, *Soçineniya*, T.2, Ç.2 Nauka, Moskova 1977, s.7.

saltanatını, ilmi faaliyetleri ve son zamanlarını ustaca yansıtmıştır.⁶⁴ Yedinci bölüm de de Uluğ Beg'in hakimiyetinin son yıllarında gerçekleşen savaşları ve siyasi olayları aktarmıştır.

- *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1990, 644 s. +kronoloji +ilaveler ve düzeltmeler +bibliyografya +dizin

1900 yılında doktora tezinden kitap haline getirilen bu kitap Türkistan'da Müslümanların fethi ile başlayıp 1269'a kadar Maveraünnehir tarihi incelenmiştir. Kitap, Orta Asya'nın daha sonra kaleme aldıkları Ortaçağ ile ilgili çalışmalarına kaynak teşkil etmiş ve hala kaynak kitap olarak kullanılmaktadır.⁶⁵

Şüphesiz ki V. V. Barthold, Orta Asya tarihi için çok mühim bir isimdir. Bu eseri de çok sayıda bilimsel yapıta kaynaklık yapmış çalışmadır. Yerli ya da yabancı kaleme alınmış olan birçok yapıtta bu kitabın izlerini hissetmemek mümkün değildir. Bu yapıt olmadan "Orta Asya Tarihi" ni kaleme almak mümkün görünmemektedir.

Bu eser, Orta Asya'da Müslümanların fethinden itibaren 1269 yılına kadar Mâverâünnehr tarihini incelemektedir.

Müellif kendini, birinci elden kaynaklara dayanarak, halkın yaşama tarzı ve sosyal şartlarının ele alınmasına itina gösterip, Türkistan tarihini aydınlatmak için ilk olarak ortaya koyduğu bu kitabının, bütün eksikliklerden âri, kendinden önce el atılmamış bâkir bir sahaya bu tarihçinin girmesiyle, Mâverâünnehr bölgesinin tarihi coğrafyasına ait kısımların yazılmasında da bazı zorlukların bulunduğunu belirtmeliyiz.⁶⁶

Eser; belirtilen dönem için bütün kaynakları tek elden toplayarak konuya alan genişliği sağlayıp dönemin siyasi, dini, coğrafi özelliklerini de sunmaktadır. Bu şekilde araştırmacılara dönemi inceleme imkanını sunmuştur.

---

⁶⁴ Serkan Acar, "Uluğ Beg ve Zamanı", Kitap Değerlendirme, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 48, 2015, s. 189- 190.

⁶⁵Bregel, s. 78.

⁶⁶ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 20.

Türk tarihinin ülkemizde en az araştırılan bölümü özellikle dini açıdan İslamiyet’i kabul etmelerinden önceki devirlerdir. Bu yüzden bu sahayı araştıran en önemli tarihçi Barthold etrafında eser tahlili gerçekleşmiştir. Müellifin doktora tezi olarak kabul gören bu dev eser Farsça yazılmıştır. Barthold’ un şaheseri “Moğol İstilasına Kadar Türkistan” devrinin büyük bir eksiği doldurduğu muhakkaktır.

Eserin giriş bölümünde “ Moğollardan Önceki Devir” kısmıyla Moğollara kadar olan tarih aktarılmıştır. Arapça tarihi eserleri, seyyahlar, bibliyografik eserler, on üçüncü yüzyıl coğrafyacıları, dönemin tarihçileri ve yazdıkları eserler hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde, Mâverâünnehr’in coğrafi özelliklerini, şehirleri, bu şehirlerin coğrafi özellikleri hakkında bilgiler vermiştir. Kitap, bazı istisnalar dışında bütünüyle İslami kaynakları esas alınarak hazırlanmıştır. Yazar, kitabın ilk bölümüne kaynaklar hakkında bilgiler koyarak kitaba harika bir özellik katmıştır. Yazar bu kaynakça tanıtımıyla kendi üzerinde çalışmış olduğu bu kaynaklara ne kadar hâkim olduğunu göstermiştir. Yazar Moğol işgaline kadar olan Orta Asya tarihini oldukça derinlemesine izah etmiştir. Ayrıca Moğollardan da çok kapsamlı bir şekilde bahsetmektedir. Başta da ifade edildiği gibi yapıt bir kaynak niteliğinde olup büyük bir çabanın, emeğin ürünüdür.

Eserin ikinci bölümüyle de; “XII.yy’a Kadar Orta Asya” kısmıyla bu dönemde hüküm süren devletleri, siyasi gelişmeleri aktarmıştır. Eserin bu kısmında Arapların döneminden başlayarak Selçuklu Sultanı Sencer’in zamanına geçen süreci kapsamaktadır. İslam öncesi fetihleri ve İslam fetihleri süreçleriyle Araplar, Türkler, Emeviler, Abbasîler, Tahiriler, Samanîler, Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular döneme damgasını vuran yönetimler olarak tarihi süreçleri kitabın bu bölümünde aktarılmıştır. Barthold eserinde, Tanrı Dağlarının her iki tarafında yer alan topraklarda X.-XII. yüzyıllarda halkların Karahanlı Hanedanı’nın yönetiminde birleştiğini belirtirmiştir. Böylece bu çalışmasından Karahanlı Devleti’nin oluşum ve gelişim sürecini analiz etmek mümkündür. Barthold’a göre, birincisi, Karahanlı hanları yavaş yavaş İran despotlarına dönüşmekteydi, ikincisi, hanedan ve askerî sınıf arasındaki mücadele artmıştı, üçüncü olarak da din adamları ve laik iktidar arasındaki mücadelenin

yoğunlaşması din adamlarından askerî sınıfı uzaklaştırmıştı.⁶⁷ Ayrıca araştırmacı, X. yüzyılın 60'lı yıllarında Alptegin'in siyasî etkisinin artmasının Gazneli Devleti'nin oluşumuna yol açtığını göstermiştir. Bu çalışmada Gaznelilerin fetihleri, yeni toprakları ele geçirilmesi, ganimetler kazanılması, esirlerin kölelere dönüştürülmesi konuları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca bu hanedanın güçlü bir askeri-siyasî oluşuma dönüştüren Mahmud'un şahsî yeteneği üzerine de durulmuştur. Çalışmada Gaznelilerin kaderini belirleyen ve Selçuklularının Horasan'a tamamıyla hakim olmasını mümkün kılan Dandanakan Muharebesi'nin (1040) önemi de aydınlatılmıştır.

Barthold, üçüncü bölümde Mâverâünnehir' deki olaylar ve özellikle doğu İslam siyasetinin çöküşü dönemin önemli tarihi süreçleridir. Abbasiler zamanında ortaya çıkan Tahiriler ve Samaniler devrinde daha da gelişen doğu İslam bünyesi tamamen ortadan kaldırılmış bulunuyordu. Divanın artık hiçbir önemi kalmamıştı. Özellikle Türkan Hatun'un başta bulunduğu askeri parti, saltanat makamına açıkça cephe almış vaziyettedir. Ulema Mecdeddin' in katli ile halife aleyhine zorla çıkartılan fetvadan dolayı Harezşah'I affetmiyorlardı. İsyancılar neticesiyle Muhammed ne idare sistemlerinin unsurlarına ne de halka güveniyordu. Böyle bir hükümet ile bütün devirlerin en muktedir teşkilatçılarından birinin emri altında birleşmiş olan göçebeler yeni kuvvetler arasında meydana gelen mücadelenin zarar gören tarafları olmuşlardır.⁶⁸

Barthold'un Cengiz Han ve Moğolları anlattığı dördüncü bölümde tamamen Cengiz Han'ın faaliyetleri ve Moğol istilasından sonra Mâverâünnehr'in durumu hakkında tarihi bilgiler aktarılmıştır. Orta Asya'ya Moğol istilası Bartold'a göre, 1219 yılının Eylül ayında başlamıştır.⁶⁹ Araştırmacı, Otrar hadisesinin ayrıntılı bir resmini çizmekle beraber, Moğol askerlerinin Kızılıkum çölünden Nur-ata'ya, oradan da Buhara ve Semerkant'a geliş güzergahını göstermiş, Cengiz Han'ın Buhara'ya Şubat 1220'de geldiğini kaydetmiştir.⁷⁰

---

⁶⁷Vasiliy Viladimiroviç Barthold, Tezisi Dissertatsii "Turkestan v Epohu Mongol'skogo Naşestviya", Soçineniya, C. 1, Moskova 1963, s. 602.

⁶⁸Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 345-403.

⁶⁹ Vasiliy Viladimiroviç Bartold, *Çingiz Han*, Soçineniya, C. 5, Moskva 1964, s. 624.

⁷⁰ Vasiliy Viladimiroviç Bartold, *Çingiz Han i Mongol*, Soçineniya, C. 1, Moskva 1963, s. 178.

Moğol imparatorluğu'nun idari teşkilatının Orta Asya tarihine nasıl tesir ettiğini, yıkıntısı üzerinde yükselen devletlerde hangi izlerinin bulunduğu bu bölümün başlarında değinilmeye çalışılmıştır.⁷¹

Eserin son bölümü Barthold'un ölümünden sonra elyazmalarından istifade edilerek Rusya bilim adamlarından oluşan heyet tarafından yazılmış ve Moğol hakimiyeti altındaki Türkistan başlığıyla dönemin bilgileri aktarılmıştır. Son bölümün başlıca önemli noktaları: Ögeday, Moğol valileri, Kara Hulagü, Berke' nin İslamiyet'i kabulü ve 1269 kurultayıdır. Moğolların izledikleri siyasetin dışında Moğol şehzadeleri arasındaki taht kavgaları da eserde aktarılmıştır.

Barthold; gerek bu eseri ile gerek Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklara dayanan eserleri ile bugün bile Türkistan tarih sahasının en önemli referans kitapları arasında bulunmaktadır.

Doktora tezi olarak Barthold tarafından hazırlanan bu eser, araştırmacının sağlam metodu, kaynaklara olan hâkimiyeti ve sağlıklı hükümleri ile yayımlandığında ilim dünyasında oldukça dikkat çekmiştir. Bu alanda yapılan çalışmaların başında gelen eserin 1. cildi İslam dönemi Türk tarihinin başlangıç dönemi ile ilgili temel kaynak niteliğindeki metinlerden oluşmaktadır. 2. cilt ise asıl araştırma konusunu ihtiva etmektedir. Bu cilt, Barthold tarafından ilave ve düzeltmelerle, H. Gibb'in yardımıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Kerim Kişaverz tarafından Farsça'ya çevrilen eser Fatih Kerimov tarafından Özbek Türkçesine, Hakkı Dursun Yıldız tarafından Türkçeye, Selahaddin Osman Haşim tarafından Arapçaya çevrilmiştir.⁷²

“Moğol İstilasası Döneminde Türkistan” (1900) isimli eserinde Barthold, Orta Asya'da yaşanan Ortaçağ tarihinin nasıl irdelenmesi gerektiğinin bilimsel olarak temellerini atmıştır. Bundan sonraki çalışmalarında da aynı doğrultuda kitaplar yazıp gelecek olan tarihçilere ışık tutmuştur. Timur'u ve Timuriler çağını, Orta Asya'nın tarihini ve coğrafyasını, ekonomisini ve kültürlerini incelemiş; bunun yanında oralarda yaşamış bazı halkların özel tarihlerini araştırıp yayınlamıştır. Petruşevsky'nin ifade ettiği

---

⁷¹Barthold, *Moğol İstilasası Devrinde Türkistan* , s.487.

⁷²Eyice, s. 85-87.

gibi “Dünya tarih bilimi boyunca, birkaç neslin ancak yapabileceği araştırmaları ve o ülkenin tarihinin tetkikini, bir anlamda ülkenin tarihini oluşturacak kadar çok çalışan başka bir bilim adamı görmek zordur.”⁷³

- *Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövtletlerin Yeri*, çev. Z.Bünyadov – E. Ağayeva, Bakü 1999. 143 s. + açıklamalar.

Barthold’un bu yapıtı; Azerbaycan Üniversitesi’nde 1924 yılında vermiş olduğu konferanslardan meydana gelmiştir. Kasım ve aralık ayında verilmiş olan bu konferanslar 20 dersten oluşur. *Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövtletlerin Yeri* ⁷⁴ kitabın baskıya hazırlanması verilmesiyle 10 ders şeklinde yayınlanmıştır. Bu eseri; Ziya Bünyadov tercüme etmek istemiştir. Ancak son derece değerli bir şahsiyet olan Azerbaycan Doğu Bilimleri uzmanı Ziya Bünyadov’un bir suikast sonucu hayatını yitirmesiyle bu çalışmayı Ziya Bünyadov’un öğrencisi olan E. Ağayeva devam ettirmiştir.

Eserin I-VII bölümleri Bünyadov tarafından Azerbaycan Türkçesine çevrilmişken, VII-X bölümleri de Ağayeva tarafından çevrilmiştir. Eser; Barthold’un yazmış olduğu Önsözle başlayarak devamında on ders halinde konferans metinleri olarak aktarılmıştır. Barthold, kitabının kaynaklarına teşkil olan konferanslarında Hazar sahillerine kıyısı olan ülkelerin komşuluk ilişkilerini göz ardı etmeyerek derslerini de bu ilişkileri dikkate alarak anlatmıştır.

V.V. Barthold eserinde Azerbaycan tarihini anlatmış olsa da Azerbaycan gelişirken, diğer komşu devletlere de ne tür etkilerde bulunduğunu aktardığı için de önemli bir kaynak niteliğini taşımaktadır.

V.V.Barthold’un bu yapıtında Azerbaycan tarihindeki Kapsiler’in anlatımıyla başlanılmış olup daha sonra Babil-Asur ile Midya-İran devletlerinin bu çevreye olan ilgilerinden bahsedilmiştir.

---

⁷³ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygartık*, s.10.

⁷⁴Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövtletlerin Yeri*, (Yay. Ziya Bünyadov-E. Ağayeva), *Azerbaycan Elimler Akademisi Ziya Bünyadov Adına Doğu Bilimleri Enstitüsü Yayınları*, Bakü 1999.

Azerbaycan'ın tarihi kronolojik cetvel çerçevesinde 20 ders şeklinde anlatılmıştır. Bu derslerde Timur'un zamanından sonra Azerbaycan'da varlık gösteren Safevi devletinin niçin kurulduğuna ve bu devletin kuruluşundaki süreçler aktarılmıştır. Son iki derste ise Hazar kıyısında olan devletlerin kaynakları ve bu devletlerin edebiyatlarıyla ilgili kapsamlı bir bilgiye de yer vermiştir. Bu derslerde bölge ile ilintili olarak kaleme alınan yapıtlar ve bölgede yaşayan halkın kültürü ile alakalı konuşulmuştur.⁷⁵

- *Türk Moğol Ulusları Tarihi*, çev. H. Eren, Ankara, 2006, 44 s. + dizin.

V.V.Barthold'un "Türk Moğol Ulusları Tarihi"⁷⁶ adlı yapıtı; Türkiyat Enstitüsü'nün daveti neticesinde 1926'da Orta Asya Tarihi hakkında İstanbul'da dersler vermiştir. Onun vermiş olduğu bu dersler *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* adıyla 1927 yılında toplanarak kitap haline getirilmiştir.

İstanbul'da vermiş olduğu birtakım dersler sonrasında Barthold, 1926-1927 yıllarında Taşkent'e davet edilmiştir. Taşkent'te de Türkler ve Moğolların tarihi hakkında dersler vermiştir. Dersler altı ders olarak kitapta toplu halde yer almıştır. Bu derslerde Barthold, İstanbul'da vermiş olduğu birtakım konferansları birçok yönden tamamlamış olmakla beraber Orta Asya'da hayatını sürdüren birçok göçebe kavimlerin tarihinde önceleri değinmediği bazı yönlerinden de bahsetmiştir. Bunun haricinde Taşkent'te anlatmış olduğu derslerde Kırgız ve Kazakların tarihlerine daha kapsamlı yer vermiş, Ruslarla birlikte steplerde hayat süren komşuları arasındaki ilişkileri gözden geçirerek göçebe toplulukların tarihiyle ilgili çalışmalarda Rus seyyahlarının da konuya etkin oldukları noktalar hakkında bilgiler vermiştir.

Barthold, vermiş olduğu ilk derste Türk Moğol Göçebeleri ile ilgili bilgi vermiştir. Bu kavimleri göçebe hayatı yaşadıkları dönemden bahsederken atın evcilleştirilmesinden bahsetmiştir.

---

⁷⁵ Hüseyinov, s. 32.

⁷⁶ Vasiliy Viladimiroviç Barthold , *Türk Moğol Ulusları Tarihi*, (Çev. Hasan Eren), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.

İkinci derste ise Barthold, linguistik biliminin önemine atıfta bulunarak Orhun kitabelerinin önemini vurgulamıştır. Türklerin kullanmış olduğu alfabeleri ve onların kökeninden bahsetmiştir.

Üçüncü derste ise yazar göçebe hayat süren Türk kavimlerinin kullanmış olduğu dilleri daha geniş bir çerçevede irdelenmiş ve bu bölümde de Karahanlı devletinin kilometre taşı şahsiyetlerinden olan Kaşgarlı Mahmut ve onun yapıtı ile ilgili bilgi vermiştir.

Dördüncü derste Barthold, Moğol Devleti'nin kuruluşundan ve Moğolların yapmış olduğu fetihlerden bahsetmiştir. İran'a saldırıda bulunan Moğolların Türkleşerek İslam dinini kabul etmeleriyle ilgili bilgiler sunmuştur.

Beşinci ders, Kırgız halkının tarihi süreçte önemlerini yitirmesini ve kaybın neticesinde Moğolların daha etkin hale geldiğini ifade etmiştir. 1218 yılında Kalmuk devletinin yok edilmesiyle tekrar Yedisu civarına Kırgızlar ve Kazaklar hâkimiyetini aktarmıştır.

Altıncı kısımda da Barthold, XVII. yüzyılda Hazar Denizi'nden başlayarak Çin sınırına kadar olan alanda hüküm sürmeye çalışan Türk kavimlerinin kendi aralarında cereyan eden iç çekişmelerini ifade etmiş, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Türklerin yaşamından bahseden Barthold Rusların bu toprakları işgal ederek Rus kültürünü Türklere⁷⁷ dayatmalarını dile getirmiştir.

- *Türkistan'ın Kültür Hayatının Tarihi*⁷⁸

“Türkistan'ın Kültürel Yaşamının Tarihi” adlı eserinde Barthold, 19. yüzyılda Türkistan'ın Orta Asya kültür dünyası ile daha yakın bir iletişim kurduğunun altını çizmektedir.

Barthold tarafından kaleme alınan “Türkistan'ın Kültür Hayatının Tarihi” adlı yapıt Petrograd'daki iç savaş döneminde yazılmaya başlanmıştır. Fakat bu yapıt ancak 1927

---

⁷⁷ Hüseyinov, s. 40.

⁷⁸ Eser, Türkçe olarak Fatma Çıray tarafından “Yüksek Lisans Tezi” şeklinde ilim dünyasına sunulmuştur. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Çıray, *V. V. Barthold'un Türkistan'ın Kültür Hayatının Tarihi Adlı Eserinin Çeviri ve Değerlendirmesi*, Kayseri 2015, (Yüksek Lisans Tezi).

yılında yayınlanabilmiştir. Pek çok uzmanlık alanına sahip olan Sovyet araştırmacılarının her türlü bilgi için bu zengin kaynağa başvurmuş olmaları Barthold'un bu yapıtında çok geniş kaynak yelpazesinden faydalanmış olduğunu kanıtlar. Aynı zamanda bu yapıtta Orta Asya'nın kültürel-sosyal hayatının yanı sıra tarıma da ait tarihle alakalı çeşitli terimlerin detaylı izahı önemli bilimsel değeri üzerinde bulundurmaktadır.

İslamiyet Öncesi Dönem, İslamiyet'in Kabul Edildiği Dönem, Türkistan ile Türkler, Moğol Hâkimiyeti, Özbek Hanlığı, Rus Egemenliği Döneminde Yerleşik ve Göçebe Yaşam, Rus Göç Hareketi, Şehir Yaşamı, Okullar, Yerliler ve Rus Egemenliği, Avrupalaşma İdareleri ve Yerliler, Rus Hükümranlığı ve Buhara Hanlığı olmak üzere 13 monografiden meydana gelmiş olan yapıtın İslamiyet'ten önceki ve İslamiyet'ten sonraki zamanlarında Barthold'un geniş bilgiler sunmuş olduğu M.Ö Türkistan'da vücut bulan devletleri aktarmıştır.

"İslamiyet Öncesi Dönem" başlığında Barthold, Türkistan'ın coğrafik yapısını ön plana çıkarmıştır. Böylece Türkistan'ın tarihi olaylar içerisinde nasıl uygarlık ve kültür merkezi olduğunu anlatmıştır. Türkistan coğrafyasında halkları ve kültürleri Barthold araştırarak; arkeolog ve etnografyalara Orta Asya sahasını çalışma imkanını sunmuştur.

Yazar yapıtında, M.Ö. dönemden yirminci yüzyıla kadar, Türk kökenli göçebe halkların yayıldıkları coğrafya-kültürler hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca İslamiyet öncesi döneme ait Maniheizm, Budizm, Zerdüştlük dinlerine de değinerek Ortaçağ tarihçilerine bilgi kaynağı sağlamıştır.

Barthold eserinde ayrıca Türkistan'da yer alan coğrafi bölgeler, mimari eserler, Türkistan'da mevcut olan dini inançlar ile mezhepler değerlendirme kısmının konularını da meydana getirmiştir.⁷⁹

- *Kırgızlar*, çev. Ufuk Deniz Aşçı, Konya 2002, 99 s. + indeks.

"*Kırgızlar*" kitabının özü Barthold'un Rus ve yabancıların oryantalizmini beraberce işleyip genelleştirmesidir. Sovyet döneminde, Kırgızistan Bilim

---

⁷⁹ Çıray, s. 94.

Akademisi'nin isteği üzerine Kırgızlar tarihini kaleme alan Barthold, M.Ö 201'den 19. yüzyılın sonuna kadarki zaman dilimini aydınlatmakla beraber dönemin epigrafisi hakkında da makaleler yazmıştır. Ayrıca 1870'li yıllara kadar Kırgız halkının gelişimini de içermektedir.

Bişkek'te "Kırgızdar" ismi ile 1991 yılında eser basılmıştır. Dardail Sulaymankulov eseri Rusçadan Kırgızcaya çevirmiştir. Ufuk Deniz Aşçı ise, eseri Türkçeye Kırgızcadan tercüme etmiştir. Bu eserde çevirenin önsözü ile başlamış ve sonra eserin yazarı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Kırgızların Yenisey kolunun Tanrı Dağları gelmesi buraya yerleşmelerini aktarmıştır.⁸⁰

Eser toplam altı bölüm içermektedir. Giriş bölümü; "*Orta Asya'da şu an yaşayan halklar arasında, çok erken zamanlardan itibaren tarihte adları anılan halklardan en eskisi de Kırgızlardır.*" diye başlamaktadır.

İlk bölüm; "*En Eski Bilgiler*" isminindedir ve bu bölümde Kırgızların tarihinin M.Ö 201 yılına dayandığı bildirilmiştir. Araştırmacı; bu bilgileri araştırırken Çin kaynaklarındaki Kırgız tarihi ile ilgili kaynaklardan yararlanmışır.

Kitabın ikinci bölümünde ise, yazar Kırgızların VI. yüzyılın başından IX. yüzyılın sonuna kadarki dönemini incelemiştir. Barthold bu bölümde Kırgızların VI.- IX. yüzyılları arasındaki Çin kaynaklarından istifade etmeyip 618 yılı ile 907 yılları arasında hüküm sürmüş olan Tang sülalesinin tarihi bilgilerini kullandığını ifade etmiştir. Elde ettiği bilgiler arasında Kırgızların yaşadıkları bölgeler, Tang Hanedanı ile Kırgızların ilişkileri ve yaşadıkları bölgenin coğrafi konumu gibi bilgiler vardır.

Kitabın üçüncü bölümü, "Kırgızların Büyük Birliği" ismini taşımaktadır ve IX.-X. yüzyılı kapsamaktadır. Kırgızların Moğolistan bozkırlarını ele geçirmelerini aktarmıştır. Ayrıca bu sırada gerçekleşen savaşta Uygurlar ile Kırgızların beraber olduğunu ve daha sonraki gelişmeleri aktarmıştır.

---

⁸⁰ İ.Ç Çotonov, Dosbol Nurullu, *İstoriya Otoçestvo*, Uçkun 2009, s. 20.

Dördüncü bölüm de Kırgız tarihinin onuncu yüzyıl sonrasındaki gelişmeleri konu edinmiştir. Kısa süreliğine güçlü olan Kırgızların Yenisey'deki güçlü varlığını da aktarmıştır.

Kitabın beşinci bölümü ise, “*Tian-Şanlı Kırgızlar*” ismini taşır ve burada Kırgızların XVI. ile XVII. yüzyıllar arasındaki dönemi anlatılmıştır. Yazar bu bölümü anlatırken Mirza Haydar Duğlati tarafından yazılan *Tarih-i Reşidi* kitabından ve Mahmut Çuras tarafından yazılan eserlerden faydalandığını ifade etmiştir.

Kitabın altıncı bölümü ise “*Yenisey Kırgızları*” ismindedir ve Kırgızların hayatının XVII. yüzyıl sonrasındaki safhasını ele almıştır. Eserin altıncı bölümünde de faydalandığı bilgileri Rus kaynaklarından elde ettiğini belirtmiştir. Rusların Oyrat birlikleri ile savaş halinde olmalarının ve bölgeyi ele geçirip nüfuzu altına almasından dolayı yeterli Rus kaynağının olmadığından bahsetmektedir. Kırgızları dünyanın farklı yerlerine dağıtarak nasıl bulduklarını da bir dördlük ile aktararak eserine son vermiştir.⁸¹

- *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Ahsen Batur, İstanbul, 2010, 350s. + kaynakça.

Orta Asya Tarih ve Uygarlık adındaki yapıtı diğer eserlerden farklı olarak makalelerden meydana gelmiştir. Barthold'un kaleme aldığı makaleler onun vefatından sonra toplanarak bir araya getirilmiş ve tercüme edilmiştir. Bu yapıt dört bölümden oluşmaktadır. Her bölüm farklı konuların ele alındığı makalelerden müteşekkildir. Eserin birinci bölümünde yazar Türkistan'a bağlı makalelere yer vermiştir. Bunlar; *Geçmişte Türkistan, Türkistan ve Türkler, Moğol İstilasından Önce Türkistan'da Hıristiyanlık* adlı makalelerdir. İkinci bölümde de *Yedisu Tarihinden Yansımalar* adı altında Usunlar, Türkler, Karluklar, Karahanlılar, Kara Kitaylar, Moğolistan ve Kalmuklar isimli makaleleri yer alır. *Orta Asya Tarihinden Yansımalar* başlığına sahip üçüncü bölümdeyse Timuriler, Şeybaniler ile Orta Asya; Türkmenler, Tacikler, Kırgızlar, Sartlar adlı makalelere yer vermiştir. Barthold, “X. yüzyılın sonunda Orta Asya'da siyasî gücün Türklere geçtiğini ve o zamandan beri burada Türk kökenli siyasî oluşumların bir birleriyle yer değiştirdiğini” belirtmiş, ancak bu siyasî oluşumlara güçlü

---

⁸¹Hüseynov, s. 28.

bir İran (Tacik) etkisinin olduğunu da altını çizmiştir. Hatta, bu etkileşimi Buhara Hanlığı'nda Buhara ordusunun Tacik ordusu olarak adlandırıldığından görmek mümkün olduğunu vurgulamıştır.⁸² Barthold'a göre, XI. yüzyıldan sonra, İran bölgelerinin gittikçe daha fazla Türklerin yönetimi altına girmeye başlamıştı. Sadece dağlık bölgeler coğrafi koşullarından dolayı bir müddet bağımsızlıklarını koruyabilmişlerdi.⁸³ İran (Tacik) kökenli hanedanlardan sadece Afganistan'ın batı bölgesindeki Gurlular direnebilmişlerdi.

Uygurluk Tarihinden Yansımalar isimli beşinci bölümdeyse, Amu Derya, Sır Derya ve Horasan makalelerine yer verilmiştir.

- *Tarihte Türk Dünyası*, çev: Nurer Uğurlu, editör: Ö. Andaç Uğurlu, İstanbul 2008, 489 s.

Barthold'un "*Tarihte Türk Dünyası*" adlı yapıtın çevirisi 2008 yılının Temmuz ayında basılmıştır.⁸⁴ Eserin Türkçe çevirisini M. Yalman, T. Andaç ve N. Uğurlu yapmıştır. Barthold'un kısa bir özgeçmişi ve yaşamı süresince yazmış olduğu eserlerle ilgili bilgi verildikten sonra Türk ve Çin ilişkilerinden başlayarak konuya girişi aktarılmıştır. Eser dört bölüm içermektedir. Yapıtta ayrıca yer alan Türkistan adlı ayrı bir kısımda bulunmaktadır. Türkistan kısmı da önsöz, giriş, kaynakça ve iki kısımdan oluşmaktadır. Yapıtın son bölümünde ise 681 yılından 1926'ya kadar olan zamanı içeren kronolojik ölçek ve kaynakça yer almaktadır. Barthold, *Tarihte Türk Dünyası* adlı eserinde , Türk-Çin, Türk-İran, Türk-Arap ve Türk-Moğol ilişkilerini aktarmıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde Moğolların yayılma dönemlerinden bahsederek bu mevzuda Cengiz dönemini, Altın Orda devletini, Çağataylar, Kubilay Hanlığı ve İlhanlılar ile ilgili kısa bilgiler vermiştir. Daha sonrasında Timurlular hakkında da bilgilendirme yapmıştır. Timurlular'dan sonra vuku bulan siyasi olayları anlatmış, okuyuculara Türk hanlıkları ile ilgili bilgi vermiştir. Barthold'un hanlıklar hakkında vermiş olduğu kısa bilgiler sonrası kültür ve medeniyet konusuna da değinerek devlet

---

⁸² M. Olimov, "Bartold V. V. O Natsional'nom Razmejevanii v Sredney Azii", S. 5, Vostok 1991, s. 162.

⁸³ Vasiliy Viladimiroviç Bartold, Tadjiki. İstoriçeskiyOçerk, Soçineniya, C. 2, Moskva 1964, s. 459-460.

⁸⁴Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Tarihte Türk Dünyası*, (Çev. M.A. Yalman, T. Andaç, N.Uğurlu, Haz. Nurer Uğurlu), İstanbul 2008.

yönetimi, ordu, hukuk, dil-edebiyat sahalarna da değinmiştir. Türk dünyasından bahsetmiş olduğu bu bölümün son kısmındaysa yararlanmış olduğu kaynakları da sıralamıştır.

V.V Barthold eserinde Türk dünyasının tarihsel süreçte yaşadığı gelişim hakkında da kısa bilgi vermiştir. Türk dünyasının kapsamına aralarında dil, kültür, töre ortaklığı olan boy, soy bakımından birbirleriyle bağlantısı olan topluluklar girmiştir. Türk kavimlerinin sınırları bazen daralan, bazense genişleyen tarihsel bir seyir göstermiştir. Tarih süresince Türk topluluklarının yayılıp genişlemelerinin sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır: İklimde görülen değişimler sonucu toprakların kuraklaşmış olması, doğal felaketlerin artış göstermesi, nüfus artışı, iç çatışmalar ve savaşlar. Sayılan bu sebeplerden dolayı Türk toplulukları, kendilerine yeni yaşam alanları bulmak için dünyanın birçok bölgesine dağılmışlardır. Türkler yayılmış oldukları bu yerlerde çok fazla sayıda hakimiyet sahibi olmuş, hanlık, beylik, özerk topluluklar kurmuşlardır. Tarihi süreçte Türkler Hazar Denizi'nin güneyinden yol alıp İran yaylası üzerinden Mezopotamya'ya inerek, buradan da Suriye, Mısır, Anadolu ve Ege Denizi adalarına dağılmışlardır. Hazar Denizi'nin kuzey yönünden ilerleyen Türkler, Orta Avrupa'ya, Balkanlara, sonrasında Tuna vadisine yerleştiler. Türklerin doğuya doğru ilerlemeleri belli aralıklarla uzun bir süreç almıştır. Çin'de yer alan bugünkü Gansu ve Shan-xi bölgelerine yerleşmiş olan Türkler, bu bölgelere kendi kültürlerini ve uygarlıklarını da getirmişlerdir. Kuzeye doğru yayılan Türkler ise, verimli Sibiry topraklarına yerleşmişlerdir.

V.V. Barthold eserin bölümlerinden birinci kısımda ise, Sibiry, Altay ve Abakan Türklerine de değinen yazar, ikinci bölümde Türkistan'ı doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırarak Doğu Türkistan ve Batı Türkistan Türklerinin tarihi ve kültürü hakkında bilgi vermiştir. Üçüncü bölümdeyse, Kafkasya Türklerinden bahsetmiştir. Kitabın bu bölümünde yazar Kafkasya, Azerbaycan ve İran'da yaşamını sürdüren Türk boylarını tanıtan bilgiler vermiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümdeyse Avrupa'ya göç eden Türkleri konu edinerek İdil-Ural, Kırım, Karaim, Gagavuz ve Polonya-Lehistan Türklerinin tarihleri ve kültürleri hakkındaki bilgileri okuyucularına sunmuştur. Başlığı "Türkistan" olan kitabın ikinci kısmıysa yine iki bölümden oluşur. Tarihte Türk Dünyası

başlıklı kitabın birinci bölümüyse tercümelere oluşmuştur. “Türkistan” isimli ikinci kısım ise sadece çeviri değildir. İngilizce tercümelere yararlanan yazar bu konuyu tekrar inceleyerek daha da genişletmiştir. “Türkistan” adlı bu bölüm birinci baskısında ayrı bir kitap olarak değerlendirilip basılmıştır, yazar bu eserinde önsöz kısmını kendisi kaleme almıştır. Barthold, eserin ilk baskısında Moğol istilasına fazla yer vermekle beraber daha sonra konuyu genişleterek Moğol hâkimiyetinin sürdüğü döneme de yer vermiştir. Böylece eser Moğolların Türkistan’da nasıl ortaya çıkmış olduklarını ve ülkeye nasıl sahip olduklarının anlatıldığı bir araştırma haline gelmiştir. Yapıtın İngilizce basımını ve indeks bölümünü Mr. H.A.R. Gibb hazırlamıştır. Kaynaklar bölümünde ise yazar Moğolların yayılma dönemi tarihini anlatan yazarlar hakkında bilgi vererek bu yazarların eserlerinin tanıtımını yapmıştır. Yapıtın ilk bölümü bütünüyle Cengiz Han ve Moğollar dönemine yer verilmiş ve bu bölümde yazar Moğol tarihini tüm yönleriyle irdeleyerek ele almıştır. İkinci kısmında ise, yazar Türkistan’ın Moğolların hâkimiyetine girdiği yılları aktarmıştır. 1227 yılından 1269 yılına kadar geçen tarihi olaylardan bahsetmiştir. Yazar kaleme aldığı eserin sonunda 618-1269 yılları arasını içeren kapsamlı bir kronolojik cetvel ve sonrasında yararlanılmış olduğu eserlerin oluşturduğu kaynakçayı da dâhil ederek eserini bitirmiştir.⁸⁵

- *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, yay. Hazırlayan Kazım Yaşar Koprman-İsmail Aka, Ankara, 2006, 207 s.+ umumi dizin+ maddeler dizin haritası.

“*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*” kitabı (İstanbul’da 1927 yılında yayınlanmıştır),⁸⁶ İstanbul’a Türkiyat Enstitüsü tarafından davet edilip geldiği zaman vermiş olduğu on iki konferansın kitap haline getirilmesinden oluşmaktadır. Bu eser Ahmed Said Süleyman tarafından Arapçaya, “Zwölf Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens!” (Berlin 1935) ismi ile Almancaya tercümesini yapmıştır.⁸⁷

---

⁸⁵Hüseynov, s. 38-39.

⁸⁶ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Yay. Kazım Yaşar Koprman- İsmail Aka) , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara 2006.

⁸⁷ Eyice, s. 86.

Barthold 1926 yılında İstanbul Daru'l-fünun'u Türkiyat Enstitüsü tarafından davet alarak İstanbul'a gelmiştir. Barthold İstanbul Üniversitesi'nin öğrencileri için hazırladığı Türk halklarının tarihini inceleyen ders notlarını hazırlamıştır. Kursun planlanma tarihi Barthold'un yazdığı gibi olamamış ve dersler Haziran ayının sonunda yetiştirilebilmiştir. Bundan dolayı dersleri sadece üniversite öğrencileri değil isteyen herkes dinleme imkânına kavuşmuştur. Dersler toplam 12 tanedir. Orta Asya Türk Tarihi verdiği derslerde Barthold Türk tarihini tarafsız bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Eserinin içeriği önsözden, 12 dersten, dizinden ve haritadan oluşmaktadır. Eserin önsözünü Bahaeddin Ögel (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Tarih Profesörü) yazmıştır. Önsözde eserin kısa bir özeti anlatılmıştır. Önsözden sonraki bölümde gelenek olduğu üzere 12 ders başlıklar halinde sıralanmıştır. Barthold'un bu eseri Orhon Kitabeleri ve Türk Abideleri ile başlanılmıştır. Ayrıca bu konu hakkındaki araştırmalarının sonuçlarını da aktarmıştır. Türkler arasında İslamiyetin yayılması, Oğuzların istila hareketleri, Kaşgarlı Mahmut'un gerçekleştirdiği Türk edebiyatı, Türkistan'ın Moğollar tarafından işgali ile gelişen hadiseler, Moğol hükümetlerinin siyasi varlıkları, Timur dönemi ve Orta Asya Türklerinin medeni münasebetlerini de aktarmıştır.

- *Müslüman Kültürü*, çev. M. Fatih Karakaya, İstanbul 2013, 96 s.

Bu yapıt Fuat Köprülü tarafından sonradan ilave edilen düzeltme ve notlarla daha da çok genişletilerek “İslam Medeniyeti Tarihi” (İstanbul 1940) adıyla Türk dilinde de yayınlanmıştır. Tercümenin ilk bölümünde belirtildiğine göre, bu eser Cemal Velidi'nin Tatarca çevirisinden (Kazan 1922) Ahad Ural tarafından Türk diline çevrilmiş, Gazi Yunus tarafından Özbek Türkçesine aktarılmış (1927) ve Sh. Suhrawardi'nin İngiliz diline aktarımıyla mukayese edilerek hazırlanmıştır. Kitap; “Târihu'l-hadâreti'l-İslâmiyye” (Kahire 1958) adıyla Tahir Hamza tarafından Arap diline çevrilmiştir.⁸⁸

Barthold bu eserini yüzyıl kadar önce, 20. yüzyıl başladığında yazmıştır. Bu eser; İslam dünyasını, toplumsal tarih yazımı ve antropolojiyi en güzel aktaran eseri olmuştur. (Türkistan araştırmasında en çok yararlanılan eseri olmuştur.) Eserde oryantalist bakış

---

⁸⁸ Eyice, s. 85-87.

açısının çarpıklığını düzeltmeye odaklanmıştır. (Barthold tarih yazımıyla tarihi, coğrafyayı, kültürü, farklı kişilikleri arasındaki bağlantıları ve dinamikleri araştıran bir kişilik olarak bu eserine de yön vermiştir. Bu özelliği ile yalnızca zamanında değil günümüzdeki tarihçilere bile çağdaş araştırma yapabilme imkanı sağlamıştır.) Bu eserde öncelikle İslamiyetin hakimiyeti daha sonra Moğollar zamanında meydana gelen tarihsel olayları ve sosyo-kültürel değişimleri incelerken ortaya koyduğu tezlerin yanında İslam tarihi konusunda da çok güçlü tezler sunulmuştur.

Kitabın ilk bölümü *Hristiyanlığın Doğu ve İslam İçin Önemi* adlı başlıktır. Bu bölüm Hristiyanlığın sanat tarihi ve dini inanışlardaki etkisi hakkında bilgiler vermiştir. Arap hakimiyetinin Türkistan yapıları üzerindeki gelişmeleri de aktarmıştır. Pagan anlayışının ve kilise mülkiyetinin de bilgilerini sunmuştur. Hristiyanlığın İslam ile olan ilişkisine ve Hristiyanlığın İslam'dan etkilenmesini de eser boyunca incelemiştir. İkinci bölüm *Hilafetin ve Arap Kültürünün Başlangıcı* isimindedir. Arap Yarımadası'ndaki halk harekâtından, İslam'ın dünyaya yayılmasından bahsetmiştir. İslamiyet ile bilim ve kültürün gelişmesi ve geliştiği kentlerin nasıl bilimsel faaliyet kentleri haline gelişini aktarmıştır. Üçüncü bölüm *Bağdat ve Arap Kültürünün Gelişimi* isimindedir ve özellikle Bağdat şehrinin kuruluş öyküsünü anlatmıştır. İslamiyet ile Orta Asya coğrafyasında da gelişen hızlı kültürel değiş tokuşun bilgisini vermiştir. Türkistan da İslamiyet'in kent yaşamı, kast sistemi ve geniş arazi mülkiyetindeki parçalanmayı aktarmıştır. Dördüncü bölüm, *Fars Kültürü ve Diğer Memleketler Üzerindeki Etkisi* ismini taşımaktadır. Bu bölümde İsfahan'ın IX. ve X. yüzyıllar da ülkenin büyük şehirleri arasında olduğundan bahsetmiştir. Hazar Denizi yakınlarındaki şehirlerde Arap ve Fars edebiyatının etkilerine de değinmiştir. Beşinci bölüm, *Moğol İstilasası ve Fars Kültürü Üzerindeki Etkisi* isimindedir. Burada yazar; Moğolların Türkistan' da yaptığı fetih yönetimi, Ön Asya'daki ticaret güzergâhlarını, İslamiyet'in Türkistan'daki yayılmasını aktarmıştır. Orta Asya Türklerinin diğer kültürlerle çatışmalarından da bahsetmiştir. Moğol hâkimiyetinin değerli kentlere yaptığı katliamlarında bilgisini sunmuştur.

Eserin son bölümü ise; XV. yüzyıldan sonra Müslüman Dünya başlıktır. Burada yazar, İslam'ın fetihlerle parlak yıllarından sonra XV. ve XVI. yüzyıllar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İslam imparatorluğunun gerilemeye ve güç kaybetmeye

başladığından da bahsetmiştir. İslam'ın bilim ile bağının azalması ile kültürel liderliği Müslümanlardan Hıristiyanlara geçtiğini, Volga Tatarlarının da Rusya aracılığıyla Avrupa kültürüne erişerek Türkistan'daki dindaşlarının aydınlanmalarına aracı oldukları bilgisini de eserin de paylaşmıştır.⁸⁹

Bu kitapta Barthold Hıristiyanlığın Doğu ve İslam için öneminden, Arap kültürünün yayılmasından ve hilafetten, Bağdat'ın ekonomik merkez olarak yükselişinden ve Halifeler ile Kentlerin arasındaki ilişkilerden bahsetmiştir.⁹⁰

2.1.2. Rusça Yayımlanmış Kitapları

- Культура Мусульманства⁹¹, Т. VI, s. 143.
- Сведения об Аральском море и низовьях Аму-дарьи с Древнейших времен до XII века⁹², Т. III, s. 15.
- Мир Али-Шир и политическая жизнь⁹³, Т. II, s. 199.
- Археологии⁹⁴, Т. IV, s. 21.
- Кистории орошения Туркестана⁹⁵, Т. III, s. 97.
- Ислам⁹⁶, Т. VI, s. 81.
- Двенадцать лекций по истории турецких народов Средней Азии⁹⁷, Т. V, s. 19.

---

⁸⁹ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Müslüman Kültürü*, (Çev. M. Fatih Karakaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

⁹⁰Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Müslüman Kültürü*, s. 10-11.

⁹¹Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Kultura Muslumanstva*, Müslüman Kültürü, Т. VI., s. 143.

⁹²Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Svedeniya ob Aralskom More i nizovyah Amu-Derya s Dreyneyşih vremen do XII veka*, Eski Çağdan XVII yüzyıla kadar Amu Derya ve Aral gölü Çevresi, Т. III, s.15.

⁹³Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Mir Ali Şir i Politiçeskaya Jizn*, Mir Ali-Şir ve Siyasi Hayatı, Т. II , s.199.

⁹⁴ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Arhelogii*, Arkeoloji, Т. IV, s.21.

⁹⁵ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *K İstorii Oroşeniya Turkestana*, Türkistan'da Sulamanın Tarihi, Т. III, s. 97.

⁹⁶ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *İslam*, İslam, Т. VI, s. 81.

⁹⁷ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Dvenadçat Lekçii po istorii Tureçkih narodov Sredney Azii*, Orta Asya Türk Halklarının Tarihiyle Bağlı 12 Ders , Т. V, s.19.

- Zwölf Vorlesungen über die Geschichte der Turken Mittelasiens, Hildesheim, 1962.
- Иран. Исторический обзор⁹⁸, Т. VII, s. 229.
- История Туркестана⁹⁹, Таşkent, 1922.
- Великих Моголов¹⁰⁰, London, 1928.
- Христианство Восток¹⁰¹, 1924.
- История Тюрков Средней Азии¹⁰², Paris, 1934.
- Новый Ресурс Для История Тимура¹⁰³, 1936.
- History of the Semirechye, Four Studies on the History of Central Asia, çev. V.T. Minorsky. Leiden 1958-1962, C. I, XVI+ 183 s., C. II, XII+ 200 s.
- Турецкой Всемирным История¹⁰⁴, 2008.72
- Историко географический обзор Ирана¹⁰⁵, Т. VII, s. 31.
- Грузовые Инструменты Центральная Азия¹⁰⁶, 1937. ¹⁰⁷

2.2. Makaleleri

Barthold, Türkistan'daki kavimler ve bu kavimlerin tarihleri, bunu yanı sıra Türk medeniyetinin bu bölgedeki izleriyle alakalı geniş bilgiye sahip olan araştırmacı kimliğiyle haklı bir şöhret kazanmıştır. Bakü'de bulunan İslam el yazmalarını 1925 yılında, Türkistan'da karşılaştıklarını ise 1926 yılında yayımlanmış olan makalelerinde

⁹⁸ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *İran*, İran Tarihi, İstoriçeksi Obzor, T. VII, s.229.

⁹⁹ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *İstoriya Turkestana*, Türkistan Tarihi, Taşkent 1922.

¹⁰⁰ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Velikih Mogolov*, Hint Moğolları, London 1928.

¹⁰¹ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Hristianstvo Vosto*, Doğuda Hristiyanlık, 1924.

¹⁰² Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *İstoriya Türkov Sredney Azii*, Orta Asya'da Türklerin Tarihi, Taşkent 1922.

¹⁰³ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Noviy Resurs Dlya İstoriya Timura*, Timurleng Tarihi İçin Yeni Bir Kaynak, 1936.

¹⁰⁴ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Tureçkoy Vsemirnim İstoriya*, Tarihte Türk Dünyası, 2008.

¹⁰⁵ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *İstoriko geografiçeski obzor İrana*, İran Tarihi ve Coğrafyası, T. VII, s.31.

¹⁰⁶ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Qruzovie İstrumentı Çentralnaya Aziya*, Orta Asya'da Taşımacılık Araçları, 1937.

¹⁰⁷ Hüseyinov, s 19.

tanıtmıştır. Barthold'un kaleme aldığı bazı yazıları da Türk diline çevrilerek yayınlanmıştır: "Orta Asya'da İslamiyet'in İntişar Ettiği Zamana Ait Bir Abide"; "Radlov'un Lugatını Yeniden Neşr Meselesi"; "Orta Asya Türkleri" bunlardan sadece birkaç tanesidir. Ali Şir Nevai ile ilgili de kapsamlı bir araştırması da mevcuttur. "Mir Ali Şir Politiçeskaya Jizn" isimli bu araştırmayı W. Hinz Alman diline, Ahmet Caferoğlu ise Türk diline çevirmiştir¹⁰⁸ Ayrıca "Rus Şarkiyatçılığının Türkistan'daki Görevleri" makalesinde Barthold, "Yerel kültürel yaşam hakkında en ayrıntılı bilgilerin Samaniler dönemine ait olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹ Barthold, çalışmasında Ortaçağ edebiyatının önde gelen temsilcileri Ebu Cafer Rudeki, Firdevsi, Ebu Reyhan Biruni, Ömer Hayyam vd. edebi çalışmaları üzerinde durmuştur. Ona göre, X. yüzyıl, yani Samaniler devri bilim ve edebiyatın en geliştiği dönemdi.

Barthold, "Tacikler. Tarihi Yazılar" isimli çalışmasında da "Türk siyasî idaresinde Farsçanın resmi yazışma ve edebiyat dili olarak kaldığını¹¹⁰" belirtmekle beraber Karahanlılar döneminin Maverâünnehir için kültürel anlamda gerileme dönemi olduğunu düşünmüş, ancak Karahanlıların da İran kültüründen güçlü bir şekilde etkilendiğinin de altını çizmiştir. ¹¹¹

Barthold'un bir diğer makalesi olan "Bibi Hanım Camisi" adlı makalesinde şunları yazmıştır: "Şerefüddin Ali Yezdî tarafından yazılan "Timur Tarihi"nde, camiinin inşası hakkında şu bilgiyi bulabilirsiniz. Pek çok putperest tapınağı yıktığı Hindistan seferinin ardından Timur, başka bir hayır işi yapmaya, yani, başkentindeki tüm Müslümanların sığabileceği büyük bir cami inşa etmeye karar verdi." ¹¹² Farklı bir çalışması daha olan; "Tacikler. Tarihi Yazılar" isimli çalışmasında Barthold, "Türk siyasî idaresinde

---

¹⁰⁸ Eyice, s.85-87.

¹⁰⁹Vasiliy Viladimiroviç Barthold, "Zadaçi RusskogoVostokovedeniya v Turkestane", *Soçineniya*, C. 9, Moskva 1977, s. 523.

¹¹⁰ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, V. V. Tadjiki, İstoriçeskiyOçerk, *Soçineniya*, C. 2, Moskva 1963, s. 459-460.

¹¹¹İ. İ Umnyakov, "Rabat-i Malik", V. V. BartolduTurkestanskiyeDruz'ya, Uçeniki i Poçitateli, Taşkent 1927, s. 191.

¹¹² Vasiliy Viladimiroviç Barthold, V. V. Meçet' Bibi Hanum, *Soçineniya*, C. 4, Moskva 1966, s. 116.

Farsçanın resmi yazışma ve edebiyat dili olarak kaldığını¹¹³ belirtmekle beraber Karahanlılar döneminin Maverâünnehir için kültürel anlamda gerileme dönemi olduğunu düşünmüş, ancak Karahanlıların da İran kültüründen güçlü bir şekilde etkilendiğinin de altını çizmiştir.¹¹⁴

Barthold'un kaleme aldığı birçok makalesi Rus oryantalistlerinin belli başlı yayın organlarından olan "Rus Arkeoloji Cemiyetinin Şark Şubesi Neşriyatı (Zapiskaları)" da yayınlanmıştır. "Baron Rozen Talebelerinin Makaleleri Mecmuası'nda" , "Kavefman Mecmuası'nda, Rus Akademisinin Bulletin'lerinde, "Orta ve Şarkî Asya'yı Öğrenmek İçin Rus Cemiyetinin Haberleri"nde, Mirolubov'un "Aylık Mecmuası"nda, "Zeitschrift der Deutsch en Morgen Gesellschaft", "Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen; der Islam", "Bulletin of the School of Studies; Orientalische Studien", Radlov'un "Orhun Abideleri" kitabında "Zeitschrift für Assyriologie" (Nöldeke'ye ithaf edilmiş olan nüshada) vb. yerlerde farklı yazıları mevcuttur.¹¹⁵

2.3.Diğer Dillere Çevirileri

Barthold'un bilinen iki tane çeviri eseri bulunmaktadır. Bunlar:

1- Kitab-ı Dedem Korkut, 1962. 300 s.

Türk halklarının Ortaçağ destanının yazılı tek abidesi olan Kitab-ı Dedem Korkut, Oğuz boylarının dilinde yazılmıştır. Alman şarkiyatçısı Teodor Nöldeke (1836-1930) Kitab-ı Dede Korkut ile ilgilenmiştir. Nöldeke, gençlik yıllarında (1859) Kitab-ı Dede Korkut'un kopyasını çıkartmaya çalışmıştır. Nöldeke öncelikle kitabı Almanca çevirisi ile yayıma hazırlamış, fakat o devirde Türk dillerinin öğrenmedeki zorluklar sebebiyle çalışmasını bitirememiştir. Henüz öğrenciyken (1891-1892 yıllarında) elindeki dokümanları V. V. Barthold'a vermiş, öğrencilik yıllarında Dresden yazmasının kopyasını çıkartarak bu esere ilmî yaşamı boyunca defalarca başvurmuştur.

V. V. Barthold, 1894-1904 tarihleri arasında "Kitab-ı Korkut"un asıl nüshasında yer alan dört (I, II, III ve IV) bölümü kısa değerlendirmeler ve Rusça çevirileri ile

---

¹¹³Vasilij Viladimiroviç Barthold, Tadjiki, İstoriçeskiyOçerk, *Soçineniya*, C. 2, Moskva 1963, s. 459-460.

¹¹⁴ Umnyakov, s. 191.

¹¹⁵ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 9.

yayımlamıştır. Kitabın tamamı onun tarafından 1922 yılında A. M. Gorkiy tarafından kurulan ve yönetilen Dünya Edebiyatı yayınevi için yayıma hazırlanmıştır. Ne yazık ki yayınevinin kapanmasından ötürü V.V. Barthold'un çevirisi, o hayattayken yayımlanamamıştır. SSCB Bilimler Akademisi Arşiv'inde muhafaza edilen bahse konu çeviri metin 1950 yılında Azerbaycanlı bilim adamı Hamid Arashlı ve M. G. Tahmasib'in redaktörlüğünde Azerbaycan Bilimler Akademisi Yayınevi tarafından yayımlamış, ancak geniş etki elde etmemiştir.¹¹⁶

2- Hudud ül-Alem, 1930.

Müellifi belli olamayan bu eser, 982 yılında tamamlanmıştır. Tam ismi "Kitab-ı Hudûd'l el-âlem Mine'l maşrik İle'l Mağrib"dir. Türk ülkelerinin coğrafyası hakkında en detaylı bilgileri veren eserlerden biridir. Farsça yazılan ilk coğrafya kitabı olma özelliğine sahiptir. Eserin müellifi konusunda Minorskiy'nin yaptığı araştırmalar neticesinde Feriguniler'den İbn Ferigün tarafından yazılmış olabileceğini öne sürülmüştür. Eseri ilim dünyasına Tumanskiy tanıtmıştır.

Tumanskiy, Hudûd ül-Alem'i yayınlamak için ön çalışmalar yapmıştır. Barthold; eserde Rusça mukaddime yazmıştır. İndeks eklemiştir. Daha sonra Minorskiy bu eserin Farsça neşrini İngilizceye çevirmiştir. Profesör V. F. Minorskiy'nin akademik hayatının önemli çalışmalarından olmuştur.

Minorskiy'e ait, Hudûd ül Alem tercümesi şu bölümlerden oluşur:

— Çevirmen(C.E.BOWORTH) önsözü.

— Barthold'un önsözü.

— Hudûd el âlem çevirisi.

— Hudûd el âlem hakkında yorum.

— Hudûd el âlem için ekler.

— İndeks (Kişi isimleri ve unvanları, Coğrafya adları, Yöresel sonuçlar)

---

¹¹⁶V. M Jirmunskiy, "Dede Korkut Kitabı/Kitab-ı Dedem Korkut Oğuz Kahramanlık Destanı ve Kitab-ı Korkut", (Çev: Atilla Bağcı), *Türk Dünyası Dergisi*, S. 41, 1962, s. 51- 91.

— Haritalar

— Dr.Manuchıhr SOTUDEH'İN metne kelimesi kelimesine Farsça metinden düzeltmeleri ve yorumlarından teşekkül etmektedir.¹¹⁷

2.4. İlmî Müesseselere Katkıları, Konferansları ve Seyahatleri

Prof. Umnikov “V.V. Barthold'un çalışmalarındaki zengin tarihi materyal, Orta Asya'nın geçmişi hakkında araştırmalar konusunda yüzeysel araştırmalar ve genellemelerden, Türkistan tarihinin birçok alanlarının ayrıntılı ve kapsamlı bir incelemesine geçilmesini mümkün kılmıştır” diye yazmıştır.¹¹⁸

1893-94 yıllarında *Orta Asya'ya İlmî Amaçlar ile yapılan Seyahatin Raporu*, Barthold yapıtta tarihte kullandığı bütün malzemelerin raporlarını değil, çevrenin betimlenen arkeolojik incelemelerinin bazı yönlerini eseri yazmış olduğu zamana kadar ortaya koymuştur. Kitap konu bakımından Yedisu tarihiyle benzerlik göstermektedir.¹¹⁹ Barthold'un “Yedisu Tarihi” çalışması, yüz yıldan fazla bir süre önce basılmış olmasına rağmen günümüzde önemini yitirmemiş ve Wu-sunlardan Cungar Hanlığı dönemine kadarki en kapsamlı Kırgızistan tarihi olarak sayılmaktadır.

Barthold, çeşitli ilmî kuruluşlar adına, 1893-94, 1902, 1904 ve 1916 yıllarında Batı Türkistan'a gitmiş ve orada bulunan yazma eserler üzerinde çalışmıştır. 1900'de Kafkasya'yı, 1908'de Ani'yi ziyaret etmişti. Ayrıca Barthold, ortaçağ şehir planlaması tarihini de incelemiş, dönemin mimarî özelliklerini ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır.¹²⁰

---

¹¹⁷ Rıza Kurtuluş, “Hudûdü'l- Âlem”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, C. 18, s. 304.

¹¹⁸ İ. İ. Umnikov, *Bartold. V. V. Po Povodu 30-i Letiya Professorskoj Deyatel'nosti*, Taşkent 1926, s. 175-176.

¹¹⁹ K.M Baypakov, *Srednevekovaya Gorodskaya Kultura Yujnogo Kazahstana i Semireçya*, Nauka AlmAta 1986, s. 14.

¹²⁰ Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Turkestan v Epohu Mongol'skogo Naşestviya*, St-Peterburg, 1900, s. 215.

Araştırmacı, Sovyet döneminde kurulan ve kendisinin de aktif görev aldığı Kültürel Eserleri Koruma Komisyonu'nun çalışmalarından bahsetmiş, özellikle Ulugbek Medresesi konusunda incelemeleri üzerinde durmuştur.¹²¹

Türkistan'da ve Rusya'da çeşitli müze ve kütüphanelerdeki yazmalar Barthold'un tetkikinden geçmekteydi. Bu esnada, 1920, 1927 ve 1928'de Türkistan'a gitmiş; 1925 ile 1917 senelerinde Taşkent'te konferanslar vermiştir. Barthold'un doktora çalışmasının 25. senesini kutlamak adına, makalelerinden bazıları, "İqd ul-cumân (inci dizisi)" ismi ile Taşkent'te neşredilmiştir. Barthold, 1924'te Bakü'de de konferanslar vermiştir. 1926 yılı Mart ayında Bakü'de toplanan "Millî (Sovyet) Türkoloji Kongresini"de Barthold hazırlamıştır.¹²²

Barthold'un 1925'teki gezisi esnasında, 380 adet elyazması yapıtın Ruslar tarafından yok edilmesine engel olduğunu merhum Özbek tarihçi olan Börıbay Ahmedov "*Tarihten Sabaklar*" eserinde ifade etmektedir.

Barthold 1896 yılında, Kazan Üniversitesinin bünyesindeyken sonrasında Petrograd Üniversitesi'ne nakil olan Eski Sikkeler Koleksiyonu Odası'nın yöneticisi olmuş ve katalogları 1834 ve 1855 yılında yayınlanmış olan Rusya'da bulunan en zengin İslami paraların oluşturduğu bu koleksiyondaki nadide örnekleri de yayımlamıştır. Bunların içinde özellikle 1264-1265 Semerkant'ta basılmış olan bakır dirhemle 915-916 tarihli Samanoğullarına ait bazı Emevi sikkeleriyle ilgili yayımlamış olduğu notlar işin uzmanları tarafından son derece önemli kabul edilmiştir. Bununla birlikte Hüseyin Baykara'nın sikkelerinde karşılaşılan BehbQd isminin manası da çözülebilmıştır. Uluğ Beg sikkelerinde bulunan birtakım ibarelerin ifade ettiği durum en doğru şekliyle onun tarafında açıklanmış olduğu da bilinmektedir. Barthold; İslami kaynak teşkil eden eserlerinden aldığı yardımla Moğol hanlarına ait olan sikkelerin de değerlerini tespit etmiştir. Vasmer'in ifade ettiğine göre, yalnızca tarih bilgisine çok iyi hâkim olan, Doğu dillerini bilen eski sikkeler uzmanının başarabileceği çalışmalarda bulunan Barthold,

---

¹²¹Vasiliy Viladimiroviç Barthold, "Otçet O Komandirovke v Turkestan (1920), *Soçineniya*, C. 4, Moskva 1966, s. 245.

¹²²Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 17.

neşriyatlarında eski sikkelerden de kapsamlı bir şekilde faydalanmıştır.¹²³ Ayrıca Barthold, Selçuklu sarayında İranlı şairleri himayesine aldığını da bildirmiştir. Bunların başında Sencer Sultan için şiirler yazan Enverî (XII. yy) ve Türk şiir kültürüne büyük tesiri olan Nizami'nin isimleri geçmektedir.¹²⁴

2.5. Yayınladığı Ansiklopedi Maddeleri

“Abaka”, İA, I, İstanbul 1950, 1-4., “Abazalar”, İA, I, İstanbul 1950, 6-8., “Abdullah”, İA, I, İstanbul 1950, 34-35., “Abdul Kerim”, İA, I, İstanbul 1950, 89-90., “Afşin”, İA, I, İstanbul 1950, 146., “Ahal Teke”, İA, I, İstanbul 1950, 155., “Ahmed”, İA, I, İstanbul 1950, 168-169., “Akıska”, İA, I, İstanbul 1950, 240. “Aksu”, İA, I, İstanbul 1950, 274-275. “Alma”, İA, I, İstanbul 1950, 378. “Altay”, İA, I, İstanbul 1950, 387. “Altı Şehir”, İA, I, İstanbul 1950, 389. “Altun Taş”, İA, I, İstanbul 1950, 390. “Amr”, İA, I, İstanbul 1950, 414. “Aral Gölü”, İA, “Aşkabat”, İA, I, İstanbul 1950, 710. “Atsız”, İA, II, İstanbul 1950, 6. “Badgıs”, İA, II, İstanbul 1950, 192. “Bahçesaray”, İA, II, İstanbul 1950, 225-227. “Balaklava”, İA, II, İstanbul 1950, 269. “Baliş”, İA, II, İstanbul 1950, 280. “Balkaş”, İA, II, İstanbul 1950, 285-286. “Bamiyan”, İA, II, İstanbul 1950, 296-298. “Barak Hacib”, İA, II, İstanbul 1950, 307-308. “Barak-Han”, İA, II, İstanbul 1950, 308-310. “Batu”, İA, II, İstanbul 1950, 351-353. “Baydar”, İA, II, İstanbul 1950, 367. “Baydu”, İA, II, İstanbul 1950, 367-368. “Baykal”, İA, II, İstanbul 1950, 400-401. “Baykara”, İA, II, İstanbul 1950, 401. “Bayram Ali Han”, İA, II, İstanbul 1950, 422. “Baysungur”, İA, II, İstanbul 1950, 430-431. İA, II, İstanbul 1950, 465-466. “Benakit”, İA, II, İstanbul 1950, 512-513. “Benakiti”, İA, II, İstanbul 1950, 513. “Bermekiler”, İA, II, İstanbul 1950, 560-563. “Berza'a”, İA, II, İstanbul 1950, 565-566. “Bişbalık”, İA, II, İstanbul 1950, 651-653. “Böri-Tigin”, İA, II, İstanbul 1950, 740-741. “Burtas”, İA, II, İstanbul 1950, 820-821. “Buşenc”, İA, II, İstanbul 1950, 825-826. “Burhan Ailesi”, İA, II, İstanbul 1950, 839-840. “Cengiz”, İA, III, İstanbul 1950, 91-98. “Çağaniyan”, İA, III, İstanbul 1950, 265. “Çağan-Rud”, İA, III, İstanbul 1950, 266. “Çağatay”, İA, III, İstanbul 1950, 266-270. “Çarağan”, İA, III, İstanbul 1950, 359. “Çelebi”, İA, III, İstanbul 1950, 369-370. “Çimkent”, İA, III, İstanbul 1950, 399.

---

¹²³ Eyice, s. 85-87.

¹²⁴ Vasilij Viladimiroviç Barthold, V. V. Kul'tura Musul'manstva, *Soçineniya*, C. 6, Moskva 1966, s. 185.

“Çoban”, İA, III, İstanbul 1950, 439. “Çoban Ata”, İA, III, İstanbul 1950, 439-440. 76
“Çu”, İA, III, İstanbul 1950, 442-443. “Demirkapı”, İA, III, İstanbul 1950, 522.
“Derbend”, İA, III, İstanbul 1950, 532-539. “Duğlat”, İA, III, İstanbul 1950, 652-654.
“Ebu Ali”, İA, IV, İstanbul 1950, 10-11. “Ebülhasan”, İA, IV, İstanbul 1950, 83. “Etek”,
İA, IV, İstanbul 1950, 398. “Etrek”, İA, IV, İstanbul 1950, 398-399. “Hokand”, İA, VI,
İstanbul 1950, 553-556. “Hoten”, İA, VI, İstanbul 1950, 565-567. “Hulagu”, İA, VI,
İstanbul 1950, 581-582. “Huttel”, İA, VI, İstanbul 1950, 620-621. 77 “İli”, İA, V2,
İstanbul 1950, 971-972. “İskender-Han”, İA, V2, İstanbul 1950, 1083-1084.
“İsmail”(İsmail B. Ahmed), İA, V2, İstanbul 1950, 1111. “İsmail”(İsmail B. Nuh), İA,
V2, İstanbul 1950, 1112. “Kefe”, İA, VI, İstanbul 1950, 535-537. “Kerç”, İA, VI,
İstanbul 1950, 582-583. “Keş”, İA, VI, İstanbul 1950, 600. “Kuçan”, İA, VI, İstanbul
1950, 950. “Kulca”, İA, VI, İstanbul 1950, 976-977. “Kurama”, İA, VI, İstanbul 1950,
994-995. “Mangışlak”, İA, VII, İstanbul 1950, 283-284. “Mangit”, İA, VII, İstanbul
1950, 284-285. “Mansur”, İA, VII, İstanbul 1950, 305. “Maveraünnehr”, İA, VII,
İstanbul 1950, 408-409. “Mezar-ı Şerif”, İA, VIII, İstanbul 1950, 201. “Saray”, İA, X,
İstanbul 1950, 206-207. “Sart”, İA, X, İstanbul 1950, 236-237. “Sendabil”, İA, X,
İstanbul 1950, 493. “Sır-Derya”, İA, X, İstanbul 1950, 566-568. “Sibir ve İbir”, İA, X,
İstanbul 1950, 585. “Sin-i Kelan”, İA, X, İstanbul 1950, 655. “Slavlar”, İA, X, İstanbul
1950, 729-731. “Sogd”, İA, X, İstanbul 1950, 736-737. “Sugdak”, İA, XI, İstanbul 1950,
1-2. “Şeybaniler”, İA, XI, İstanbul 1950, 456-458. “Şirvan”, İA, XI, İstanbul 1950, 571-
573. “Şirvanşah”, İA, XI, İstanbul 1950, 573-575. “Tacik”, İA, XI, İstanbul 1950, 616-
617. “Taciki”, İA, XI, İstanbul 1950, 617. “Tahiriler”, İA, XI, İstanbul 1950, 636-637.
“Taliş”, İA, XI, İstanbul 1950, 696-697. “Taraz”, İA, XI, İstanbul 1950, 769. 78
“Tarım”, İA, XI, İstanbul 1950, 771-772. “Toharistan”, İA, XII1, İstanbul 1950, 399-
400.”¹²⁵

---

¹²⁵ Hüseyinov, s. 64-78.

2.5.1. Ansiklopedi Madde Yazarlığı Tanıtımı

2.5.1.1. Aksu

Barthold Aksu kelimesinin nehir adı olarak kullanıldığını bildirmiştir. Suyun çıkış noktasına olan kaynağına Türkçe konuşulan memleketlerde ak su denildiğini belirtmiştir. Bu yüzden aksu kelimesi etimolojik olarak inceleme görmüştür.

2.5.1.2. Alma

Barthold bu maddeyi İslam Ansiklopedisi'nde belirtirken Alma'nın Kırım Bahçeray'ın güneyinde yer alan küçük bir ırmak olduğunu belirtmiştir.

2.5.1.3. Altay

Barthold bu maddeye sıra dağların adı olduğunu söylemektedir. Barthold Altay isminin Kamlıklıların hakimiyeti ile ortaya çıktığını bir eski Türk hikayesiyle de desteklemiştir. Altay dağlarının İrtiş nehirlerinin doğduğu bölgedeki sıra dağlarının adı olarak belirtmiştir.

2.5.1.4. Altı Şehir

Doğu Türkistanda altı kelimesi "Alta" yazılmaktadır. Kuça, Aksu, Kaşgar, Hoten, Yarkand, Uç-Turfan gibi Doğu Türkistan'ın şehirlerine verilen isimdir.

2.5.1.5. Altuntaş

Barthold bu maddenin Anadolu'da Kütahya ile Afyonkarahisar arasındaki Porsuk çayının üzerinde bulunan köy olduğunu belirtir.

2.5.1.6. Baliş

Barthold'un verdiği bu madde ile Moğol para birimi olan Baliş ile ilgili bilgiler aktarmıştır. Bir altın balişin 2000 dinara denk geldiği bilgini vermiştir.

2.5.1.7. Balkaş

Barthold bu madde de Orta Asya'da yer alan Balkaş gölü hakkında açıklama yapmıştır. Gölün kimyasal yapısıyla ilgili sonucu da vermiştir.

2.5.1.8. Barak Han

Barthold bu madde ile Orta Asya'da bir Moğol Hanı olan Barak Han ile ilgili bilgiler vermiştir. Barak Han Ögeday Hanın torunu olan Kaydu ile mücadele içerisinde olmuştur. Madde de ölümünün 1270 yılında olduğu aktarılmıştır.

2.5.1.9. Huttel

Barthold'un verdiği bu madde de Huttel'in bir eyelet olduğunu söylemiştir. Amu Derya'nın yukarısında bulunduğu belirtmiştir. İran şiirlerinde de Hutlan olarak dile getirilmiştir.

2.5.1.10. İli

Vasiliy Viladimiroviç Barthold bu maddesinde Türkistan'da yer alan İli nehrinin tarihi ve coğrafyası ile ilgili bilgiler aktarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

V.V. BARTHOLD'UN TÜRK VE TÜRKİSTAN TARİHİNE YAPTIĞI KATKILAR

Barthold, Türkistan ve Türk Tarihi araştırmaları alanında önemli kilometre taşı olan bir ilim insanıdır ve bu alanda büyük bir şöhrete sahiptir. Çeşitli alanlarda ortaya koyduğu araştırmalarının çok fazla olması kendisinin verimliliğinin göstergesidir. Eserlerinin birçoğunun Türk diline çevrilmiş olması da Barthold'un 1930'lu yıllarda Türkiye'de İslam tarihi ve Türkiyat alanında yapılan çalışmalara da etkisi olduğunu göstermektedir. 1917 yılından sonra Rusya'da gerçekleşen rejim değışikliğinde bulunduğu konumunu korumuş olması ve çalışmalarına destek bulması, Sovyet yönetimi tarafından da Türk-İslam dünyasıyla alakalı mevzularda iyi bir uzman olduğu kabul edilmektedir.

Orta Asya Türk Tarihi'ne büyük faydası olan Rus şarkiyatçılarınin önde gelen ismi olan V. V. Barthold, Kafkasya ülkeleri, İran, Moğol, Arap ülkeleri, İslam tarihi, Türk halkları tarihyle de ilgilenmiştir, fakat asıl uzmanlık alanlarının başında Orta Asya ve Türkistan yer almaktadır.

Barthold'un tarihe karşı bakışı, Batı Avrupa ve Rus selefleriyle karşılaştırılamayacak kadar derin ve kapsamlıdır. Kafkasya ülkeleri, İran, Türk halkları, Moğollar, Arap ülkeleri ve İslam tarihi ile ilgilenen Barthold daha çok Orta Asya alanında çalışmış ve V. V. Gregor'yev ile N.İ. Veselovskiy'nin başlatmış olduğu Orta Asya'nın tarihini araştırma geleneğini devam ettirmiştir.¹²⁶

Barthold, araştırmaları sırasında farklı dilde yazılmış olan pek çok eserden faydalanmıştır. Onun Türkçe, Farsça, Arapça ile yazılmış tarih kaynaklarına dayanan eserleri, günümüzde de Orta Asya, Batı Türkistan ve Türk-İslam tarihi alanında başvuru

---

¹²⁶İ. Petruşevskiy, Akademisyen V.V. Barthold, (Çev. Cengiz Buyar) *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004, C. 11, s. 1.

kitapları arasında yerlerini almıştır. Bunun nedeni Barthold'un, kaynakları çok iyi tetkik eden ve tanıyan pek titiz bir ilim adamı olmasıdır.¹²⁷

V.V. Bartold'un hayatının son yıllarında yazılmış genel tarih çalışmalarında İstanbul Üniversitesi'nde (1926) sunulan "Orta Asya Türk Halklarının Tarihi Notları" ve "Oğuz Destanı Tarihi" hakkında değerli bilgiler mevcuttur.¹²⁸

3.1. Tarih Görüşü ve Türk Tarih Araştırmalarındaki Metodolojisi

Tarih, en basit ifadeyle "geçmişin bilimi" olarak tarif edilmiştir. Ancak bu, eksik bir tariftir. Fransız Annales Okulu kurucularından Marc Bloch bu tarifi "zaman içinde insanların ilmi" şekline sokmuştur. Amerikalı tarihçi Turner ise tarihi "geçmişten bize ulaşan, günümüzde ortaya çıkan tenkidci ve yorumcu bir anlayışla incelenen kalıntılar" demiştir.¹²⁹ Barthold da tarihle ilgili çalışmaları yaparken ve tarihi kaleme alırken bir takım prensipler ışığında hareket etmiştir. Zira o, söz konusu prensipleri uyguladığı taktirde tarihin daha doğru olarak anlaşılacağına inanmıştır. Barthold'a göre, tarihin sentez yönü önem arz ettiği için araştırmacılarında buna dikkat ederek eser oluşturmaları gerekmektedir. Zira o, öğrencisi Zeki Velidi Togan'a öğrettiği gibi "Tarihçi beşeriyetin mazisine ait terkibi mahiyette eser vücuda getirebilmek için 1) hadiselerin sebep ve müsebbib olmak itibarıyla münasebetlerini tayin ederken beşer hayatı üzerinde müessir olan ruhi, 2) tabii ve 3) medeni amilleri kavrayabilmeli; sonra 4) vesikaların tamiri kabil olan eksikliklerini, isterse, fakat usulü dairesinde, ikmal etmesini de bilmelidir. 5) Olayların tanzim, tasnif ve tenvirinde tarafsız olabilmeli. 6) Nihayet böyle bir eser vücuda getirmekte olan tarihçi vesikaların tetkikiyle elde edilen neticeleri, istediği takdirde ve usule göre hareket ederek, bazı ilmi kaideler şekline ifrağ etmeyi ve genelleştirmeyi de bilmelidir."¹³⁰

Barthold'un yapmış olduğu çalışmalar sentezden ziyade tarihsel anlamda yapılan analizler neticesinde ayırt edilmektedir ve kaynaklardan süzülüp gelen yeni gerçeklerle

---

¹²⁷Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 18.

¹²⁸ Jirmunskiy, s.54.

¹²⁹Mübahat Kütükoğlu, Tarih Araştırmalarında Usül. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1998, 7.1: 387-389., s. 1.

¹³⁰ Ahmed Zeki Velidi Togan, *Tarihde Usul*, No. 1. , İ. Horoz Basımevi, 1950, s. 107.

doludur. Yapmış olduğu bilimsel çalışmalardan çoğu ilk kez tanıtımını yaptığı, analizde bulunduğu, gerçek malzemelerin zenginliğinden kaynaklanan durumundan dolayı bilimsel değerini muhafaza etmektedir.¹³¹Tarihi ve Doğubilimci İ. Kraçkovskiy Barthold'un bilimsel çalışmalarından oluşan mirasını değerlendirerek şunları kaleme almıştır. "Onun yapmış olduğu bu çalışmalar tarihin biliminin altın fonuna girmiştir."¹³²

Barthold'un tarihe bakışı yalnızca kitabi bilgilerin bir sonraki kuşağa aktarımı şeklinde olmamıştır. Barthold, tarihçi kimliğiyle tarihi sürekli başka yönleriyle değerlendirebilmiştir. O, klasik bakış açısıyla hareket etmemiştir. Tarihi olayları peş peşe sıralayarak eserler oluşturmamıştır. Onun yapıtlarında tarihin derinliklerini bize nakleden ince detaylar ortaya konmaktadır. Tarihin uluslara değer katan, onları yücelten bir ilim olduğunu kabul eden Barthold, tarih ilminin ehemmiyetini toplumlar üzerindeki işlevini her platformda ifade etmiştir.

Barthold çalışmalarını kapsamlı bir tarihi nizamname ve metot ile meydana getirmiştir. Bu deneyim ve uygulamaysa onu yüzyılın en nadir tarihçilerinden biri yaparken zamanımızı da aydınlatmasını sağlamıştır.

Barthold, pek çok özelliği bünyesinde toplamış olduğundan hayatı süresince bu vasıfların kendine yüklemiş olduğu sorumluluğun en iyi temsilcisi olmuştur. Yalnız Barthold'un en önem teşkil eden ve ayırt edici özelliği ise bilim adamlılığı olmuştur. Barthold için tarihçilik ve bilim adamlılığı siyasi kimliği ve faaliyetlerinin hep önünde yer almıştır.

Barthold, tarih kaynaklarını çok kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Sosyal ve siyasi hayatında bu tarih bilgi ve tecrübelerinden faydalanarak uygulamalarda bulunmuştur. Barthold adeta bir tarihçi olarak doğmuş, tarihçi olarak yaşamış ve tarihçi olarak lmüştir. Ölümünden sonra tesiri altında kalan onlarca araştırmacı bulunmaktadır. Onun araştırmacı kimliği sayesinde birçok tarihi hadise tarihe gömülmekten kurtulmuştur.

---

¹³¹Bregel, s.78.

¹³²řarufiddin Suhrov Salomovi, "Vıklad Akademika V.V. Bartolda v İzuenie İstorii i Kulturu Tacikskovo Naroda IX. XV VV" *Tacikskiy Nationalnyy Universitet Dissertatiya na Soiskanie Uenoy Stepeni Kandidata İstorıeslik Nauk*, Duşanbe 2010, s. 6.

Barthold'un tarih görüşü ve tarih araştırmalarındaki yaklaşımını, araştırmacının bazı özelliklerinden yola çıkarak çeşitli başlıklar altında şu şekilde değerlendirmemiz mümkündür:

3.1.1. Çok yönlü bakış açısına sahip olması:

Mübahat Kütükoğlu “*Tarih Araştırmalarında Usul*” adlı eserinde tarih araştırmalarında araştırmacıların meseleleri farklı yönden ele almalarının öneminden şöyle bahsetmektedir: “Olayın oluşuna sebebiyet veren şartların araştırılması da ayrı bir önem taşır. Çok kere bir vakayı tek bir sebebe bağlamak hatalıdır. Coğrafi, sosyal, siyâsî, iktisadî vs. şartların iyi incelenmesi lâzımdır. Bunlardan birinin görölüp diğerlerinin ihmâli yanlış neticelere götürebilir. şu halde, tarihin ilim sıfatını kazanabilmesi, diğer bir ifadeyle ilmî tarihçilik yapılabilmesi için tarihin sosyal ilimlerle olan münâsebetlerinin her zaman göz önünde bulundurulması, yerine ve zamanına göre, onlardan yardım istenmesi gerekir. Kısaca ifade etmek gerekirse, tarih çalışmalarında, mantıklı bir analize ihtiyaç vardır. Gerçek tarih, yüzeydeki olayların derinliklerine nüfuz etmeye çalışmaktır. Bu şekliyle tarih, belki de “bütün ilimlerin en zorudur”. Fakat bir kere cazibesine kapıldıktan sonra düşünceler hep aynı noktada teksif edilecek; metodlu bir çalışma ise bu cazibeye daha fazla canlılık getirip geliştirecektir.”¹³³

Barthold işinin ehli bir tarihçi olarak tarih ilmini her zaman farklı bakış açılarıyla yorumlayabilmiştir. Barthold alışıla gelmiş bir tarih anlayışına sahip değildir. Tarihi olayları peş peşe sıralayarak eser haline getirmemiştir. Onun yapıtlarında tarihin detaylarına inerek kitlelere nakleden ince noktalar meydana çıkmaktadır.

Tarih ilminin sosyoloji, filoloji, felsefe, antropoloji, Barthold'un en önemli özelliklerinden birisi de tarihî meselelere farklı açılardan bakabilme özelliğidir.

Barthold, bir milletin tarihini anlamının yalnızca o millete ait eserleri ve kalıntıları çözmekten ibaret olmadığını çok iyi bilmektedir. Ona göre bir milletin tarihini anlayabilmek için başta o milletin dilini ardından kültürünü, felsefi-dinî yaşantısını, sosyal- askerî- ekonomik hayatını kısacası milleti millet yapan tüm değerleri bilmek gerekmektedir. Ancak bu bilgilerin öğrenilmesi ve bu sayede tarihe çok yönlü bir

---

¹³³Kütükoęlu, s. 8.

perspektiften bakılması sayesinde bir milletin tarihini anlamak mümkün olur. Araştırmacının İstanbul Üniversitesinde Orta Asya Tarihi Derslerinde öğrencilerine söylediği şu sözler meseleyi daha anlaşılır kılmaktadır:

“Malumdur ki bir kavmin tarihini anlamak, medenî hayatını öğrenmek için öncelikle o kavmin kendi lisanını bilmek icap eder. Halbuki Türk tarihini öğrenebilmek için en gerekli olan ilk kaynakların ekserisi Türkçe dışında diğer lisanlarla yazılmıştır. Bundan dolayı Türk tarihini öğrenen bir mütehassıs, Rus veya Batı Avrupa kavimlerinden birisinin tarih alanındaki mütehassıslarından tamamen ayrı bir vaziyette bulunuyor. Çünkü Türklerin hal-i bedeviyette (göçebe olarak) yaşadıkları zamanki tarihlerini de ekseriya medenî komşularının hikayelerinden öğrenebilmek zaruretinde kalyoruz. Ve hatta Türkler fethettikleri medenî memleketlerde bizzat kendileri bedeviyetten hadariyet (yerleşik hayata) ve medeniyete geçerek kendi sülalelerinin idaresi altında medenî memleketler teşkil ettikleri durum da bile mağlup olan yerli halkın medenî alandaki tesiriyle edebî dilde ve bilhassa mensur edebiyat lisanında (düzyazıda) bu mağlup medenî kavimlerin lisanını kullanmışlardır. Doğu Asya’da ve özellikle Moğolistan’da yaşayan Türklerin ahvalini (Türkler Moğolistan’dan miladî X. asırda hicret etmiş olmaları) tamamen denilebilecek derecede Çin kaynaklarından öğrenebiliyoruz. Orta Asya’nın batı kısmına hicret ederek Müslüman medeniyetin tesirinde kalan Türklerin durumlarına ait bilgileri ise Arap ve daha ziyade Fars kaynaklarından öğrenmekteyiz.”¹³⁴

3.1.2. Tarihî meseleleri mukayeseli biçimde ele alması:

Barthold tarihî olaylara yaklaşırken, en doğru bilgiye ulaşmak adına konu ile ilgili var olan bilgiler arasında çeşitli yönlerden mukayeseler yapma yoluna gitmiştir. Örneğin; Türklerin kullandığı alfabeler konusunda şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Orhun ve Yenisey yazılarının kaynağı meselesini ayrıntılı olarak tetkik eden kişi Finlandiyalı bilgin Donner’dır. Donner, anılan harflerin daha çok İran’da M.Ö. III. asır ile M.S. III. asır arasında hakim olan Arşak Sülalesinin sikkelerindeki harflere benzediğini söylüyordu. O zamandan beri Doğu Türkistan ve Batı Çin’in ortak hudutları

---

¹³⁴Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 9.

olan bölgelerinde çalışan İlmî heyetler Doğu İran lisanında bir çok vesikalar elde ettiler. Bu Doğu İran lisanını Sogd Dili diye isimlendiriyorlardı. (Sogd, Zereşan havzasında Semerkant'la Buhara arasındaki yerin ismidir). Bu elde edilen vesikalar M.S. I. asıra aittir. Sogd eserleriyle en çok ilgilenen Gauthiot Yenisey Orhun yazıtlarının esasen Sogd harflerinden doğup geliştiğini ve Sogdca'nın da M.S. I. asırda yazılan şeklinden daha eski olan bir şeklinden doğduğunu iddia ediyordu. Halbuki şimdiye kadar bulunan Türkçe kitabeler M.S. VII. asırdan daha gerilere götürülemiyor. Bundan dolayı, yazıları asıl Sogdça örneğine daha yakın bir eski Türk âbidesi bulunmadıkça en eski Türk alfabesinin ortaya çıkış ve gelişmesini ilmî olarak ispat etmek ve belirlemek mümkün değildir.

Türkler, anlaşılan yalnız dışarıdan alfabe almakla yetinmeyip buna bazı yeni işaretler de ilave etmişlerdir. Mesela “oq” ve “uq” seslerini yazmak için kullandıkları (↑) işareti gibi... Bu işaret Türkçe “Ok”u gösteriyor. Ayrıca alfabenin ses ile ifadesine (fonetik/vokal özelliklerine) ve özellikle sesli uyumu kuralına uygun hale getirmişlerdir.

Bundan dolayı Türklerin o zaman kullandıkları en eski alfabe sonraki zamanlarda kullandıklarından çok daha gelişmiştir. Bu alfabe ile yalnız âbideleri değil başka bir çok şeyleri de yazdıklarını düşünmek mümkündür. Sonra kağanlık soyundan birisi tarafından han adına dikilen âbidenin yazısı, aynı sülaleden üç hana hizmet eden Türk devlet adamlarından Vezir Tonyukuk adına dikilen âbidenin yazısına nisbeten daha gelişmiş ve düzgündür.”¹³⁵

Görüldüğü üzere Barthold, yalnızca elindeki bilgiyle yetinmemiş; konu ile ilgili araştırma yapan başka araştırmacıların bilgilerinden de yararlanarak elde olan bilgiler arasında kıyaslama yapmıştır. Böylece Türklerin kullandığı alfabenin kaynağı hakkında en doğru ve kapsamlı bilgiye ulaşmayı hedeflemiştir.

Barthold'un tarihî meseleri ele alırken karşılaştırmalı bir tutum içerisinde olması birçok meseleyi ele alışımda karşımıza çıkmaktadır. O, medeniyetler tarihi içinde gezinirken zamanın tarih araştırmacısı olan seyyahların, tarihi meseler hakkında bilgi

---

¹³⁵Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 15-16.

edinmek adına sergiledikleri tutumları da Doğu ve Batı'nın zaman içerisindeki gelişmişlik seviyesine göre mukayeseli biçimde açıklamaktadır:

“Bugün müslüman seyyahları, mâlûmat edinmek için, nasıl Avrupalıların bilgilerinden istifadeye muhtaç iseler, o zamanlarda da Avrupa seyyahları aynı derecede müslüman seyyahlarına muhtaç idiler. Reşîd-ü-din, tarihî rivâyetleri, anlatanlardan işittiği gibi, hiçbir değişiklik yapmaksızın yazmağa çalışmıştır...

Bu itibarla, onun eseri, şimdiki mânada tamamiyle ilmi bir tarih eseri değildir. Lâkin o, çerçevesinin genişliği bakımından, cihan edebiyatında tamamiyle müstesnâ bir mevki tutmaktadır. Bu şekilde, eski dünyadaki bütün medenî milletlerin âlimlerinin toplanarak, umumî tarihe dâir rivâyetleri bir kitap hâlinde toplamağa çalışmaları, o zamana kadar da, ondan sonra da hiç görülmemiştir. Avrupa âlimleri, daha XIX. asırda bile, Umûmî Tarihdiye ancak Garbî Avrupa tarihini anlamak istiyorlardı. Reşîd-ü-din'in yardımcılarında bir müslüman muharririn anlattığına göre, İran'da daha XIV. asırın başından itibaren Araplar 'ın ve Farslar'm tarihine “umûm dünya târihi denizine dökülen nehirlerin biri, nazarıyla bakılıyordu.”¹³⁶

Barthold teknolojinin, toplumların medeniyet seviyesinde ilerlemesi için tek başına yeterli bir sebep olmadığını da yine dünya medeniyetinde önemli yeri olan milletlerin teknolojik gelişmeler karşısındaki tutumlarını karşılaştırarak değerlendirmektedir ve yaptığı bu mukayese sonucunda “Demek ki barut bilindiği hâlde kuvvetli bir askerliğin doğmaması, pusula bilindiği hâlde denizciliğin terakki etmemesi, matbaacılık mâlûm olduğu hâlde efkâr-i- umûmiye'nin teşekkül etmemesi mümkündür.” sonucuna ulaşmıştır:

“XVI. asırda Avrupa'da İlmî maksatlarla Şark dillerinde yazılmış eserleri de basmaya başladılar. Müslüman dünyasında ise, matbaacılık ancak XVIII. asırda, Türkiye'den başlayarak, yayıldı. Müslümanlar ateşli silâhları Avrupalılar'dan hiç tereddüt etmeden almışlardı. Lâkin, kâfirlerin diğer bir icadı olan matbaacılığı kabûl etmek için, din âlimlerinin fetvâsini almak lâzım geldi. Çünkü basma kitaplardan istifâde etmek, din ile alâkalı olan medrese âleminde büyük değişiklik doğurabilirdi. Çin ile

---

¹³⁶ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 64.

Garbî Avrupa'nın mukayesesi bize, teknikin yalnız tek başına içtimâî hayatın terakkisine sebep olamadığını göstermektedir. Demek ki barut bilindiği hâlde kuvvetli bir askerliğin doğmaması, pusula bilindiği hâlde denizciliğin terakki etmemesi, matbaacılık mâlûm olduğu hâlde efkâr-i- umûmiye'nin teşekkül etmemesi mümkündür. Eğer Avrupa 'da, Rönesans devriyle münâsebetdâr olan ve Müslüman medeniyetini ikinci dereceye düşüren İktisadî ve medenî yükseliş olmasaydı, matbaacılık böyle büyük neticeler vermiş olmazdı. Müslümanlar, yavaş yavaş, hattâ Şark dil ve edebiyatlarını ve Şark târihini öğrenmekte de, üstünlüğü Avrupalılar'a bırakmaya mecbûr oldular. Yine XVII. asırda, Avrupa hey'etşinasları, Müslümanlar'ı Çin'den sıkıştırıp çıkardıkları zaman, Avrupa kütüphânelerinde Şark elyazmaları o kadar çoğalmıştı ki, Fransız âlimlerinden D'Herbelot Şark'ta bulunmadığı hâlde, Müslüman dünyasına ait bir Ansiklopedi yazmaya muvaffak oldu.”¹³⁷

3.1.3. Tarafsızlığı:

Barthold'un tarihe bakış açısını şekillendiren en önemli unsurlardan biri de tarafsız bakış açısıdır, yani objektifliktir. Barthold tarihe yalnızca yaşanmış olayların bir aktarımı olarak bakmamaktadır. Ona göre tarih, bütün hayatın canlı birer şahidi olmasından dolayı yakın ya da uzak münasebeti bulunan ilmin de hafızası durumundadır. Bundan dolayıdır ki tarihçi taraflı olamaz. Zira tarihçi taraflı olursa bütün bu ilimlerin eksik yorumlanması kaçınılmazdır. Barthold'a göre bir yapıtın ilmi özelliklere haiz olmasının en önemli delili tarafsızlığı olduğu için burada kapsamlı bir açıklama yapmak elzemdir.

Barthold, medeniyet seviyesinde ilerlemenin din ve ırklara göre şekillendiği bakışını kesinlikle reddetmektedir. Ona göre her milletin birbirine göre üstün yönleri olabilir fakat medeniyet seviyesi milletlerin birbirleriyle olan münasabetiyle alakalıdır. Ona göre bir ırka veya dine mensup topluluk ne kadar üstün vasıflara sahip olursa olsun diğer milletlerle çeşitli alışverişlere girmediği müddetçe geri kalmaya mahkumdur. Bu anlamda Barthold'un din ve ırk meselesine oldukça tarafsız baktığı aşağıdaki sözlerinden de anlaşılmaktadır:

---

¹³⁷Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 75.

“Bugün artık ispat edilmiş bir hakikat gibi söylemek mümkündür ki, terakkinin en büyük âmili, kavimler arasındaki münasebetlerdir. Muhtelif kavimlerin ileri yahut gerilikleri, irkî hususiyetlerde, dinî îtikatlarıyla, yahut etraflarında tabiatle değil, tarihlerinin türlü çağlarında muhtelif halklarla olan münasebetlerde tuttukları mevki ile izah olunabilir. Hind-Avrupa ırkına mensup insanlar başka ırklara nazaran ne kadar üstün olursa olsunlar, diğer ırklarla temas etmeden, Litvanyalılar’ın XIII. asra kadar bulduktan hâlde, yahut Hindukuş’taki Kâfirler’in XIX. asrın sonuna kadar yaşadıkları şekilde yaşasaydılar, henüz vahşî olarak kalırlardı. Hıristiyanlığın İslâm’a nazaran ne kadar ayrılıkları olursa olsun, dünya ticareti müslümanlar elinde olduğu müddetçe, İslâm dünyasının medeniyeti Hıristiyan medeniyetine tefevvuk etmiştir. Avrupa’nın başka kıt’alara nazaran iklimi, tabiatı ve coğrafi mevkii ne kadar iyi olursa olsun, bunların faydası, ancak, Avrupa medenî Münasebetlerde birinci mevkii işgal etmeye başladıktan sonra görülmeye başladı. İslâm medeniyetinin de ileri yahut geri gidişi, bu dinin tâlimatı yahut muhtelif müslüman milletlerin irki hususiyetlerinden ziyade, yukarıda gösterilmiş olan âmillerle taayyün etmektedir.”¹³⁸

Barthold, pek çok tarihçinin İslam ve Kur’an hakkındaki kötüyeci sözlerini göz ardı etmiş; Kur’an’ın insanları gerilemeye yönelttiği, İslam toplumlarının geri kalmışlığının dinleriyle alakalı olduğu görüşünü reddetmiştir. Ünlü bilim tarihçisi Adnan Adıvar da Barthold’un bu meseleye olan tarafsız bakış açısını şu sözleriyle izah etmeye çalışmıştır:

“Barthold pek bîtarafâne olarak, Kur’an’ın ilme karşı aldığı hür ve serbest tavır sayesinde Yunan ilim ve felsefesinin İslâm dünyasına kolaylıkla intikal ettiğini söylüyor. Fakat bu ilim ve felsefeyi ibtidâda müslümanlara nakleden hıristiyanlar olduğu hâlde, bir müddet sonra Şark’da hıristiyanlar arasında ilmin ve felsefenin pek gerilediğini de ilâve etmektedir. Bunun sebeplerini sayarken, müslümanların artık hıristiyan komşularına ihtiyaçları kalmamasını ve Orta zamanlar’da hıristiyanların İslâm dünyasında uğradıkları tazyiki gösteriyorsa da, bu tazyikin İspanya’da Müslümanlara revâ görülen zulümler yanında hiç mesâbesinde olduğunu ve bütün müsâderelere ve

---

¹³⁸ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 6-7.

i'tisâflara rağmen, on dördüncü asırda yalnız Mısır'da kilisenin elinde 11250 cesetin arâzî kaldığını da itirâf ediyor."¹³⁹

Barthold, özellikle tarih kaynaklarına yaklaşımı konusunda pek dikkatlidir. O, tarih kaynaklarını kendi içinde derecelendirmiştir ve mümkün olduğunca en özgün kaynağa ulaşmaya çalışmıştır. Bir konu ile ilgili araştırması esnasında kaynağın yazılı veya sözlü olması; yazılı ise eserin özgün eser, telif eser ve baskı eser olması; tarihe kaynaklık edebilecek mahiyette olan efsane, destan, halk hikayesi gibi sözlü bazı edebi ürünlerin araştırmaya ne kadar kaynaklık edip etmeyeceği konusu, Barthold için çok ince hususlardır. Elbette o da araştırması için öncelikle yazılı eserleri, yazılı eserler içinden de en özgün olanı seçme taraftarıdır. Araştırmacının İstanbul Üniversitesinde öğrencilerine, Türkistan tarih araştırmalarına dair verdiği ders esnasında söylediği şu sözler konuya ışık tutması açısından dikkat çekicidir:

“Orta zamanlarda Türkistan dahilinde tarihe ait eserler yazılmamış ve yahut yazılmış olsalar bile kaybolmuştur. Mesela Orta Asya Moğol hanlarının, Timur, çocuk ve torunlarının tarihlerini de pek az istisna ile ancak İran hudutları dahilinde telif olunan eserlerden öğrenebiliyoruz. Gerçekten de Türkistan'ın dahilinde vücuda getirilen tarihî eserler ancak XVI. asırdan başlayarak asıl Özbekler devrinde çoğalmıştır. Türkistan'da teşekkül eden üç Özbek hanlığından birisi olan Buhara Hanlığı'nda son zamana kadar resmî malumat ve edebiyat lisanı (bazı istisnalar bir tarafa bırakılırsa) Acemce/Farsça olmuştur. İkincisi olan Hive Hanlığında ise Orta Asya Türkçesi kullanılmıştır. Üçüncüsü Hokant Hanlığı'nda da bazen Türkçe fakat ekseriya Acemce kullanılmıştı. Bütün Türk devletleri içinde ancak ilk dönem Osmanlı Devleti tarihini hassaten Türkçe yazılan kaynaklardan öğrenmek mümkündür. Fakat Osmanlı tarihçilerinin lisanı da Türkçe'ye nazaran daha ziyade Arapça ve Farsça kelimelerle dolu olduğundan Türk kavminin ekseriyeti tarafından anlaşılmasa bir derecede ve bir Türkoloji mütehassısını az alakadar eder bir halde kalmıştır. Halis ve saf Türkçe lisanıyla yazılan tarihî eserler ise tamamen yok denilse yeridir. Bu cihettendir ki bir İran mütehassısı İran tarihçisi olamadığı gibi (malumdur ki Moğol devrine kadarki İran

---

¹³⁹ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 361.

tarihini Acemce değil Arapça ve Yunanca kaynaklardan öğrenmek zorundayız), Türkologun da Türk tarihçisi olması pek nadirdir. Her halde, Türk tarihini öğrenmek için yalnız Türkolog olmak kafi gelmiyor. Belki Türk tarihi devrelerinin hangisini seçerseniz ona göre ya Sinolog yahut Arabiyatçı ve yahut İraniyatçı (İran uzmanı) olmak mecburiyetindediniz.”¹⁴⁰

Barthold’un bu sözlerinden, kaynak seçimine ve seçilen kaynağın diline hakim olmaya ne kadar ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır.

3.1.4. Neden –sonuç ilişkisine dikkat etmesi:

Barthold eserlerini kaleme alırken tarihte yaşanmış olan olayların birbiriyle olan irtibatlarını ilişkilendirerek ortaya koymuştur. Kendisinin sahip olduğu kapsamlı coğrafya, tarih, dil, edebiyat, siyaset bilgisi, tarihin birbirinden çok uzak zaman dilimleri arasında son derece muhteşem tespitler yapmasına ve ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Onun tarihçiliğe bakışı, hadiselerin ya da siyasi olayların kronolojik çerçevesi kesinlikle değildir. Barthold tarihçi kişiliğiyle ön plana çıkarken bütün bu birikimiyle tarihin en ücra evrelerini nerdeyse birbirine yakınlştırır ve zamanımıza farklı bakış açılarında tespitler sunmaktadır. Barthold’un tarihe bakışını kavrayabilmek, onun tüm cephelerden tarihe hâkim olarak değerlendirme yaptığını anlamak demektir.

Onun tarih metodunun ikinci mühim noktası, tarihi dönemlerde yaşamış olan kişilerin ve toplulukların o döneme ait olan yaşam tarzları ve düşünce yapıları özümşenerek zamanımızın bakış açısıyla değerlendirilmesi olarak görmektir. Barthold tarihi analiz ederken uygulamış olduğu usullerden en mühim noktayı bu safha oluşturur ve bu safhayı metotta izahat aşaması olarak belirtmektedir.

Uygurların müslüman olmayıp Maniheizm, Budizm ve Hristiyanlık dinlerini tercih etmeleri meselesine Kaşgarlı Mahmut’un eserinde kullandığı bir kelimedenden yola çıkarak meseleyi neden-sonuç ilişkisi içinde ele almıştır:

“En çok dikkatimi çeken şeylerden birisi de, Kaşgarlı Mahmud eserini Arapça yazan yazarlar içinde Orta Asya hakkındaki bilgilerini kitaplardan almayarak bizzat

---

¹⁴⁰ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 9-10.

kendi gördüklerine dayanarak kitap yazan tek yazar olduğu halde, eserinde “Tuguzguz” kelimesi hiç olmayıp, yalnız “Uygur” kelimesinin kullanılmış olmasıdır. Bununla Tuguzguz kelimesinin Arap âlimleri içinde yalnız eski kitaplardan an’anevî bir şekilde nakledile gelmiş bir kelimedden ibaret olduğu ve o zaman Doğu Türkistan’ı yurt tutan Türkler arasında böyle bir kelimenin artık olmadığı pek güzel ispat edilmiş olur. Uygurlar Kaşgarlı Mahmud zamanında, Mani dininde değillerse bile Budist ve Hıristiyan olarak kalmışlardır. Fakat bunların batı komşuları o zaman İslam tesiri altında kalmış bulunuyorlardı.”¹⁴¹

3.1.5. Olaylara bütüncül yaklaşımı:

Barthold, tarih ilmini çeşitli bakış açılarıyla yorumlarken adeta kendine özgü yeni bir tarih mütalaası meydana getirmiştir. Onun tarihçiliğinde en çok göze batan bilhassa Orta Asya Türk tarihini bütün açılardan ele alarak değerlendirmesidir. Bu bakış açısı ona birçok cepheden intizam ve disiplini öğrenmesine ve kitaplarında uygulamasına neden olmuştur.

Barthold’da tarihi olayların birbiriyle alakası, neden ve nasıl silsilesinin takibinden ileri gelmektedir. Bu tarz bir bakış açısı olayların sürekliliğini sağlamaktadır. Bu da bütün dünya tarihini özellikle de Türk tarihini parçalamadan ortaya koymasını sağlamıştır. Çünkü onun bakış açısına göre tarih, bir milletin ilk vücut bulmasından itibaren var olma macerasını ve yok olmasına kadarki zamanın tamamıdır.

Barthold tarihi hadiselerin değerini, birbirine olan bağlılığı yani bütüncül bakışı oluşturan etkenler sebebiyle bütünlükten koparamaz. Tarihçinin vazifesi bu etkenleri aramaktır. Barthold’un tarihi yorumlayışında bütün bu olaylar, tarihi meydana getirmesi nedeniyle değerlidir, bütünlüğün mühim parçasıdır.

Barthold’un tarihî meseleri bütüncül bir şekilde ele aldığı “”Divan-ı Lügat’it Türk’te” geçen bir kelimeyi nasıl bir metodoloji ile değerlendirdiğinden anlamak mümkündür:

---

¹⁴¹ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 54.

“Kaşgarlı Mahmud’un eserinde maddî medeniyeti ifade eden çeşitli kelimeler arasından “elatu” kelimesi dikkati çekmektedir. Bu kelime “burun temizlemek için insanın cebinde taşıdığı ipek parçası” diye açıklanıyor. Bilindiği gibi eski ve orta çağlarda gerek eski Yunan ve gerekse İslâm âleminde burun mendili kullanılmıyordu. Bu mendil Çin ve Japonya’da çok eski devirlerde bile kullanılmış olup, Avrupalılarda XV. asırda Uzak Doğu medeniyeti ile tanıştıktan sonra kullanılmağa başlandı. Moğolistan’da da eskiden kullanılıyordu. XI. Asırda bu burun mendilinin Türklerde kullanılması, sonradan etkisini kaybeden Uzak Doğu medeniyetinin, Türklere olan eski etkisinin izlerinden birisi olarak kabul edilmesi gerekir.”¹⁴²

Barthold “elatu” kelimesini maddi medeniyeti ifade eden bir kelime olarak ele almış ve bu kelimeden yola çıkarak dilin kültür ile dolayısıyla milletler arası etkileşimle yakından alakalı olduğunu örneklendirmeye çalışmıştır.

3.1.6. Gerçekçiliği:

Barthold, doğrularla gerçeklerin ışığında tarih kaleme almanın geleceği tasarlamada en doğru aşama olduğunu belirtmiştir. Tarihin gelecek kuşakları yönlendirmede çok etkin olduğunu bildiği için özellikle doğru yönlendirme rolünün önemini vurgulamıştır. Bundan dolayı her zaman doğruları ve olması gerekenleri dile getirmeyi çok önemsemiştir ve öyle de yapmıştır. Tarih görüşünün bu şekilde olması onu farklı çevrelerde zor durumlara farklı sıkıntılar yaşamasına neden olmasına rağmen doğru bildiği yoldan asla dönmemiştir.

Barthold, milletlerin geride kalmasının veya gelişiminin temel nedenlerini incelerken gerçekçi bakış açısı ile olayları ele almıştır. Hatta onun bu tavrı ünlü Türkolog Zeki Velidi Togan’ı da tesiri altında bırakmıştır. Gündoğdu’ya göre Togan, “Barthold’un İslâm milletlerinin gerilemesinin sebebi olarak inançları değil, XVI. yüzyıldan başlayarak deniz yollarının açılması, eski kara ticaret yollarını hükümsüz

---

¹⁴² Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 121.

bırakması ve bu durumun Avrupalılara dünyada iktisadi üstünlüğü sağlamış olmasını gösteren görüşünü benimsemiştir.”¹⁴³

Barthold’un Türk medeniyet tarihi alanındaki önemli mevzulardan biri olan Moğol istilasına bakışı da oldukça gerçekçidir. O, bu meseleyi farazi yorumlardan ziyade gerçek nedenlere bağlamayı tercih etmiş ve derin ilmiyle elde olan bilgiler arasında karşılaştırma yaparak bir yargıya ulaşmaya çalışmıştır. Onun Moğol istilasının Anadolu medeniyetini tahrif ettiğine dair yorumlara bakış açısını Adnan Adıvar şöyle değerlendirmektedir:

“Bundan sonraki bahis, Moğollar’ın futûhatına dâirdir. Bu bahiste Moğol istilâsının her geçtiği yerde ilim ve medeniyeti harâb ettiği yolundaki umumî fikre Barthold ‘ün asla taraftar olmadığı görülüyor ki, bu nokta bizi en çok alâkadar etmiştir. Filhakika senelerden beri uğraştığım ilim ve din münâsebâtı tarihini tedkik ederken, benim de Barthold’dan haberdar olmayarak vâsıl olduğum netice bu idi ve bunu birgün neşretmek ümidinde bulunduğum esere yazmıştım. Barthold gibi, Moğol istilâsının İslâm dünyası üzerinde o kadar ağır te’sirler bırakmadığını ve binâenaleyh ondokuzuncu asırdan sonra İslâm ilminde ve kültüründe bir duraklama olmuş ise, bunun sebebini başka yerlerde aramak lâzım geldiğini bugün itiraf etmek lâzımdır; çünkü Moğol hükümdârları, Barthold ‘un dediği gibi, belki din ve dil ilimlerine o kadar ehemmiyet vermedilerse de riyâziyat, astronomi ve tıbda gerilemeyi mûcib olmak şöyle dursun, bilâkis terakki te’min ettiler. Burada bu noktanın tafsilâtına girişmeye lüzum yoktur; gerek Barthold’ün yazdığı sayfeleri ve gerek Fuad Köprülü’nün izahlarını okumak kâfidir.”¹⁴⁴

Ünlü bilim tarihçisi Adnan Adıvar’ın da dile getirdiği gibi Barthold, Türk- İslam medeniyetinde 19. yüzyıldan sonra meydana gelen gerilemenin sebebini pek çok tarihçinin yaptığı gibi Moğol istilasına bağlamamaktadır.

3.1.7. Eleştirel bakış açısı:

---

¹⁴³Abdullah Gündoğdu, “Ziya Gökalp ve Zeki Velidi Togan’da Bilimsel Zihniyetin Oluşumu”, *Uluslararası Zeki Velidi Togan ve Türk Kültürü Bilgi Şöleni*, Ekim 2010, Afyonkarahisar, s. 7.

¹⁴⁴ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 364.

Barthold'un, araştırmaları esnasında karşılaştığı bilgilere ve kaynaklara eleştirel bir Őekilde yaklaştığı görülmektedir. O, ilim dünyasında ne kadar yaygın ve kabul görmüş olursa olsun Őeliřkili ve hatalı bulduğu bilgiyi eleştirmekten hićbir zaman geri durmamayıştır. O'nun E. Blochet'in Őin'in Batı'dan hić etkilenmediği hatta Türkler ve özellikle Moğolların Őin'in tesiri altında kaldığı görüşünü řu sözleriyle eleştirmektedir:

“Son günlere kadar hakim olan bir fikir olarak, Uzak Dođu medeniyetinin Batı medeniyeti tesiri altına hemen hić düşmediği ve Mođolistan'da yaşayan kavimlerin de yalnız Őin medeniyeti tesiri altında kaldığı düşünülüyordu. Hatta E. Blochet 1910 senesinde “Reřidüddin'in Mođol Tarihine Giriř” ismiyle yayınladığı eserinde Orhun kitabelerinde aslen Trkće olmaması ihtimali olan Őeylerin tamamının Őin'den gelme olduğunu ve Moğolların pek eski devirlerde bile Őin medeniyetini tanıdıkları halde, İşlm medeniyetiyle temaslarının yalnız millî devlet teşkil edip İşlam lkelerinde fetihler yaptıktan sonra meydana geldiğini kabul ediyor. Halbuki buna karşı en kuvvetli delil gerek VIII. asır Türklerinde ve gerekse XIII. asır Moğollarında Batı Asya'dan gelme alfabelerin olmasıdır.”¹⁴⁵

3.1.8. Birćok kaynaktan beslenmesi:

Barthold, tarihe olan bakışını tek kaynaktan beslememiştir. Onun tarih görüşünün oluşmasında etkili olan etkenler ićerisinde yazılı ve sözlü tarihćilik uygulamalarının etkisi anlaşılmaktadır.

Barthold tarihi ilmini tek yönlü incelememiřtir. ćnk tarihći kimliđi düřünce dünyasında yapmıř olduđu detaylı etkileri de belirlemiřtir. Tarih, onun fikir dünyasında ćok derin kavrayıř noktaları aćılmasına neden olmuř bütün hayatında yařam felsefesi olmuřtur. O, tarihi ćeřitli uzmanların bakıřıyla yorumlarken hangi görüřlerin tarih felsefesinin vücut bulmasına kaynak teřkil ettiđini de ortaya ćıkarmıřtır.

Barthold'un “İřlam Medeniyeti Tarihi” adlı eserinin önsözünde Fuad Köprülü, Barthold'un derin ilminden řu Őekilde bahsetmektedir: *“19'uncu sahiŇede Barthold 'n birćok tarihlerin hić bahsetmedikleri “Fars Paul'u zikretmesi, müellifin İřan ilim tarihine derin vukufunu gösterir. Vk' bu Suriyeli feylesof, Husrev'e takdim olunan*

¹⁴⁵Barthold, *İşlam Medeniyeti Tarihi*, s. 363.

“Aristo Mantiki,, adıyla Suryanice bir eserle belki birinci defa olarak İran âlemine Aristo'yu tanıtmıştır (M.531-579). Paul, bu eserinde dinle ilim arasında mukayese yapıyor ve ilmin şübheden âzade mâlûmatla insanlar arasında birliği te'min ettiğini söylüyor. Bundan başka Paul'un, Aristo'ya atfedilen ve fakat herhâlde meşşâî bir feylesofa âit olan Peri Ermineias (Kaziyyelere Dâir) isimindeki bir esere Farsça olarak bir şerh yazdığım da ilâve etmek isterim.”¹⁴⁶

Barthold, kaynak seçiminde çok dikkatli davranmıştır. Olayları mümkün olduğunca en eski ve yazılı kaynaktan öğrenmeye çalışmıştır. Yine İstanbul Üniversitesinde öğrencilerine verdiği dersler esnasında Orta Asya ve Türk tarih araştırmaları için söylediği şu sözler ünlü tarihçinin kaynak seçimine verdiği önemi göstermektedir:

“Türkolog için de tarihçi için de aynı derecede mühim olan âbidelerden birisi de Türk lisanının en eski (VIII. asra ait) kalıntıları olup XIX. asrın ikinci yarısında keşfolunarak tetkik olunan tarihî Orhun âbideleridir. Bunlar Türklerin tarihlerine ait yazılmış ve dikilmiş ilk Türk âbideleridir. Bu âbidelerin mensup olduğu kavim, tarihte ilk olarak kendisinden Türk ismiyle bahsetmiştir. Bu VI. asırda ortaya çıkarak Çin hudutlarından İran ve Bizans'a kadarki bütün sahayı pek kısa bir zamanda istila eden bir kavimdir. İşte bu sebepten biz, Türkler hakkında kendilerinden evvelki diğer göçebe hükümetlerden daha çok, çeşitli kaynaklardan malumat alabiliyoruz. Halbuki bunlardan evvelki göçebe hükümetlerini yalnız Çinliler biliyordu. VI. asırda devlet teşkil eden bu kavmin Türk olduğu ise Orhun yazılarının çözüldüğü (okunduğu) zamandan evvel de malum idi. Nitekim Çin kaynaklarından Tu-küe kelimesinin “Türk”ten muharref (bozulmuş) olması hakkındaki yorumlar bazı tartışmalara neden olmuşsa da Bizans kaynaklarındaki Turkoî kelimesi tartışmasız “Türk” olarak kabul edilmişti.”¹⁴⁷

3.2. Türk Tarihçiliğindeki Yeri ve Önemi

Rusya'da doğu bilimi alanındaki çalışmalar ilk defa I. Petro zamanında başlamıştır. I.Petro zamanında başlatılmış olan bu çalışmalar Türkoloji sahasında da

---

¹⁴⁶ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 360-361.

¹⁴⁷ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 11.

mühim sonuçlar ortaya çıkarmıştır. XVIII. yüzyılda başlamış olan bu çalışmalar sonucunda V. V. Radlov, V.D. Smirnov, V.V. Barthold pek çok önemli oryantalist ve Türkolog yetiştirdi ve XIX. asırda yetişmiş olan bu nesil, Rusya'da Türk dili, etnografyası, coğrafyası, tarihi, ekonomisi vb. konuların araştırılması temellerinin atılmasını sağladılar. Rusya'da Türkiye'nin sosyal ve kültürel yapısı, coğrafyası, tarihi XIX. yy.'da sistemli bir şekilde araştırılmaya başlandı. Sovyet zamanında Türkoloji faaliyetleri, tarih, dil, edebiyat, coğrafya, ekonomi ve uluslararası ilişkilerin bütün alanlarına yayıldı. Rusya'da yapılmış olan bu çalışmalar toparlanarak Rus diliyle neşredilmiş eserlerin bibliyografyaları oluşturularak Türk tarihi incelemelerinde, araştırmalarında önemli bir yapıt olarak yerini almıştır. I. Petro zamanında başlamış olan bu çalışmalar, Türkoloji ilimde de önemli sonuçlar doğmasına katkı sağladı; XVIII. yüzyılda başlatılmış olan bu çalışmalar sonucunda A.K. Kazimbek, P.S. Savel'yev, V. V. Radlov, V.V. Veliaminov-Zernov, İ.N.Berezin, N. İ. İlminskiy, V.D. Smirnov, İ.N. Berezin, V.V. Bardhold vd. birçok Türkologlar ve şarkiyatçılar yetişecek ve bu nesil XIX. yüzyılda Rusya'da Türk dili ve tarihi, etnografyası, ekonomisi ve siyaseti gibi vb. konuların araştırılmasının esasını oluşturacaklardır.¹⁴⁸

V. V. Barthold Doğu halklarının tarihi, kültürüyle alakalı yapmış olduğu önemli çalışmalarıyla dünyada ve Rusya'da çok mühim bir yere sahiptir. Barthold, Türk milletinin tarihi, kültürel açıdan gelişimi mevzunda bunun yanı sıra pek çok etnik problemlere yönelik önemli çalışmalara imza atmıştır. Onun çok detaya sahip çalışmaları Türk tarihi incelemeleri hakkında önemli oranda etkilere sahiptir. V.V. Barthold'un bazı denemeleri direk Türk tarihiyle alakalıdır.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Türkkaya Ataöv, "Sovyetler Birliği'nde Türkoloji Çalışmaları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkoloji Sayısı, II. Kitap, S.11, Bişkek 2004, s. 90-107.

¹⁴⁹ A.S. Tveritinova, "Türkiye Tarihçisi V. D. Smirnov", (Çev. Doğan Gürpınar), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkoloji Sayısı, II. Kitap, S.11, Bişkek 2004, s. 71-77.

Barthold'un neşredilen yapıtlarının çoğu ondan faydalanmaya devam eden tarihçiler, etnograflar, Sovyet ve doğu halklarının tarihini öğrenen uzmanlarca gerekli materyaller olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁰

Türkoloji çalışmalarında Barthold'un yapıtlarının çok önemli bir desteği olan ve zamanımızda da Türk tarihi araştırmalarının en mühim kaynakçası realitesinde olan çalışmasından söz etmek doğru bir adım olacaktır. Barthold, tarih usulü mevzuunda kaynak sayılabilecek "Moğol İstilasası Devrinde Türkistan" adlı yapıtında bütün Türk tarihi uzmanlarına rehberlik edecek bir çalışmayı bizlere kazandırmıştır. Barthold'un doktora tezi olarak hazırladığı bu eser müellifin kaynaklara hakimiyeti, sağlam metodu ve sağlıklı hükümleriyle yayımlandığında ilim aleminin dikkatini çekmişti. Bu sahada yapılan araştırmaların başında gelen eserin 1.cildi İslami devir Türk tarihinin başlangıç dönemiyle ilgili temel kaynak mahiyetindeki metinlerden oluşmaktadır.

Barthold, yapmış olduğu bütün tarih araştırmalarındaki gibi Türk tarihini incelerken de çok geniş yelpazeden ve çeşitli cephelerden değerlendirmelerde bulunarak yapıtlarını meydana getirmiştir. Onun tarihi idrak edişi ve nakledişi bu derinlik ve harmanlama ile meydana gelmiştir. Barthold'u okurken yalnızca tarih alanındaki ilmini değil aynı zamanda birçok sahadaki ilimi de görebilir ve onun derinliğiyle analizler yapabiliriz.

Barthold'un fikirlerinden yola çıkarak Togan, "Göçebe Türklerin tarihinin tıpkı medeni Avrupa kavimlerinin tarihi gibi tarihi tekâmül kaidesine uygun inkişaf safhalarını arz ettiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Barthold'u Türk kavminin tarihin sadece göçebe bir milletin tarihi şeklinde yorumlamasına tenkitte bulunmaktadır.¹⁵¹

Barthold, kendi has tarih görüşü ve araştırma yöntemleri ile Türk tarihinde yanlış bilinen bazı gerçeklerin de aydınlanmasına katkıda bulunmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere tarih kaynaklarına eleştirel ve temkinli bir şekilde yaklaşan Barthold

---

¹⁵⁰V. A. Romodin, *İzuçeniye İstorii Bilijnevo i Srednevo Vostoka, Aziatskiy Muzey, Leningradskoe otdelenie İnstituta Vostokavedeniya AH SSSR*, Nauka Moskva 1972, s. 467.

¹⁵¹ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 298.

Türkoloji sahasındaki bazı tartışmalara da bilgisiyle son noktayı koymayı başarmıştır. Bu tartışmalardan biri Yazıcıoğlu' nun Tevarih-i Al-i Selçuk adlı eserinin çeviri mi yoksa özgün mü olduğu tartışmasıdır. Zira bu mesele uzun seneler tartışılmıştır. “Ancak V.V. Barthold, İbn Bibi’de Farsça “suya düşen taşın” (senk) burada suya düşen köpek (sek) ” şeklini aldığını tespit edince çeviri olduğu anlaşılmıştır. Ancak Yazıcıoğlu'nun eseri tam bir çeviri olmayıp kendisine ulaşan başka bilgileri (sözlü haberleri) de bu esere eklemiştir. Böylece elimizdeki kitabın özgün mü yoksa başkalarından derleme mi olduğu anlaşılmış olur. Böylece zaten tenkidin öteki kısmına, iç tenkide de giriyoruz.”¹⁵²

1891-1892 yılları arasında Batı Avrupa'daki Şarkiyat çalışmaları ile alakalı bilgi derlemek amacıyla kendi olanakları dâhilinde Almanya, İsviçre Finlandiya, Kuzey İtalya, Avusturya Macaristan ülkelerine seyahatler düzenlemiştir. 1982 yılında Rusya'ya dönmüş, Türkistan'a giderek burada da incelemeler ve araştırmalarda bulunmuştur. Tarihi kaynaklarda isimlerine rastladığımız Türkistan'ın birçok şehrinin ve kasabasının yerini bularak buralarda yapılan kazılara dâhil olmuştur. Barthold bilimsel çalışmalarına henüz üniversite yıllarındayken başlamıştır. “Orta Asya'da Hıristiyanlık” adlı makalesi 1889'da fakülte çalışanlarınca gümüş madalyayla ödüllendirilmiştir. 90'lı yıllarda Barthold'un zamanında tanınan oryantalistlerle söz ve kalem dalaşına girdiği Orhon yazıtlarının tarihi yorumuyla alakalı yayınlanmış olan çalışmaları meydana çıkmıştır.¹⁵³

Barthold İstanbul Üniversitesinde kendisine verilen kürsüden onlarca Türkolog yetiştirmiştir. Tarih araştırmalarındaki derin bilgilerini ve kendine has metotlarını öğrencilerine aktardığı dersleri daha sonra “Orta Asya Hakkında Dersler” ismiyle bastırılmış ve ilim dünyasındaki yerini almıştır. Ünlü Türkolog, henüz ilk dersinin başında iken öğrencilerine dersinin amacını açıklamakta ve tarih araştırmalarında kaynak seçiminin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir:

“Verilecek derslerden maksat, sizlere Türk kavimlerinin tarihi hakkında Rus ve Avrupa ilimlerinin elde ettiği neticeleri -bana verilen ders saatlerinin müsaadesi nisbetinde- tanıtmaktır. Lâkin bu neticelerin pek zengin olmadığı ve buna ilişkin bir çok

---

¹⁵² Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2007, s. 90.

¹⁵³ B. V. Lunin, “Jizni Turıdı Akademika Vasiliya Vladimiroviça Bartolda” , *Uzbekistonda İjtimoiy Fanlar, obşestvennie Nauki v Uzbekistane*, Fan 1969, s. 14.

meselelerin henüz tamamen hallolunamadığım göreceksiniz. Bunun sebebi Türk tarihini ilk kaynaklardan öğrenebilmenin zorluğu ve bir şahısta bir arada bulunması müşkül olan çeşitli ilim dallarım ve lisanları bilmenin gerekliliğidir."¹⁵⁴

3.3. Türkiyat ve Türk Tarih Araştırmacıları Üzerindeki Tesiri

Memleketimizin Barthold'la 1914 yılından itibaren iletişimde bulunan büyük bir Türk bilimcisi de o zamandaki adıyla Zeki Velidi (Togan) dir. Zeki Velidi Togan'ın tarihçiliği üzerinde etkin olan en mühim kaynak, IX.yüzyılın sonu, XX.yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'da varlık göstermeye başlayan kendisini de rahatlıkla bir üyesi olarak görebileceğimiz temsilcilerinin V.V.Barthold ve V.Minorskiy'in olduğu tarihçiler ekolüdür. Togan ilerleyen zamanlarda "Tarihte Usül" isimli eserini Barthold ve Minorskiy gibi âlimlerin kitaplarından faydalanarak kaleme alacaktır.¹⁵⁵

Zeki Velidi Togan da tıpkı Barthold gibi Türkistan tarihi araştırmaları konusunda yeni nesiller yetiştirecektir. O yıllarda Zeki Velidi'nin kaleme aldığı Arkeoloji Derneği'nin Zapiski isimli dergisinde neşredilen makaleleri Barthold'un ilgisini çekmiştir. Bu olay üzerine Barthold, henüz yaşı çok genç olan Başkurt araştırmacısını Petrograd'a çağırmıştır. Böylelikle Zeki Velidi Togan, Rus Arkeoloji ve Coğrafya derneklerinin ve Radlov Derneği'nin düzenlemiş olduğu toplantılara katılmaya ve Barthold'la çalışmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Zeki Velidi, Barthold'un Türkistan'la alakalı kaleme almış olduğu eserlerinden basıma hazırlananların redaksiyonu ile ilgilenmeye başlamıştır. Buna karşın Barthold da Zeki Velidi'nin çalışma yaptığı eserler için Rus arşiv kurumlarından faydalanabilmesi için gerekli izinlerin alınması noktasında yardımcı olmaktadır.¹⁵⁶

Togan'ın Petrograd'taki eğitimliği dört yıl devam etmiştir. Bu zaman zarfında çok fazla sayıda kitap okuyarak bilgisini çoğaltır. Kendisi, yapmış olduğu çalışmaları şu şekilde ifade etmektedir: "Petersburg'da yaşayan meşhur müsteşrik Prof. Barthold'un

---

¹⁵⁴ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, s. 9.

¹⁵⁵Hatta konuyla ilgili olarak Baykara (1989, s. 64-65), Togan'ın söz konusu ekolün esasen son temsilcisi olduğu Prof. Karl Jahn'ın yorumuna değinmektedir. Baykara'ya göre Togan'ın ölümüyle birlikte bu ekol de sona ermiştir.

¹⁵⁶ Barthold, *Moğol İstilasası Devrinde Türkistan*, s. 17.

Orta Asya tarihine ait taş basma notlarını okuyordum. Bu defa millî tarihimize ait malûmatı ihtiva eden Karamzin ve Solovyevlerin Rus tarihine ait eserlerini ve Rus vak'anüvislerini mütalâa ettiğim gibi, Fransız âlimi Leon Cahun'un ve İngiliz âlimi Henry Howorth'un eserlerini Rusçalarından okudum. (...)"¹⁵⁷

Zeki Velidi Togan, Türkistan'da yapmış olduğu başarılı çalışmaların sonucu olarak Petesburg'da bulunan oryantalist çevreyle tanışır ve o muhitin içine girer. Rus İmparatorluğu Arkeoloji ve Coğrafya Cemiyetlerinin şarkiyatçı Radlov'un evinde her hafta bir araya gelen "Radlov Derneği" toplantılarına çağrılır. Barthold'un basılmak üzere olan *Temür'ün Hindistan Seferi* yapıtının redaksiyonunu yapar. Uluğ Bey'in yaşamını anlatan kitabın yazılışında ve kaynakların okunmasında ona yardım eder. Özellikle Barthold'la olan çalışmaları Togan için son derece faydalı olmuştur. Barthold'un kendine olan etkisini "Hatıralar" adlı eserinde anlatan Togan, Rusya'daki çalışmaları esnasında geleceğe ait tasavvurlarının nasıl şekillendiğini şöyle anlatmaktadır:

"Barthold bana, lise imtihanlarını verebilirim verdim, veremezsem yine bir yolunu bularak Petersburg Üniversitesi'nin Şark Fakültesine getireceğini, kendi idaresinde kurulmuş "Bejnemilel Orta Asya Tetkik Komitesi"nde çalıştıracağını ve batı Avrupa memleketlerinde İslâmî eserleri tetkik etmek üzere göndereceğini vaat ediyordu. Böylece ben 1914-1917 senelerinde Almanya, Avusturya, Paris ve Londra'da çalışabilecektim. Araya harp girdiği için, o zaman tahakkuk edemedi kalan bu plânlar beni istikbal için tasavvurlarda bulunmaya sevk eden bir ideal oldu. Yani Türk kavimleri ve İslâm kültürü tarihi üzerinde çalışan bir müsteşrik olacağım. "Niye ben Howorth'un tarihimize ait İngilizce kitabını, neden müsteşrik Fraehn'in yine tarihimize ait lâtince eserlerini okuyacak derecede İngilizce ve lâtince öğrenmeyeyim?" diyordum."¹⁵⁸

İlerleyen süreçte Togan, Ruslardan çok Batılı müsteşriklerin şahsına daha fazla fayda sağlayacağını düşündüğünü ifade eder. Şarkiyatçılar içinde onu sadece "tarihimizle içtimaî ve iktisadî doktrinlere vukuf sahibi olarak meşgul olan iki liberal

---

¹⁵⁷Zeki Velidi Togan, *Hâtıralar*, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 64.

¹⁵⁸ Togan, *Hâtıralar*, s. 103.

âlim Baron Viktor Von Rozen ile Prof. V.V. Barthold'un araştırma tarzları" tatmine ulaştırır. Bu ilim insanlarının Doğu'ya ait yapıtları tanıtan ve batıda yayınlanan makaleleri Rus Arkeoloji Cemiyetinin Şark Şubesi Zapiskileri'nde neşredilir ve Togan bu mecmuanın o güne dek neşredilmiş olan 19 cildi koleksiyon olarak satın alır. Togan'ın tarihçiliğinin ve fikir yapısının şekillenmesinde bu makaleler önemli rol oynar. İlimi yaşantısıyla iç içe geçmiş olan biyografisinin bu alanda yüksek seviyeye sahip oluşunu belirten tüm izahların tümünü, 1925 yılında daha sonraki meşhur ve büyük çalışmalarının henüz adı bile yokken Sovyet İlimler Akademisi'ne muhabir üye olarak tavsiye eden Barthold, Oldenburg ve Krackovskij'in ortak imzaları olan raporlarında şu ifadeler yer almaktadır:

"Barthold'un, Leon Cahun, Grum-Grjimaylo, Aristov gibi müelliflerin Türk kavimleri tarihine ait eserlerinin tenkitleri çok mühimdi. Ona göre İslâm milletlerinin gerilemesinin sebebi akideleri değil, XVI. yüzyıldan başlayıp, deniz yollarının açılması, eski kara ticaret yollarını hükümsüz bırakması ve bu vaziyetin Avrupalılara dünyada iktisadî üstünlük sağlamasıdır. Ben de tarih tedrisatında ve yazmaya başlamış olduğum Türk tarihi kitabımda Plexanov'la Barthold'un iktisadî görüşlerini esas alarak kabul etmişimdir. Ben bu iktisadî tarih anlayışına 1910'da olduğu gibi 1940 Türkistan tarihine ait Mısır'da, "Umumî Türk Tarihine Giriş" ve "Tarihte Usûl" mevzularına dair 1946 ve 1950'de İstanbul'da neşrettiğim eserlerde de sadık kaldım. Yani tarih tetkik metodunda Rusya'da iken benimsediğim fikirleri sonradan değiştirmem icap etmedi."¹⁵⁹

Zeki Velidi'nin tarih değerlendirmesi şekillenmeye başladığında aynı dönem tarih uzmanları tarihçilerden Barthold'un etkisine de değinmek gerekir. O tarihe olan bakışında iktisadi tarihi de göz önünde bulundurmuştur. "Şarkiyatçılar arasında beni ancak tarihimizle içtimai ve iktisadi doktrinlere vukuf sahibi olarak meşgul olan iki liberal âlimin Baron Viktor von Rozen ile Prof. V.V. Barthold'un araştırma tarzları, esas itibariyle Plexanov ve Ovsyaniko-Kulikovsky'nin fikirleriyle de bağdaşabildiği için, tatmin ediyordu."¹⁶⁰

---

¹⁵⁹ Togan, *Hâtıralar*, s. 67-68.

¹⁶⁰ Togan, *Hâtıralar*, s. 67-68.

Zeki Velidi, ilme olan ilgisi sayesinde *Türk Tarihi* kitabının ikinci cildiyle ilgili çalışmalarını sürdürmüştür. Bilhassa Barthold ve Radlov gibi mühim isimlerle çok çalışarak ilmî manada kendisini geliştirmiştir. Ayrıca öğrenciler de yetiştirmiştir.

Zeki Velidi Togan'ın usul uygulamasını öğrencisi olan Baykara, Barthold'la mukayese ederek şöyle izah etmektedir. "... Ama bir husus açık-seçik ortaya çıkmaktadır. Metod ve kaynaklara hâkimiyet, zamana veya milli telakkilere, o zaman için aykırı görünen hususlarda, çok geniş ve yüzyıllara uzanan bir zaman için daha elverişli olmaktadır. Bu bakımdan Zeki Velidi'yi Barthold'la kıyas edebiliriz. Onun nasıl 1901'de basılan eseri, *Türkistan*, metodu ve kaynaklara hâkimiyeti sebebiyle hâlâ geçerli ise, Zeki Velidi'nin yazdıkları da geçerli olabilecektir."¹⁶¹

Togan ile ilgili bir bilgiyi de aktarmak bu husus da önemli olacaktır. Togan, ilerleyen süreçte İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesinde Türk tarihi hocası olarak göreve başlar (26 Ocak 1927). Fuat Köprülü'nün başkanlığını yaptığı Türkiyat Enstitüsü aracılığıyla V.V. Barthold'u Türkiye'ye çağırır. Barthold'un İstanbul'da yapmış olduğu konferanslarında onun mütercimi olur.¹⁶²

Togan ile beraber Fuat Köprülü de Barthold'un çalışmalarını incelemiştir. Barthold, Türk tarihi araştırmalarına yalnız araştırmalarıyla katkıda bulunmamış; aynı zamanda bu alanda öğrenci yetiştirme hususunda gerekse de sahadaki Türk araştırmacılara çalışmalarında kolaylık ve teşvik sağlamasıyla da önemi katkılarda bulunmuştur. Bu araştırmacılardan biri de hiç şüphesiz Mehmet Fuat Köprülü'dür. Günümüzde ilmî çevrede Türkoloji alanında bir deha olarak kabul edilen Köprülü, Barthold ile birlikte Türkoloji sahasında birçok çalışmaya imza atmıştır.

Köprülü, mevcut literatürden azami derecede faydalanmak için gayret etmesi, kaynaklara olan hakimiyeti ve bunların sağlamış olduğu kitabiyyat zenginliği, mantıksal duruluk ve muallak nokta bırakmayan açık dilli ifadesi ve konularını öznel tercihlerden uzak bir tarafsızlıkla ele alması ile kısa sürede gerek Anadolu sahasında gerekse Doğu ve Batılı ilmî çevrelerce adından söz ettirmeyi başarmıştır. Genç yaşta onca ilim

---

¹⁶¹Tuncer Baykara, *Zeki Velidi Togan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 60.

¹⁶²Baykara, *Zeki Velidi Togan*, s. 123.

insanın beğenisini kazanan Köprülü, elbette Barthold'un da dikkatini çekmiş ve onun gayretleri ile yeni ilmi çevrelere girmiştir.

İlmi yaşantısıyla iç içe geçmiş olan biyografisinin bu alanda yüksek seviyeye sahip oluşunu belirten tüm izahların tümünü, 1925 yılında daha sonraki meşhur ve büyük çalışmalarının henüz adı bile yokken Sovyet İlimler Akademisi'ne muhabir üye olarak tavsiye eden Barthold, Oldenburg ve Kraçkovskiy'in ortak imzaları olan raporlarında şu ifadeler yer almaktadır: “Yukarıdaki izahlarımızdan anlaşılıyor ki Köprülüzade'nin tetebbuları sayesinde Türkiyat ilim sahası, gerek tarih ve gerek lisaniyat itibariyle evvelki vaziyetiyle kıyas olunamayacak derecede yükselmiştir.”¹⁶³

1925 yılında Sovyet Bilimler Akademisi'nin çağrısı üzerine akademinin kuruluşunun 200. yılını kutlama töreninde Türkiye'yi temsilen Rusya'ya giden Köprülü'ye, 1925 yılının Kasım ayında Türkoloji ilmine kazandırmış olduğu özgün araştırmalar ve yapmış olduğu hizmetler sebebiyle Sovyet İlimler Akademisi muhabir üyeliği tevcih edilmiştir. 1926 yılında Türkiyat Enstitüsü'nde Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler isimli ünlü konferanslarına henüz başlamadan İstanbul'a gelmiş olan Barthold'la beraber Bakü Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne iştirak etti (26 Şubat 6 Mart 1926)¹⁶⁴

3.4. Türk Tarihi Alanındaki İlmî Tartışmaları

Orta Asya'da yaşanan ciddi kuraklık olayı hakkındaki tartışmalar, özellikle Türk Tarih Kongrelerinde Barthold, Mehmet Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan gibi isimlerin diğer tarihçilere karşı beyan ettikleri fikirler, kongredeki ortamın gerilmesiyle sonuçlanmıştır.

Barthold, Mehmet Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan Orta Asya'daki bahse konu kuraklığın önlemez olmadığını, bu durumun bölgenin medeniyet anlamında ilerleyip ilerlemesiyle ilişkilendirilmemesi gerektiğini savunmuşlardır.

---

¹⁶³ Ömer Faruk Akün, “Mehmed Fuad Köprülü (Köprülüzâde Mehmed Fuad)”, *DİA*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 471-486.

¹⁶⁴ Akün, s. 471-486.

Tüm medeniyetlerin doğduğu yerin Orta Asya Türklüğü olduğunu düşünen, Türklüğün yayılarak başka ülkelere yerleşmesini Orta Asya'da yaşanan ciddi kuraklık olayıyla ilişkilendiren, tarihin eski dönemlerinde Anadolu'da yaşayan devlet kuran halkları Türk kökenli göstermeye çalışan resmi teze karşı görüşlere sahip olan ve bu düşüncesi bilinen Köprülü, 1930'lu yıllarda Türk Tarih ve Türk Dili Tedkik cemiyetleri gibi henüz yeni yeni kurulmaya başlamış olan bazı kuruluşların çalışmalarına dâhil edilmeyerek uzağında bırakıldı. Bu davranış doğrultusunda yüksek tahsil diplomasına sahip olmadığı gerekçe gösterilerek almış olduğu maaş beşinci dereceye indirilerek dekanlıktan uzaklaştırıldı (1931). 1932 yılının Temmuz ayında bir araya gelen I. Türk Tarih Kongresi'nde resmi görüş sözcüsünün naklettiklerine yüklenmek yerine dayanak alınan kaynakların yeni olması, bahsi geçen bölgedeki halkın adı, etnik yapısı vb. gibi konulara değinmesi bile hoş karşılanmadığı için aynı gün, bir sonraki oturumda söz isteyip sabah ifade etmiş olduğu sözlerinin eleştiri mahiyetinde olmadığını fikirlerini gereği gibi ifade edemediğini bundan dolayı yanlış anlamalara yol açmış olabileceği tarzında özür mahiyetinde beyanat verdiği görülür.¹⁶⁵ Orta Asya Türk tarihinde Barthold'un yanı sıra en önemli uzmanlarından sayılan Zeki Veledi Togan kuraklık kuramına karşı olduğu için o da aynı hakarete uğrayarak sadece kürsüden değil Türkiye'den de gitmek durumunda kalmıştır.¹⁶⁶

Togan, tarihi dönemlerde Türkistan'daki birtakım göllerin kurumuş olduğunu bunun yanı sıra bazı göllerin de yeni oluştuğunu ifade etmektedir. Var olan göllerin suları dönemsel olarak artma ya da azalma göstermektedir.¹⁶⁷ Hal böyleyken Togan, Türkistan'da sürekli kuraklık yaşanmadığını Türkistan topraklarında bazı dönemlerde kuraklıkların kısa süreli yaşandığını düşünür. Bu bağlamda Togan, Türkistan ilinin halen kurduğunu ve bu sebeple geleceği olmayan bir bölge olduğu tezine katılmamıştır: "Profesör Barthold 1913 senesinde Rusya Türkleri arasında seyahat ettiği zaman yaptığı

---

¹⁶⁵ Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar. Müzakere Zabıtları, İstanbul, 1932, s. 42-47.

¹⁶⁶ Akün, s. 471-486.

¹⁶⁷ BTTK, s. 169-171.

tetkikatı o vakit Orenburg'ta Vakıf ceridesinde neşretmiş, memleketimizin kurumamakta olduğunu ve istikbali parlak bir ülke bulunduğunu ispat ettiklerini yazmıştı.”¹⁶⁸

Togan'ın konuşmasının akabinde Reşat Galip cevap vermek için tekrar söz almıştır. İlk olarak Reşit Galip, Togan'ın yapmış olduğu konuşmasında sürekli isnatta bulunduğu Barthold'un jeolog değil de tarihçi olduğunu bundan dolayı kuraklıkla alakalı görüşlerinin gerçeği yansıtmadığını, yapıtlarının ise “malzeme bakımından zengin” olmasıyla beraber “tez anlamında (...) hiçbir ehemmiyetinin olmadığını, hatta Türklerin Orta Asya'daki varlıklarının çok eskiye dayanmadığını hatta yeni olduğunu nesilsiz bir kavim olduğunu, Türklerin özellikle medeniyet alanında hiçbir role sahip olmadığını ispat etmek için gayret ettiğini iddia etmiştir.¹⁶⁹

Zeki Velidi tarih ilmini doğruların bütünü olarak görmektedir. Bundan dolayı tarihin saptırılmış olmasına ve olayların gerçeklerin dışına taşınmasına kesinlikle izin vermemektedir. Sahip olduğu bu prensiplere paralel olarak şahsını gerek tarihçilik noktasında gerek ilmi anlamda etkilemiş olan kişileri de eleştirmekten çekinmez. Barthold'un Türkistan ile ilgili fikirlerini ret etmiş olması ve onu tenkit etmesi buna güzel bir örnektir. “... 29 Haziran 1921'de Rus akademisine arzettiği bir raporda meşhur Rus bilgini Barthold Türkistan'daki milli hareketlerin esir Türk subayların tesiri altında devam ettiğinden, buralarını tarihen Türk ülkesi; Kırgız, Özbek ve Türkmenleri de bu yerlerin eski ahalisi olduğunu sanmanın haksızlığından, Türkistan'ın hakiki esas ahalisi olduğunu iddia ettiği İranlı Taciklerin milli ve medeni hakları güya itiraf edilmediğinden, Rus dili yerine Türk dilini devlet dili olarak kabul etmek, ilmi eserleri Türkçe olarak neşretmek tecrübeleri burada medeniyetin istikbali için tehlikeli olduğundan, Türkistan'da Rus dilinin hukukunun kanuni esaslarla sağlanmadığından bahsetmiştir. Çar zamanında Türkistan umumi valiliğinde pek mühim vazifelerde bulunup bugün de Taşkent Üniversitesinde profesörlük eden ve Türkistan'daki Tacik kavminin etnografya ve tarihine ait güzel eserler neşreden Aleksandr Simonev ve oradaki Rus öğretmenlerinden İraniyatçı Andriyev, Vyatkin ve Nemçenko gibi bazı müellifler 1924 senesinde Türkistan'ın idari taksimatını kavim ve kabilelere göre

---

¹⁶⁸ BTTK, s. 169.

¹⁶⁹ BTTK, s. 178.

değiştirmek meselesi münasebetiyle yazdıkları makalelerde Türkistan kelimesi hakkında tamamen yanlış beyanatta bulunuyorlardı.”¹⁷⁰

Kongrede Zeki Velidi Togan’ın düşüncelerine dayanak yaptığı Barthold ile alakalı da olumsuz düşünceler dile getirilmiştir. Bir öğretmen kongrede Barthold’un "alelâde bir Türk düşmanı" olduğunu yüksek sesle dile getirmişti. Reşit Galip Barthold’un milli bir kurum tarafından çağırılarak kendisinden konferanslar talep edilmesini ve kitaplarının neşredilmesini büyük bir üzüntüyle dile getirmiştir. (...)¹⁷¹

Copeaux, Togan’ın da dâhil olduğu tartışmayı şarkiyatçı bağlamında değerlendirmektedir. Copeaux, Tarih Tez’iyle alakalı çalışmaların yapılmış olduğu zamanlarda Türkoloji çalışmalarıyla alakalı 1930 yılında yaşamını yitiren Barthold’un büyük bir etkiye sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Rus Doğu bilimcisi olan Barthold, 1926 yılında SSCB’nin teşvik etmesiyle düzenlenen Bakü Türkoloji Kongresi’ne dâhil olmuş, buradan da Köprülü tarafında İstanbul’a davet edilerek Orta Asya tarihi hakkında konferans verilmesi istenmiştir. Verilen bu konferanslar daha sonra Türkiyat Enstitüsünce *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* başlığı altında yayınlanmıştır. Alman ve İngiliz diline çevrilmiş bu yapıttaki yaklaşım tarih tezinde ifade edilen fikirlerden son derece uzaktır. Copeaux, buna örnek olması açısından kitapta “Sümerlerin ya da Hititlerin Türklerle akrabalığı olabileceğini düşündürecek hiçbir şeye rastlanmadım.” ifadesiyle söz etmektedir. Barthold’un vermiş olduğu konferanslarında “1925-1926 SSCB’sinin bazı ideolojik izlerini taşıyalar da (Göktürk halkına sınıf mücadelesi açısından bakılmaktadır), bu sentezde Türklerin geçmişı hakkında belirsiz kalmış noktaları sergileyerek araştırma ufukları açan, temkinli, bilimsel bir görüş ortaya konmaktadır.” Fakat Kemalist tarih uzmanları Barthold’un ileri sürdüğü fikirlerine sıcak bakmamışlardır. Bundan hareketle Copeaux, Togan’ın kongrede Barthold’a isnat ederek tenkitlerde bulunmasını ve bunlara vermiş olduğu cevaplarda Reşit Galip’in Barthold ile alakalı ağır sözler sarf etmesini, Rus şarkiyatçılarının bilimsel savlarının reddi olarak yorumlamıştır. Copeaux kongreyle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir. “Bu

---

¹⁷⁰ Zeki Velidi Togan, *Türk Türkistan*, Toprak Yayınları, İstanbul, 1960, s. 8-9.

¹⁷¹ Baykara, *Zeki Velidi Togan*, s. 20-24.

garip kongrede Barthold hedef tahtasına konmuş ve bilimsel düşüncenin yerini milliyetçi tutku almıştır.”¹⁷²

Kuraklık meselesini dışında tarih alanında gelişen bazı meseleler de Barthold ve diğer tarihçileri karşı karşıya getirebilmiştir.

Barthold’un yapıtlarını çeviren ve redaktörlüğünü üstlenen şahıslar da döneminin en gözde oryantalistleriydi. D.Y. Bertels, Yu. E. Bregel, Z. V. Ançabadze, V.A Romodin, A.N. Bernştam, A.P. Kovalevsky, V.F. Minorskiy, A.N. Kononov, S.G. Klyaştorıny, V.Ya.Stavitskiy, M.Y. Masson, İ.N. Vinnikov, bu oryantalistlerden bazılarıdır. Bahsi geçen bu bilimciler dönem dönem Barthold’a eleştiride bulunarak birtakım hatalarını düzeltmişlerdir. Barthold’un döneminde henüz yapılmamış olan bir kısım çalışmalar ve arkeolojik kazı sonuçlarını onun eserlerinin dipnotuna yerleştirerek eksikliklerini gidermişlerdir.¹⁷³

Doğu’da uygarlık ve ilim yolunda yapılan çalışmaların duraksama yaşanmasının nedenini izah etmek pek güçtür. Barthold eserinin son kısmında; “İşte bu suretle medeniyet sahasında birincilik Müslümanlardan Hristiyanlara geçti.” gibi son derece anlamsız bir ifade kullanarak durumu geçiştiriyor ve anekdotu istilacı büyük Avrupa ülkelerinin uygarlaşma adına yapmaları gereken vazifeleri göstererek ve onları müdafaa ederek tamamlıyor. Bu ifadeler üzerine Fuat Köprülü, bu düşüncenin Barthold’un ilmî olmaktan çok siyasi fikrinin eseri olduğunu dile getiriyor ki bu konuda son derece haklıdır (Nu.110).¹⁷⁴

Barthold’un eserinin çevirsini yapanlardan biri de V. F. Minorskiy’dir. Minorskiy, Barthold’un yapıtlarında bulunan bazı görüşlerini eleştirerek farklı fikirler öne sürmektedir. Ayrıca Minorskiy bugün Orta Asya’da yıkıntıları bile kalmamış olan eski

---

¹⁷²Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, (Çev. Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 69-71.

¹⁷³ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 12.

¹⁷⁴ Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 389.

yerleşim yerlerinin tespitinde de Barthold'la aynı fikirde değildir. Fakat Minorskiy de çeviride tam manasıyla güven telkin etmemektedir.¹⁷⁵

3.5. Türk Tarih Araştırmalarına Getirdiği Yenilikler

Barthold'un Türk tarihçiliğine ve ilme katmış olduğu en mühim kazanım, ilmi çalışmalarda detaylı usul bilgisinin kullanımının ne şekilde olması gerektiğini ve objektif olmanın bir çalışmada çok büyük öneme sahip olduğudur. O derece ki bu duruma verdiği önem sebebiyle zamanın bütün tarih anlayışını yok sayarak büyük bir tepki görmüştür. Yaşamış olduğu tepkilere rağmen doğru kabul ettiği yolda ilerlemeye devam etmiştir. Onun açtığı bu yol zamanımız araştırmacı ve tarih bilimcileri için ilme atılan önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Barthold'u tarihçi kimliğinde onu öne çıkaran ve Orta Asya Türk tarihine katkıda bulunmasını sağlayan tarafı birçok dile ve ilme hâkim olmasından kaynaklanmaktadır. Barthold'un bu yönü yabancı çevrelerce iyi bir ilim insanı olarak tanınmasını sağlamıştır. Ayrıca Türk tarihinin aydınlatılmamış birçok probleminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Büyük bir tarih uzmanı olmasından dolayı Barthold'un tarih alanındaki çalışmaları ve ilme sağladığı katkı nedeniyle Orta Asya Türk tarihi sahasında yeri ve belirleyici konumu öne çıkmaktadır.

Barthold, tarih usulünü tam anlamıyla kavradığından dolayı çalışmalarındaki en mühim nokta her zaman gerçeklik ve doğruluğu tespit etme ilkesine bağlı kalmasından olmuştur. Tarihi kaynakları sınıflandırırken de nelere dikkat edilmesi gerektiğini saptamış ve bu paralelde çalışmaların yapılmasının ehemmiyeti üzerinde durmuştur. Barthold'un tarihi yorumlamasını yansıtan bu disiplin tarihin en doğru şekilde ortaya konulmasına neden olan önemli etkenlerdendir. Barthold, tarihi kaynakları geniş bir yelpazede değerlendirmiştir. Afaki olup olmadığını kaynaklara başvurarak anlamıştır. Özellikle sözlü tarih kaynakları (tarihi şiirler, hikâyeler ve anekdotlar, fıkralar, destanlar, seyyar hikâyeler, tarihi destanlar, menkıbeler, haberler «şifahi haberler», mitler, tarihi darbimeseller) üzerinde dikkatle durmaktadır. Bu sözlü edebiyat ürünlerinin tarihi belge olabilmesi için nasıl niteliklere sahip olması gerektiği üzerinde durur ve türden

---

¹⁷⁵ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 13.

kaynakların hangi şartlarda kullanılması gerektiğini izah eder. Bu nitelikteki kaynakların tarihçiler yönünden dikkatli incelenmesi gereken yapıtlar olduğu açıktır. Fakat tarihi destanlardan temkinli olmak kaidesiyle gerçek tarih bilgilerin alınabileceğini ifade eder.

Barthold, tarih konusundaki hâkimiyeti sayesinde Türk tarihinin de şu ana kadar bilinmeyen mühim kısımlarına ait birçok kıymetli bilgiyi ortaya çıkarmıştır. Bu eserlerden biri Dede Korkut Kitabı'dır. Barthold'un Türk araştırmalarına getirdiği en büyük katkı ve yenilik, Dede Korkut kitabı üzerinde yaptığı çalışmalardır. V. V. Barthold'un Kitab-ı Korkut'tan yaptığı yayımlar, Ortaçağ Türk edebiyatının en dikkate değer eserlerinden biri olan bu eseri hem Rus ve hem de yabancı oryantalistler olmak üzere çok geniş çevrelere tanıtmış ve eserin bilimsel çalışmaları yapılabilmesi için başlangıç/temel oluşturmuştur. Rus bilim adamlarınca devrime kadar olan yıllarda Oğuz Destanı'nın gelişimini aydınlatan yeni tarihî belgeler bulunmuş; bununla birlikte yerel bilim adamları tarafından yapılan çalışmalar sonucunda Taşkent ve Aşkabad'da (A. Tumanskiy, A. Divayev vd.) da Orta Asya halkları Özbekler, Türkmenler ve Kazakların hatıralarında günümüze kadar korunmuş olan "Korkut Ata" adıyla ve Oğuz bahadırı "Salur-Kazan" hakkında yeni bilgiler günyüzüne çıkmıştır.¹⁷⁶

Türk halklarının Ortaçağ destanının yazılı tek abidesi olan Kitab-ı Dedem Korkut, Oğuz boylarının dilinde yazılmıştır. Alman şarkiyatçısı Teodor Nöldeke (1836-1930) Kitab-ı Dede Korkut ile ilgilenmiştir. Nöldeke, gençlik yıllarında (1859) Kitab-ı Dede Korkut'un kopyasını çıkartmaya çalışmıştır. Nöldeke öncelikle kitabı Almanca çevirisi ile yayıma hazırlamış, fakat o devirde Türk dillerinin öğrenmedeki zorluklar sebebiyle çalışmasını bitirememiştir. Henüz öğrenciyken (1891-1892 yıllarında) elindeki dokümanları V. V. Bartold'a vermiş, öğrencilik yıllarında Dresden yazmasının kopyasını çıkartarak bu esere ilmî yaşamı boyunca defalarca başvurmuştur.

V. V. Bartold, 1894-1904 tarihleri arasında Kitab-ı Korkut'un asıl nüshasında yer alan dört (I, II, III ve IV) bölümü kısa değerlendirmeler ve Rusça çevirileri ile yayımlamıştır. Kitabın tamamı onun tarafından 1922 yılında A. M. Gorkiy tarafından kurulan ve yönetilen Vsemirnoy Literaturu (Dünya Edebiyatı) yayınevi için yayıma

---

¹⁷⁶ Jirmunskiy, s. 51-91.

hazırlanmıştır. Ne yazık ki yayınevini kapanmasından ötürü V. V. Bartold'un çevirisi, o hayattayken yayımlanamamıştır. SSCB Bilimler Akademisi Arşivinde muhafaza edilen bahse konu çeviri metin 1950 yılında Azerbaycanlı bilim adamı Hamid Araslı ve M. G. Tahmasib'in redaktörlüğünde Azerbaycan Bilimler Akademisi Yayınevi tarafından yayımlanmış, ancak büyük bir yaygınlık elde etmemiştir.¹⁷⁷

Oğuz Destanı'nı kendi millî geçmişlerine ait bir anıt olarak değerlendiren, ona özel bir dikkat ayıran Türk bilim insanları, halk bilimciler, filologlar ve tarihçiler (P. N. Boratav, F. Köprülü, A. R. Yalman, A. İnan vd.) tarafından Kitab-ı Dedem Korkut'un incelenmesinde yeni bir katkı sağlanmıştır. İlk olarak esas metin (Berlin nüshası temelinde) 1916 senesinde Arap harfleri ile İstanbul'da Kilisli Muallim Rıfat tarafından yayımlanmıştır. Orhan Şaik Gökyay 1938'de Dresden nüshasının mikrofilminden kontrol ettiği aynı metni, Arap alfabesini yeni Latin alfabesi ile değiştirerek tekrar yayımlamıştır. Onun yayınına kadar Türk bilim insanları tarafından tespit edilmiş olan Oğuz Destanı'na ait tüm materyallerin yeniden yayımlandığı geniş bir mukaddime konulmuştur.¹⁷⁸

“Türkistan'da, Türk halkları arasında İslâm dini X. asırdan itibaren yayılmaya başladı. XI. asırda Kâşgâr Hanı için, Türk dilindeki ilk müslüman eseri Kutadgu Bilig yazıldı. Bu kitapta, me'murlar ve pâdişâhların vazifeleri hakkında ahlâkî hikâyeler anlatılmaktadır. Eski zamanda ve orta zamanda, ekseriya babanın oğullarına nasihati şeklinde, bu gibi eserler, her millette mevcûd idi. XI. asır Fars edebiyatı mahsûllerinden Kabûsnâme bu neviden olup, Hazar Denizi sâhilindeki emirlerden biri tarafından oğluna nasihat tarzında yazılmış ve sonra büyük bir şöhret kazanarak Türk diline de tercüme edilmiştir. İran'da ve edebiyatın az çok müstakil birşekilde terakki ettiği her yerde, bu türlü nasihat ve ahlâk kitapları, bugünün okuyucuları için de ehemmiyetini kaybetmemiştir. O eserlerde, verilen nasihatlerden sonra, hayattan alınmış misâller ve târihî vak'alar zikredilmektedir. Lâkin biz Kutadgu Bilig 'Ac bu nevi şeyleri görmüyoruz. Orada, yalnız, tatsız mecazlar (meselâ şâirimiz Adâlet'i emir, Devlet'i vezir olarak temsilî surette gösteriyor) ve hayattan çok uzak birtakım kuru nasihatler

---

¹⁷⁷Jirmunskiy, s. 51- 91.

¹⁷⁸Jirmunskiy, s. 51-91.

görürüz. Türkler’de İslâm’dan önce de yazı olmasına rağmen İslâm ve Fars edebiyatının te’siri o kadar kuvvetli oldu ki, İslâmiyet’i kabûl etmiş olan Türkler İslâmiyet’ten önceki mâzîlerini tamîmiyle unuttular.”¹⁷⁹

Barthold, özellikle Türklerin İslamiyeti kabulü meselesinde öne sürdüğü görüşler ve bilgilerle kendinden önceki araştırmacıların bu meseleye bakışı eleştirmiş ve Türk tarih araştırmalarında çok önemli bir yere sahip olan bu meseleyi farklı yönleriyle ele almıştır.

İslâm misyonerliğinin ortaya çıkışı, Barthold’un araştırmalarına ve görüşüne göre İslam tasavvufuyla alakalıdır ve İslam sadece Gök Tanrı dinin hakim olduğu yerlerde değil Türklerin Budizm, Maniheizm ve Hıristiyanlığı kabul ettikleri yerlerde de etkili olmuştur. Görüldüğü üzere Barthold meseleyi çok mantıklı sebeplerle açıklamış ve örneklendirmiştir. Böylelikle de Türk tarih araştırmalarının en önemli konularından biri yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Barthold, Türklerin İslamiyeti kabulü meselesini topluca bir din değiştirme meselesi olarak değil boy boy ele almış ve her Türk boy/topluluğu için farklı sebepler gerçekçi tezler öne sürerek meseleyi açıklamaya çalışmıştır:

“O zaman Orta Asya’da yaşayan Türk kavimleri medenî ilerleme yönünden pek farklı seviyelerde idiler; bunlar arasında demir silahları olmayıp kemikten yapılmış silahlar kullanan Türklerden de bahsolunuyor. Bulgarların İslâmiyet’i kabul etmesi genellikle İslâm dininin bilhassa az çok medeni olan Türkler arasında yayılabildiğini gösteriyor. Halife Hişam (724-743) tarafından Türk hakanına İslâm dinini kabul etmesi tavsiyesiyle gönderilen bir Arap elçilik heyetinden bahseden bir rivayet Yakut’ta bulunmaktadır. (Fakat ne yazık ki bu rivayette bu Türklerin hangi Türkler olduğu ve elçilik heyetinin güzergâhından bahsedilmiyor). Bu rivayete göre hakan elçinin huzurunda kendi ordusuna manevra yaptırmış ve sonra elçiye “İçinde hiçbir sanatkârı, pabuçcusu, berberi ve terzisi olmayan böyle bir kavim eğer İslâmiyet’i kabul edip

---

¹⁷⁹ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, s. 65.

emirlerini uygulayacak olursa hiçbir şekilde hayatını devam ettiremeyecektir.” demıştır.”¹⁸⁰

3.6. Orta Asya Türk Tarihi ve Türk-İslam Tarihi’ne Katkıları

V.V. Barthold’un araştırmaları bu alanda ikiye ayrılmaktadır. Yaptığı çalışmalar ile birinci olarak Orta Asya Türk tarihi, ikinci olarakta Türk-İslam tarihine katkıları olarak iki alanda incelenmektedir.

Barthold, Marksist Leninizm’in getirmiş olduğu metodolojik durumlarıyla ilgilenmeyen bir tarihçi olsa da, idealist anlayışıyla tarihe bakışı Batı Avrupa ve Rus selefleri ile karşılaştırlamayacak kadar derin ve kapsamlıdır. Kafkasya ülkeleri, İran, Türk halkları, Moğollar, Arap ülkeleri ve İslam tarihi ile ilgilenen Barthold daha çok Orta Asya alanında çalışmış ve V. V. Gregoryev ile N.İ Veselovski’nin başlatmış olduğu Orta Asya’nın tarihini araştırma rutinini devam ettirmiştir.¹⁸¹

3.6.1. Orta Asya Türk Tarihi’ne Katkıları

Orta Asya’nın yenilikçi anlamda tarih yazarlığı Orta Asya’da değil, esas itibariyle Rus topraklarında ve Rus şarkiyatçılarınin gayreti sayesinde kendini göstermiştir. Çarlık Rusyasının son dönemlerinde ve Sovyetlerin ilk zamanlarında kaleme aldığı yapıtlarla Orta Asya tarihi araştırmalarının temelini oluşturan bilim insanı Alman kökenli Rus tarihçisi V. V. Barthold’dur (1869-1930). Fakat Orta Asya’da modern tarih anlayışının gelişmesi esas itibariyle Sovyet döneminde olmuştur. 1924 yılında Orta Asya sınırlarının “milli” kaideler baz alınarak şekillendirilmesinin akabinde buna uygun olarak “milli” tarihler yazılması zarureti hasıl oldu. Yöneticiler, mevcut olan siyasi hudutların tarihsel haklılığını ispatlamayı hedefleyen bir tarihin kaleme alınması için teşvik etti. Yerel tarih yazarlarının ulaşamadığı bu zamanda bu vazife Barthold’da verildi. Barthold, 1925-29 yılları arasında Kırgız, Tacik, Türkmen halklarının tarihleri hususunda üç farklı eser kaleme aldı. Fakat Barthold’un yazmış olduğu kitapların Marksizm’le pek ilgisi olmadı ve yeni oluşturulan etnik cumhuriyetlerin meşru gösterilmesine pek katkısı olmadı.

---

¹⁸⁰ Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 65.

¹⁸¹Petruřevskiy, s. 3.

1937-38 yılları arasında Çarlık döneminde eğitim almış milli hissiyata sahip yerel aydınlar temizlendikten sonra “proleter” eğitimine tabi tutulan genç aydınlar kuşağı bu vazifeyi yüklenirler. Orta Asya tarihi Marksist ideolojik doğmaya uygun olarak kaleme alındı. Tarihin kaleme alınışı insanlığın evrensel boyutta gelişmesine (sosyo-ekonomik şekillenmenin) bu gelişmenin evrelerini, halk ayaklanmalarını, sınıf müsaadelerini, ilerici-gerici güçler, ekonomik anlamdaki ilişkilerin belirleyici özellikteki rolü vb. mevzular üzerinde geliştirildi, tarihi olaylar bu bakış açısıyla izah edildi. Rus istilası, feodal istibdattan bunalan geri kalmış Türkistanlı milletlerin medeni yönden daha ileri safhada olan Rusya’ya isteyerek katılmaları olarak yorumlanır. Yerel aydınlar, bu süreçte ilginç bir şekilde aktif bir misyon üstlenerek rejimin isteklerine daha çok bağlılık gösterdiler. II. Dünya Savaşı’nda Sovyetler Birliğinde tarihi yazımda bir değişiklik yapılarak halka vatanseverlik ruhu kazandırmak için geçmişteki Rus kahramanları canlandırıldı.¹⁸²

Ülkemizde Türk tarihi sahasında en az araştırma yapılan konu, Türkler’in İslamiyeti kabulünden önce yaşadığı devirler konusudur. Bir başka ifade ile Orta Asya Türk tarihi meselesi hakkında en az araştırma yapılan konulardan biri olmuştur. Orta Asya, diğer adıyla Türkistan tarihi üzerindeki araştırmaları ile dünya çapında bir şöhret kazanan ilim insanlarının başında ise V.V. Barthold yer almaktadır. Barthold, henüz lise sıralarındayken hedefini belirlemiş ve ona göre kendisini yetiştirmiştir. O, henüz üniversite öğrencisiyken yazdığı makaleler ile ilim camiasında haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Talebelik sıralarından ölümüne kadar Orta Asya tarihi üzerindeki araştırmalarını sürdürerek gerçekten büyük eserlere imza atmıştır. Barthold’un Orta Asya ya da Türkistan araştırmaları hakkındaki eserlerinin başında “Moğol İstilas Devrinde Türkistan” adlı dev eseri yer almaktadır. Doktora tezi olarak hazırlanan ve 1900 senesinde yayınlanan bu eserde, Maverünnahrın müslümanların fethinden 1269 senesine kadar olan tarihi incelenmektedir. Bu eser, yayınlanmasının üzerinden 118 yıl geçmesine rağmen hala sahasındaki tek eser olarak önemini muhafaza etmektedir.¹⁸³

---

¹⁸² Ahmet Taşağıl, *Orta Asya Türk Tarihi*, (Haz.Ahmet Kanlıdere), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2011, s. 204-205.

¹⁸³Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 13.

Barthold'un 1900 yılında Rusça, 1928 yılında İngilizce olarak yayınlanan ve bugün Türkçe'ye tercümesiyle dilimize de kazandırılan “*Moğol İstilasası Devrinde Türkistan*” adlı eserinin Rusça neşrinin ilk cildi, Türk tarihi için pek önemli belgeler muhteva etmektedir. Bu ciltte, İslami Türk tarihinin başlangıcı için kaynak değeri taşıyan başlıca metinler ve bu arada Hakani Türk devletinin İslamiyet'i kabulü hakkındaki Karşı'lı Cemal'in rivayeti derc edilmiştir. Bu metinlerin Türkiye'de aynen yayınlanması Türk tarih araştırmalarına büyük bir hizmet olacaktır. Kitabın adıyla muhtevası arasında bir uyumsuzluk olduğu dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. Bunun nedeni Barthold'un araştırma konusu olarak Orta Asya tarihinin en önemli devresi olan Moğol istilasının gerçekleştiği devri seçmesi, daha önceki devirlere, ancak gayesini açıklamak için gerekli olduğu ölçüde ve kendinden önceki araştırmacıların bu sahada ulaştıkları neticeleri tamamlamaya veya düzeltmeye mecbur kaldığı ölçüde temas etmesidir.¹⁸⁴

Barthold'un Türkçe, Arapça, Farsça dillerindeki tarihî kaynaklara dayanan eserleri, günümüzde de, Batı Türkistan tarihi sahasındaki başlıca referans kitaplarından. Zira Barthold, kaynakları çok iyi tanıyan ve tefsir eden, pek dikkatli bir alimdir.¹⁸⁵

Barthold'un Orta Asya Tarihi ve coğrafyası ile ilgili önemli eserlerinden bir diğeri de *Türkistan'ın Sulama Tarihi* adlı eseridir. Bu eser, eski zamanlardan günümüze kadar yazılı kaynakların geniş çevresinin incelemesi Barthold'a yalnızca böyle bir yapay sulama tarihini yeniden oluşturmayı değil, büyük ölçüde Orta Asya'nın tüm tarımsal tarihini, sırasıyla ülkenin genel tarihi gelişimi ile ilişkisini yeniden oluşturma imkânı vermiştir.¹⁸⁶ Bu, Orta Asya tarihi ve coğrafi konumuyla alakalı önemli bir Barthold yapıtıdır. Tarihi dönemlerden zamanımıza dek yazılı eserlerin geniş çerçevede incelenmiş olması Barthold'da sadece yapay sulama tarihini değil büyük oranda Orta

---

¹⁸⁴ Barthold, *Moğol İstilasası Devrinde Türkistan*, s. 17.

¹⁸⁵ Barthold, *Moğol İstilasası Devrinde Türkistan*, s. 18.

¹⁸⁶ Lunin, s. 22.

Asya'nın tüm tarımsal geçmişini, ülkenin genel tarihi gelişimiyle olan ilişkisini yeniden oluşturma olanağı tanımıştır.¹⁸⁷

Bunların haricinde Encyclopaedia of Islam'ın Leiden'de basılan ilk baskısında maddelerinin birçoğu yayınlanmış olan Barthold'un Orta Asya Türk tarihi ve coğrafyasıyla alakalı yazıları bu ansiklopedinin zenginleştirilmiş Türkçe baskısında da yerini almıştır. Barthold aynı zamanda 1898'den 1903 yılına dek Berlin Doğu Araştırmaları Semineri'nin yıllığında da (MSOS) Orta Asya ve Uzakdoğu'ya ilişkin Rusya'da çıkmış olan yayınların tanıtımını yapmıştır.¹⁸⁸

Türkistan, XIX. ve XX. yüzyılları ile günümüzdeki Orta Asya ve Kazakistan'ın bir kısmı ayrıca Türklerin yerleşmiş olduğu Merkezi Asya'nın bir kısmını içine alan tarihi coğrafi bir bölgedir. Kökenleri İran ve Türklere dayanan kavimlerin ana vatanı olan Türkistan M.Ö.'den itibaren önem arz eden tarihi olayların yaşandığı medeniyetlerin ve uygarlığın kalbi olmuştur. 1918'de Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 1924-1925 yılları itibariyle Türkmen, Özbek, Tacik, Kırgız, Sovyetler Cumhuriyeti, 1991 yılında ise bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Geniş bir bölgeyi içine alan köklü bir tarihi olan milletleri üzerinde barındırmış olan Türkistan'ın halkları, kültürü, coğrafyası pek çok sayıda etnografyacı oryantalistin, arkeoloğun ilgisini çekmiş ama bu konuyla alakalı en mühim çalışmalar şahsını Orta Asya tarihinin ustası olarak nitelendiren Rus Şarkiyatçı Barthold tarafından yapılmıştır. Pek çok çalışma alanına sahip uzmanın faydalandığı bir başvuru eseri olan *Türkistan'ın Kültür Hayatının Tarihi*, Barthold'un bu alandaki en mühim çalışmalarından biridir. M.Ö. ki zamandan XX. yüzyıla kadar Türkistan'ın tarihi zamanlarının detaylı olarak ifade edildiği bu yapıtın çalışma konusunu teşkil eden İslamiyet'ten önceki ve İslamiyet dönemi kısımlarında ilk olarak Kanglı, Hun, İskit, Usun gibi Kökenleri Türk olan göçebe halklar ile Ahemenid, Selevkid, Part gibi İran asıllı hanedanların tarihi, bu milletlerin birbiriyle olan münasebetleri yayıldıkları bölgeler, kültürleri hakkında derin bilgiler verilmiştir. Daha sonra Selçuklular, Samanoğulları gibi İslam devletleri zamanında Türkistan'ın durumu tarihsel gidişat içerisinde Türkistan'da bulunan devletlerin deniz ve kara sınırında

---

¹⁸⁷ Lunin, s. 14.

¹⁸⁸ Eyice, s. 85-87.

bulunan muhafazalı yapıları Dervişler ve Rabatların halvet için bir araya geldikleri mekân olan Hanakalar gibi eski barınma yerleri, bu yerleşim alanlarını daha ileriki zaman dilimlerinde onlar için kullanılan isim ve işlev yönünden uğradıkları değişiklikler nakledilmiştir. İslamiyet'ten önceki dönemlerde Soğdluların ve Harizmli defnetme törenlerinin özellikleri, Orta Asya ve Batı Türkistan'daki defnetme objeleri arasındaki farklar gösterilmiştir. İslamiyet'in kabulünün öncesinde Zerdüşlük, Maniheizm, Budizm gibi dinler ile bu dinlerin önderleri ve tapınakları ile ilgili mevzular Ortaçağ âlimlerinin bilgilerinden faydalanılarak kaleme alındığı ifade edilmiştir. Son olarak Türkistan'da bulunan sufiler ve kurdukları tarikattan da bahsedilmiştir. Barthold'un Türkistan hakkındaki eserleri günümüzde de hala ehemmiyetini korumakla beraber referans kaynak niteliğindedir.¹⁸⁹

3.6.2. Türk-İslam Tarihi'ne Katkıları

Barthold'un doktora tezi amaçlı hazırlanmış olan yapıtı; müellifin kaynakları kavraması, sağlam metodu, sağlıklı hükümleriyle neşredildiğinde ilim dünyasının ilgisini çekmişti. Bu alanda yapılmış olan çalışmaların önceliğini teşkil eden yapıtın ilk cildi İslami dönem Türk tarihinin ilk evreleriyle alakalı temel kaynak özelliğindeki metinlerden oluşmaktadır.¹⁹⁰

Barthold'un Türk-İslam tarihi araştırmalarına en önemli katkılarından biri "*İslam Medeniyeti Tarihi*" adlı eseridir.

Barthold, İstanbul Üniversitesi'nin daveti üzerine 1926 yılında Türkiye'ye gelmiş; burada Türk boylarının tarihi üzerine konferanslar vermişti. Bu konferansların metni 1927 yılında Türkiye'de yayınlanmış; 1935 yılında Almanca'ya, 1945'te Fransızca'ya tercüme edilmiştir.

---

¹⁸⁹ Çıray, s. 142-143

¹⁹⁰ Eyice, s. 85-87.

Barthold'un 1928 yılında yayınlanan "İslam Kültürü" adlı eseri de, Fuad Köprülü'nün notları ve izahları ile, "İslam Medeniyeti Tarihi" adı altında, 1940'da İstanbul'da Türkçe olarak neşr edilmiştir.¹⁹¹

Fuat Köprülü, Barthold'den önce kaleme alınmış olan İslam uygarlıkları tarihlerinden birçoğunun metinler ve hikâyelerle belli bir insicama sahip olmayan malumat mecmuaları olduğunu dile getiriyor; kendisinin de dile getirdiği gibi bu eserlerde çoğunlukla toplumsal, ekonomik olaylardan çok geniş vakalara yer verilmiştir.¹⁹²

"İslâm dini ve İslâm dünyası hakkında, "kendi zamanlarına kadar yapılmış tedkiklerin neticesini toplayıp hülâsa eden, terkîbî mâhiyette ve geniş okuyuculara hitap eden eserler yazmak, Garp müsteşrikları arasında, XIX. asrın ikinci yarısından beri devam edip gelen bir an'anedir. Bir taraftan huristiyanlık tedkiklerinin ve misyonerlik faaliyetinin icabettirdiği semitik filoloji ve İslâm Tarihi çalışmaları, diğer taraftan, milyonlarca İslâm tebaaya mâlik büyük küçük müstem lekeci devletlerin siyasî ve İdarî ihtiyaçları, nihayet, İslâm memleketleriyle kuvvetli İktisadî münasebetlerde bulunan büyük sanayi memleketlerinin müşterilerini tanımak mecburiyeti, bilhassa XIX. asrın ikinci yarısından başlayarak 1914 harbine kadar, Avrupa'da İslâm tedkikleri'nin inkişafına sebep olmuştur, içtimâi ilimlerin ve umûmî tarih telâkkisinin inkişafı neticesi olarak, "İlk zaman tarihini Orta zaman tarihine bağlayan, büyük merhalelerden birini öğrenmek gibi derin bir ilmî zaruretin de bu amelî ihtiyaçlarla birleşmesi, bu tedkiklerin daha ehemmiyet kazanmasını ve her memleketteki yüksek münevver sınıfın bununla alâkalanmasını icabettirdi. İşte İslâmoloji (yâni İslâmiyet'e âit bilgiler) mütehasıslarının zaman zaman yazmak mecburiyetini duydukları toplu ve terkîbî eserler, bunun neticesidir. I.Cihan Harbi bittikten sonra, muhtelif İslâm memleketlerinde büsbütün inkişaf eden siyasî ve fikrî hareketler, nasyonalizm ve modernizm cereyanları, Garp âlemi'nin — siyasî ve amelî gayelerle— İslâm dünyası'na. daha fazla bir alâka

---

¹⁹¹ Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 17.

¹⁹² Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 60.

duymasını icabettirdi; diğer taraftan, ilmî zarûretler ile İslâm kavimlerinin tarih ve medeniyetini daha iyi öğrenmek ihtiyacını günden güne artırıyordu."¹⁹³

Barthold, çağdaşı olan pek çok tarihçinin aksine Türk-İslam tarihi araştırmalarını İslamiyeti veya Türkleri yererek değil objektif bir tavır içerisinde gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda eleştiri de almıştır. Mustafa Topal, Barthold'un vermiş olduğu bilginin yanlış olduğunu belirterek eleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilim adamlarına yönelik din adamlarını, çiftçilere de karşı Arnavutları iltizama mecbur bırakması görüşünü yanlış araştırdığını belirtmiştir.¹⁹⁴ Bu gibi bazı konularda Barthold fikir tekrarları nedeniyle eleştirilere de mağruz kalmıştır.

Türklerin İslam medeniyeti içerisindeki yürüyüşünü İslamiyetin özelliklerini ön plana çıkararak açıklamaya çalışmıştır. Bu yönüyle Barthold'un, meseleyi kafatasçı ya da din misyonerliği davranış kalıbı içerisinde ele almadığı görülmektedir.

Barthold'un Türk-İslam medeniyetine en önemli katkılarından biri hiç şüphesiz "İslam Medeniyeti Tarihi" adlı eseridir. Barthold bu eseriyle İslam medeniyeti ve bu medeniyet içerisinde Türklerin yeri konusunu, Türkler hakkındaki bütün olumsuz kanaatlere rağmen ilim camiasına yaymıştır.

Fuad Köprülü, Barthold'un bu eseri ve dolayısıyla Türk- İslam tarihi araştırmalarına katkısını şu şekilde açıklamaktadır:

"Eserin bizce en büyük ehemmiyeti, İslâm medeniyeti'nin umûmî yürüyüşünde Türkler'in rolünü o zaman bütün ilim âleminde hâkim olan menfî fikirlere rağmen büsbütün inkâr etmiyerek, bunu az çok tebâruz ettirmeğe çalışmasındadır. W. B.'ün bu hususta o zaman, hemen bütün müsteşrikler arasında hüküm süren eski prejuge'lerden, yanlış hükümlerden tamamiyle kurtulduğunu iddia edecek değiliz; İzahlar ve Düzeltmeler kısmında sık sık işaret ettiğim gibi, Türkler aleyhindeki menfî fikirler'in te'sirine onda da daimâ tesadüf olunuyor. Türk tarihinin en mühim ve en parlak bir

---

¹⁹³Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 18-19.

¹⁹⁴Mustafa Topal, *Prof. Dr. Barthold ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998, (Yüksek Lisans Tezi).

devri olan Osmanlı İmparatorluğu, ihtisas sâhasından hariç kaldığı cihetle, bu hususta yalnız umûmî mâlûmata sahip bulunmaktadır; fakat, buna rağmen, İran ve Orta Asya tarihinin bu büyük mütehassısı, hakykî bir ilim adamı ihtiyatkârlığı ve hâdiselerin mânasıniderinden anlıyan büyük bir tarihçi intuition'ıyla, birçok mes'elelerde Türkler'in rolünü anlamağa muvaffak olmuştur. İslâm medeniyeti'nin umumî tekâmülünde o kadar esaslı bir mevkiî olmıyan ve az çok kenarda kalan Şimalî Afrika memleketleriyle ve Arab dünyası'yle fazla meşgul olmıyarak, eserinde daha fazla İranlılar ve Türkler'e ehemmiyet vermesi, bu kitabı, mümasil eserlerden ayırıyor. H. Masse'nin kitabı istisna edilirse, diğer mümasil eserlerde, tarihî tekâmülden bahsedildiği sırada bile Türkler'e hiç yer verilmez ve onlar sâdece yıkıcı bir unsur olarak gösterilir. W. B., İslâm Medeniyeti Tarihi'nde, Umûmî Tarih bakımından olduğu kadar, Türk Tarihi bakımından da ehemmiyetli olan sâhalara, Türk memleketlerine, bu medeniyetin buralardaki inkişafına ehemmiyet verdiği cihetle, eserinin Türk münevverleri için daha faydalı, daha alâkalı olacağı meydandadır. Esasen, İslâm medeniyeti hakkındaki diğer bu gibi eserlerin müellipleri, tarihçi olmak bakımından da Barthold'le hiçbir sûretle mukayese edilemezler."¹⁹⁵

3.7. İslamiyet Öncesi Türkler Tarihi Hakkında Eserleri

İslamiyet'in Türklere gelmeden önce V. V. Barthold'un ortaya koyduğu bir çok eseri vardır. Bunlar; Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Kırgızlar, Orta Asya Tarih ve Uygarlık, Tarihte Türk Dünyası, Türk- Moğol Ulusları Tarihi, Uluğ Beg ve Zamanı, Asya'nın Keşfi Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi eserleridir. Ayrıca Barthold; Orhun Abideleri üzerinde de durarak Türk göçlerinden bahsetmiştir.

V.V. Barthold; Orta Asya Türk Tarihini Orhun Abideleri ile başlatarak aynı zamanda Türklerin dini inançlarına da değinmiştir. Eserlerinde Şamanizm ve Budizm'in, İslamiyet öncesi Türkler açısından hangi alanlara etki ettiğine değinmiştir. Kaşgarlı Mahmud'un eseri ile de Türk isimlerini ele almıştır. Selçuklu Devletinin kökenlerinden bahsetmiştir.

---

¹⁹⁵Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, s. 26-27.

Barthold eserlerinde; Moğol İstilalarından önceki Türk Devletlerinin siyasi varlıkları, şehir yapılanmaları gibi genel durumlarını aktarmıştır. Moğol İmparatorluğu'nun hakim kültüründen ve Türklerin göçebe hayat tarzından yerleşik hayat tarzına geçişlerini de yapıtları ile söz ettirmiştir.¹⁹⁶

3.8. İslamiyet Dönemi Türk Tarihi İle İlgili Eserleri

Türkler de İslamiyet'in kabulü ile yaşam tarzında değişiklikler yaşanmıştır. Orta Asya Türk Tarihi Uzmanı olan V.V.Barthold'da eserleri ile yaşanan değişiklikleri aktarmıştır. Başta İslam Medeniyeti Tarihi yapıtı ile Türk Tarihinde değişikliğin en çok yaşandığı dönem İslamiyetin kabulünden Tanzimat'a kadar geçen süredir. Ümmet kavramı kültür değişimi bin yıldan fazla sürmüştür. Bu süre içerisinde birçok devlet kurulmuştur. Özellikle Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşu ile başlayarak Türkler İslam dünyasının üstünlüğünü ellerinde tutmuşlardır.

Barthold İslamiyet dönemi ile ilgili bilgileri eserlerinde kısa bir giriş yaparak başlatmıştır. Daha sonra İran medeniyetinin İslam kültürüne etkisi, Moğol istilasının sonuçları, XV.yy Türk Dünyası bilgilerini aktarmıştır. Bu çizgide eserlerinde bilgileri vermiştir. Tarihi kronolojiye önem vermiştir. Eserlerinde hikaye ve efsanelerden uzak, gerçekçi belgelerle bilgilerini vermiştir. İslamiyetin kabulü ile Emevi halifelerinin dönem politikaları, Abbasilerin siyaseti Türkistan bölgesinde Maveräünnehr ahalisinin, gaza faaliyetleri başlamıştır. Tahiriler ve Samaniler ile mahalli hanedanlar hükümdarların emirlerini halka ulaştırmıştır. Karahanlılar'ın ortaya çıkışı ve daha sonra Buğra Han'ın Buhara'yı alması Maveranünnehr bölgesinde İslamiyeti etkin kılmıştır. Gazneli Mahmut'un Karahanlılar ile mücadelesi ardından Harezmi'nin zaptı ve Türkistan'a hakim olma siyasetleri yaşanmıştır. Selçukluların zaferleri, Kara-Hitaylar'ın Maveräünnehr'e gelmeleri ve Harezmişahlar devletinin kurulması İslamiyet dönemi Türkistan da yaşanan olaylardır.

3.9. “Moğol İstilas Döneminde Türkler” ve Eseri

---

¹⁹⁶ Hüseyinov, s. 118-119.

Cengiz Han yönetimindeki Moğollar Harezmsahlarla muharebeye girmiştir. Utrar faciası ile Harezim'in kaybı hızlanmıştır. Semerkant ve Buhara Moğollar tarafından ele geçirilince Türkistan'da Türklerin gücü azalmıştır.

Cengiz Han'ın ölümüyle Ögeday'ın tahta çıkışı ile bir çok teşkilat güçlendirilmiştir. Maveraünnehr Moğol valilileri idaresinde bu süre içerisinde yönetilmiştir. Çağatay'ın İslam karşıtı yönetimi Türkistan halkını zor durumda bırakmıştır. Kara Hülagü'nün faaliyetleri, Berke'nin Cuci'nin başına geçmesi ve İslamiyeti kabul etmesi Maveraünnehr de Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki mücadeleyi Müslümanlar lehine döndürmüştür. Orta Asya'nın kültür gelişmesinde Timurlular en üst noktaya varmışlardır. Moğolların iktidar çatışmaları ve 1269 çalışmayı dönemin gerçekleşen olaylarıdır.¹⁹⁷

3.10. Eserlerinde Orta Asya'daki Şehirler ve Dinler Hakkında Bilgiler

3.10.1. Şehirler

3.10.1.1. Şehrisebz

Yeşil Şehir anlamında olup; Özbekistan'ın Kaşga Derya sahasında bulunmaktadır. Orta Çağ'da Keş olarak adlandırılmıştır.¹⁹⁸ Ya'kubi'ye göre, bu şehir bir zamanlar Soğd'un önde gelen şehirlerinden sayılırdı. Semerkant ve Buhara'nın yükseliş göstermesiyle harabeliğe dönmüştür. Şehir dört kapılı olup nehre sahipti. Samaniler döneminde şehir ve kale harap haldeydi. Şehirdeki evler kerpiç ve ağaçtan yapılmıştı. Şehrisebz de hapisane, cami ve çarşılar bulunuyordu. Havası sağlığa zararlı kabul ediliyordu. Valinin oturduğu saray ise bayram namazının kılındığı yerin yanında yapılmıştı.¹⁹⁹

3.10.1.2. Merv (Margiana)

Murgab nehrinin aşağı yerleşkesinde bulunan bir şehirdir. Kültür bölgesidir. Burada yaşayan halklar; ticaret ve zanaatla uğraşmıştır. Merv şehri ile ilgili yazılmış

---

¹⁹⁷ Barthold, *Moğol İstilasası Devrinde Türkistan*, s. 405-546.

¹⁹⁸ Çıray, s. 107.

¹⁹⁹ Barthold, *Moğol İstilasası Devrinde Türkistan*, s. 145.

Prof. V.A. Zhukovskiy'in monografisi günümüz araştırmalarında örnek alınacak eserlerdendir.²⁰⁰ Ceyhun'un kuzeyindeki eyaletlerin Orta Asya'lı boyların boyunduruğu altına girmesiyle Merv şehri önem kazanmıştır. Hz. Peygamberi'in yeğeni Kusam b. Abbas'ın belirtilen rivayetlere göre Merv şehrinde öldüğu söylenmiştir. ²⁰¹Bu şehirde meyve satılan küçük şehirler bulunmaktaydı.

3.10.1.3. Hoten

Uygur Özerk bölgesinde yer alan; Pamir Altın Dağları kuzeyi ile Taklamakan Çölü arasında yer alan bir şehirdir. Budist kültürünün merkezi olup ipekçilik ve çıkarılan yeşim taşı ticareti ile tanınmıştır.²⁰²

3.10.1.4. Suyab

Bu şehir VI-VII. yüzyıllarda Soğdlar tarafından kurulmuştur. Karabulak köyü olarak adlandırılan yerde olduğu bilinmektedir.Tüccarların toplandığu şehir olarak anılmıştır. ²⁰³748 yılında Çinliler Suyab şehrini zapt ederek harabe hale getirmişlerdir. ²⁰⁴ 766 yılında da Karluklar eski Türgiş başkenti olan Suyab şehrini ele geçirmişlerdir. ²⁰⁵

3.10.1.5. Özkend

Fergana'nın en eski şehirlerinden biridir. Geniş sahaya dağılmış köyleri olup, Özkent Türklerin kapısı önünde yer alan Türk şehri olmuştur. Kubilay'ın yeğni olan Borak Özkend'te gelerek tahta çıkarılmıştır. şehrin, Algu ve Organa'nın hazineleri Borak tarafından ele geçirilmiştir. ²⁰⁶

---

²⁰⁰Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 65.

²⁰¹ Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 96.

²⁰² Çıray, s. 108.

²⁰³ Çıray, s. 109.

²⁰⁴Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 211.

²⁰⁵ Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 217.

²⁰⁶Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 542.

3.10.1.6. Talas

Türkistan'a yakın bir şehirdir. İslam ülkelerinin sınırı olmasının yanında; toprağı havası güzel bolluk şehri sayılmıştır. Talas vadisine kadar kuzey-batı yönünde olan bölge İsficab'a bağlı sayılmıştır.²⁰⁷ Cuveyni'ye göre Kara-Hitaylar ve Harezmsahlı Muhammed arasındaki savaşın Talas yakınında geçtiğı bilgisini aktarmıştır.²⁰⁸

Karahitay kumandanlarından Tayenku'nun da Talas şehri yakınlarında müslümanlar tarafından esir edildiğı bilgisi kaydedilmiştir.²⁰⁹ Samani hükümdarı İsmail 893 yılında Talas şehrine başarılı bir sefer düzenleyerek şehrin en büyük kilisesini camiye çevirtmiştir.²¹⁰ Talas'ın keçi derisinin de ithal edilen ürünler arasında olduğı kaydedilen kaynaklar tarafından bildirilmiştir.²¹¹

3.10.1.7. Taşkent

Özbekistan'ın kuzey doğusunda kurulu bir şehirdir. Burada yapılan ok ve yaylar meşhur olup, şimdiki adı taş manasıyla irtibatlıdır.²¹² Verimli bir bölgede yer alan şehirdir. Ayrıca bu şehirde "Buhara'nın Tarihi" adlı kitap *Tarih-i Buhara*, 1897 yılında N.Ş. Likoşin tarafından Taşkent'te V.V. Barthold gözetiminde Rusça'ya çevrilmiştir.²¹³

3.10.1.8. Farab

Bu şehir; Sır Derya'nın orta kısmında yer alan bölgededir. Semerkant'tan sekiz fersah mesafede olup Buhara bölgesinde bulunmaktadır.²¹⁴ Bu şehir; İslamiyet döneminde 70.000 şehirli nüfus olup, Otrar şehri ile özdeşleşmesi yapmıştır. Samaniler

---

²⁰⁷Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 190.

²⁰⁸Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 172.

²⁰⁹Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 386-387.

²¹⁰ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 241.

²¹¹ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 254.

²¹² Fatma Çıray, s. 110.

²¹³ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 16.

²¹⁴ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 130.

döneminde bu şehir önemli bir eğitim ve kültür merkezi olmuştur. Farabi de bu şehir de eğitim görmüştür.²¹⁵

3.10.1.9. Hocend

Maveraünnehr'deki büyük şehirlerden biri olan Hocend çok eski bir şehir olup Seyhun ırmağının kuzey kıyısında yer almıştır. Meyveleriyle meşhur nüfusu fazla bir şehirdir. İlerleyen zamanlarda bazen Fergana'ya bağlı bir şehir olarak kabul edilse de X. yüzyılda müstakil bir idari bölge olarak sayılmıştır. Maveraünnehr'in büyük şehirlerinden sayılan Hocend, içerisinde kale, şehristan ve rebad bulundurmaktaydı. Kale içerisinde de hapishane, cami ve saray yer alıyordu. Bu şehrin bağları ve bahçeleri de meşhurdu. Nüfüsü fazla olduğu için Fergana'dan hububat ithal edilmişti. Şehrin ortasından bir ark geçmekteydi. Seyhun getirildiği düşünülse de Hoca Bakırgan'dan getirildiği muhtemel görülmekteydi. Ayrıca Kend şehri de Hocend şehrine bağlıydı.²¹⁶

3.10.1.10. Maymurg

Barthold bu şehirle ilgili olarak Semertkant'ta köy ve ağaçların bolluğu nedeniyle şehirler arasında ilk sırayı bu şehrin aldığını belirtmiştir. İslamiyet öncesi Sogd hükümdarlarının şatolarının bulunduğu şehir olarak kaynaklarda geçmiştir.²¹⁷ İslamiyet öncesi dönemlerde müstakil prenslikler halinde olduğu aktarılmıştır. Sulama bölgelerinin uzunluğu sayesinde önemli mahsul ve otluk arazilere sahipti. Maymurg'da çok sayıda kaleler yapılmıştı. En büyük köyü Rivded'de yılın belirli zamanları içerisinde askeri kamplar yapıldığı ve bu şehrin Vazkerd adlı köyünde de Nasturi'lerin kiliselerinin bulunduğu aktarılmıştır.²¹⁸

3.10.1.11. Huttalan

Günümüzde Tacikistan Kulyab bölgesi olarak adlandırılan bölgesinde dahil olan bir şehir olmuştur. Huttalan Türkistan'da yer alan meşhur şehirlerden biridir. İki dağ arasında bulunan boğaz sayesinde av hayvanları ortaya çıkmıştır. Böylece halk geçimini

---

²¹⁵Çıray, s. 110.

²¹⁶ Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 178-179.

²¹⁷ Çıray, s. 111.

²¹⁸ Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 98-99.

bu av hayvanlarından sağlamıştır.²¹⁹ Penc ile Vahş arasında yer almaktaydı. Dar ve verimli bir araziye sahipti.²²⁰

3.10.1.12. Vahş

Bu şehir Vahş nehrinin doğusunda bulunmaktadır. Vahş doğuda Huttalan ve Pamir ile sınıra sahiptir.²²¹ Penc ile Vahş arasında İstahri'nin aktardığı bilgiye dayanılarak dört bulunduğu bildirilmiştir.²²² Vahş nehri zamanla Karlukların egemenliği altından çıkmıştır.²²³

3.10.1.13. Vaşgird

Vaşgird alan olarak Tirmiz'e eşittir. Bu şehirde yaşayanların İslam dönemi başlarında kullandıkları özel alfabeleri bulunmaktadır. Budizm inancının hakim olduğu devirden kalmaz.²²⁴ Vaşgird; Kefirnihen ile Vahş arasında bulunmaktaydı.²²⁵

3.10.1.14. Tirmiz

Özbekistan'ın güneyinde Afganistan'a yakın bir yerde bulunmaktadır. Bu şehrin Büyük İskender tarafından kurulduğu ileri sürülmektedir. Ortaçağlarda Hindistan'a giden eski kervan yolu bu şehirden geçmekteydi. Ceyhun nehri kenarında surlarla çevrilmiş bir şehirdir. Güzel sokakları ve sabunlarıyla meşhurdur.²²⁶

Tirmiz'in güçlü kalesi bulunuyordu. Arap komutanı Osman b. Mesud'un 704 yılında Tirmiz kuşatma sırasında bu şehirde 15.000 kişinin yaşadığını belirtmiştir. Tirmiz'in Belh şehrine yakınlığı, büyük bir adasının bulunması ve merkezde yer alması Tirmiz şehrini Ceyhun'un en önemli geçidi haline getirmiştir. Şehrin kale harabesinde Grek dönemine ait sikkelerin bulunması Arap hakimiyetinden önce de şehrin önemli bir

---

²¹⁹Çıray, s. 111.

²²⁰Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 72.

²²¹Çıray, s. 111.

²²²Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 71.

²²³Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 73.

²²⁴Çıray, s. 112.

²²⁵Barthold, *Moğol İstilası Devrinde Türkistan*, s. 74.

²²⁶Çıray, s. 112.

merkez olduğunu ortaya koymuştur. Tirmiz şehrine sahip olmak için Maveratünnehr ve Afganistan hükümdarları arasında sürekli savaşlar yaşandığı aktarılmıştır.²²⁷

3.10.1.15. Ramitan

Eski Buhara olarakta adlandırılmaktadır. Buhara'nın kuruluşundan sonra idareciler çalışmalarını Ramitan'da geçirmişlerdir.²²⁸ Köy olarak yer alan Ramitan Eski Buhara olarak adlandırılması nedeniyle şehir stasünde yer almaktadır. Kuruluşu efsanevi şahıs olan Afrasiyab'a dayandırılır. Aynı zamanda onun düşmanı olan Keyhüsrev Ramitan'ın karşısında ateşperest tapınağı yaptırmıştır. Yıllık bayramları bu ateşperest tapınağında kutlanırmış. Ramitan'da da putperest tapınağı inşa ettirilmiştir. Mukaddesi'nin zamanında da şehrin civarının harabe bir şekilde terk edildiği aktarılmıştır.²²⁹

3.10.1.16. Saganiyan

Bu şimdiki adı Yeniköy olarak geçmektedir. Tirmiz şehrinin kalesinden daha büyük bir kaleye sahipti. Ancak nüfusu ve zenginliği Tirmiz şehrine oranla daha azdı. Şehrin kapalı çarşıları ve bu çarşıların ortasında güzel bir camisi bulunuyordu. Her eve su nakledilmesiyle şehrin etrafı bitki örtüleriyle çevriliydi. Bu şehir dindarlığı ve misafirperverliği ile ünlenmiş, okuyan kişi sayısı azdı. Şehrin hiç fakir insanın olmadığı da belirtilmiştir.²³⁰

3.10.2. Dinler

3.10.2.1. Zerdüştlük

Zerdüştlük kelimesi Zarasthustra'nın yani kurucusunun Yunanca karşılığından gelmektedir. Zerdüştlük; Spitima soyundan gelen Parushaspa'nın oğludur. Annesinin de Tahran yakınlarındaki Rhagaes köyünde yaşadığı bu yüzden Zerdüştlük'ün burada doğduğu varsayılmaktadır. Zerdüştlük İranlı bilge Burzin Kurus'un yanında eğitim almıştır. İran'ın

---

²²⁷ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 79-80.

²²⁸ Çıray, s. 112.

²²⁹ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 122.

²³⁰ Barthold, *Moğol İstilas Devrinde Türkistan*, s. 76.

Turanlılar tarafından istilası sonrası kendisi fakirlik ile yaşamıştır. Bu fakirlikle dünyanın kötülüklerinin nereden geldiğini düşünmüş ve kaynağını bulmaya çalışmıştır.

Keşişliği sırasında güneşin doğuş ve batışını izlemiştir. Aydınlık ve karanlık ile iyilikle-kötülüğü bağdaştırmıştır. Zerdüş putperestleri ve büyücüleri yenmiştir. Zerdüş'tün dinine Zoroastranizm, öğretilerini yazan kitaba da Avesta denilmektedir.

Türkistan'da Zerdüşlük özellikle; İran'dan kaçan yada ekonomik nedenlerle gelen Fars nüfusu aracılığıyla yayılmıştır. Hazar kıyılarında, Maverâünnehr ve Horasan bölgelerinde Zerdüşlüğü kabul eden Türkler olduğu da anlaşılmaktadır. X. ve XI. yüzyılda Biruni, Türkistan'da Zerdüştlüğün olduğunu aktarmıştır. XI.yy'da da Harizm'deki Zerdüştlerde sadece dış törelerini uygulamışlardır.

Arap Tarihçi Tamim B. Bahr'da Türkistan bölgesinde Dokuz Oğuzlar'dan Zerdüştlüğe girenlerin olduğunu bildirmektedir. İslam kaynaklarında İran ve bölgelerinde Zerdüşlük dinine ait Ateş Kültünün de geliştiği bildirilmektedir.²³¹

3.10.2.2. Maniheizm

Bu din, Yahudi-Hıristiyan dini özelliklerini, Budizm ve Zerdüşlük unsurlarını barındıran, bunların bileşiminden ortaya çıkmış bir dindir. Maniheizm dinler tarihinde yer alan dört dünya dininden biri sayılmaktadır.

Maniheizm; Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam dini ile aynı konumda görülmektedir. Mani dininin kurucusu M.Ö. 200 yılında Hemedan'da yaşayan Arşaki soyundan gelen Manidir. Yirmi yılı aşan bir sürede Yahudi, Hıristiyan gibi çok dindar bir çevrede büyümüştür. Hıristiyan düşüncelerle yetişmiştir. Aldığı vahiy ile inzivaya çekilmiştir. Ardından Mani dinini tebliğ amacıyla Hindistan'a gitmiş İndüs vadisinde dininin propagandasını yapmıştır. Çoğu Budist'i de kendisine bağlamıştır. Otuz yıllık sürede dinini yaymıştır. Ölümü sonrasında Maniheizm hareketi Sasani ve Roma İmparatorluğu baskısında kalmıştır.

Maniheizm baskılar altında İran, Suriye, Afrika, Afganistan, Filistin, Anadolu ve Ermenistan'a kadar yayılmıştır. Uygur Türkleri'nin de 762 yılında resmi dini olmuştur.

---

²³¹ Çıray, s. 119-121.

Soğdu tüccarlar sayesinde bu dini, Uygurlar tanımıştır. VIII. yy a kadar bir Türk kavminin bu dine girmesi açısından önemlidir.

Türk din tarihi bakımından Uygurların maniheizmi kabulü Türkistan bölgesi için önem taşımaktadır.

V.V. Barthold, Maniheizm'e dair şu bilgileri vermiştir. Biruni'nin XI.yy'da Semerkant'ta Maniheizm topluluğu olan Sabiilerin olduğunu belirtmiştir. VII.yy'ın yarısında Türklerin Maniheizm ile tanıştıklarını Maniheizm terimlerle ortaya koyulduğu bilgilerini de aktarmıştır.²³²

3.10.2.3. Mazdekizm

Mazdek dünyada kötülük ve karanlığın güçlenmesi nedeniyle, dünyayı bu kötülüklerden kurtarmak için iyiliğin güçlenmesi için eşitliğin sağlanmasını savunmuştur. Mülk eşitliğini de savunmuştur. Zenginden fazlasını alarak fakire dağıtma unsurunu içermiştir. Mazdekizm dinini sosyal adalete dayandırmıştır. Barthold, özellikle Mazdekizm'in öğretisinin İranlı düşük tabaka da taraftar bulunduğunu belirtmiştir.

Mani dininin görüşlerine benzeyen Mazdekizm'in mülk paylaşımı ve kadınlara karşı ortaklık uygulamaları karışıklara neden olmuştur. Halk zamanla ayaklanmıştır. Mazdekler katledilmiş ve taraftarlarınca din gizli yaşanmak zorunda kalınmıştır. Karanlık bir mezhebe dönüşmüştür.²³³

3.10.2.4. Budizm

Budizm dini; M.Ö. VI.yy'da Hindistan'ın kuzey doğusunda ortaya çıkmıştır. Kast sistemine ve Brahman şekilciğine karşı çıkmıştır. Budizm; insanları eşit görme, tüm canlılara sevgi ve saygı duyma ilkelerini benimsemiştir. İlk Budist topluluklarının da Brahmanizm mezheplerinden geldikleri düşünülmektedir.

---

²³² Çıray, s. 121-123.

²³³ Çıray, s. 123-124.

Budizm'in kurucusu Buda adıyla ünlenen Şakyamuni adlı kişidir. Buda lüks içindeki hayatını 29 yaşında bırakmıştır. Hastalık, ölüm, acılar gibi olguları düşünerek krallığını terk etmiştir. Yedi senelik arayış sonrası dört hakikatı bulmuştur.

Budizm ayrıca ırk ve milliyet ayrılıklarına da karşıdır. Evrensel din yapısı vardır. M.Ö. VI. yüzyılda ortaya çıkan Budizm; Orta Asya'ya ve Çin'e kadar uzanmıştır. 372 yılında da Kore'ye kadar ilerlemiştir. VIII. yüzyılda da Tibet'e kadar yerleşmiştir. Zamanla Harizm'e geçmiştir. Merv şehrinde Budist tapınaklarının kalıntıları bulunmuştur.

Barthold ayrıca bu din ile ilgili şu bilgiyi aktarmıştır: Arap fetihlerinden kısa süre önce Türkistan'dan bir Çin hacısının bölgenin güneyinde Budist manastırlarının olduğunu belirtmiştir.²³⁴

---

²³⁴ Çıray, s. 124-126.

SONUÇ

Barthold'un hayatı ve eserleri eldeki kaynaklarla incelenmiştir. Türk Tarihine katkıları ile ne kadar yetkin tarihçi olduğu da önem kazanmıştır. V. V. Barthold, Türk ve Türkistan tarihine sağlamış olduğu katkıları, uygulamış olduğu çalışma yöntemleri ile hiç kuşkusuz Şarkiyat alanında önde gelen bilim adamlarından biri olmuştur. Fakat bizim için onun Orta Asya tarihi üzerinde çalışmalarına yapmış olduğu katkıları da çok değerlidir. Barthold, birçok bilim adamı ve tarihçide az bulunan hasletlere sahipti. O, farklı kültürlerle etkileşim içerisinde olmayı hep başarmış, bilhassa ülkesinde yoğun tahriplerin yaşandığı bir zamanda çalışmalarını başlatmış ve devam ettirmiştir. Buna rağmen ilmî manada bildiğinden şaşmamış ve çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir.

Barthold, çalıştığı bütün sahalarda bilim dünyasına başucu kitapları niteliğinde eserler bırakmıştır. Bazı alanlarda günümüzde bile onun eserlerinin önüne geçebilecek değerde eser henüz ortaya konmamıştır. Orta Asya tarihi alanı, bu araştırma alanlarından biridir. Bu anlamda Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un Türk tarih araştırmalarındaki yeri oldukça önemlidir.

Tüm akademisyenlik hayatında Orta Asya ülkelerindeki Moğol egemenliği onun ilgisini çeken konuların başındaydı. Dolayısıyla Barthold'un eserlerinde Türk-Moğol etkileşimlerini açıkça görmek mümkündür. Onun "Avrupa ve Rusya'da Doğu Çalışmaları Tarihi" isimli çalışmasında Moğol ordusunun yıkıcı istilas ve baskakların baskılarında rağmen, Moğol egemenliğinin Rusya'nın siyasî bakımdan canlanmaya başlamasına yardımcı olduğunun da altını çizmekle beraber Tatar geleneklerinin özellikle Rus dış politikası ve elçilik seremonilerine çok tesiri olduğuna dikkat çekmiştir.

Barthold, son dönemlerde yazdığı eserlerinde sosyal meselelere de oldukça önem vermişti. “Türkistan’ın Kültürel Hayatının Tarihi” adlı eserinde araştırmacı, bölgenin Rus egemenliği dönemindeki sosyal hayatı hakkında topladığı önemli materyalleri bir araya getirmiştir. Ayrıca, Orta Asya hanlıklarındaki eski asilzade sınıfına karşı uygulanan politikalara değinmiştir. Bununla birlikte ticaret tarihiyle de ilgilenmiş, yukarıda bahsi geçen eserin ilk bölümlerinde Avrasya bozkırlarındaki ticarî ilişkiler söz konusu edilmiştir. 1929 yılında yayınladığı “Türkmen Halkının Tarihi” isimli eserinde de ticaret yolları, özellikle Rusya’dan İdil Nehri ağzı ve Mangışlak yarımadası üzerinde Harezm’e giden kervan yollarının tarihi ile ilgili önemli bilgiler sunmuştur. Barthold, İdil ticaret yolunun Rusya’nın erken dönem tarihi için önemine dikkat çekerek, Avrupa ve Rusya’da Doğu Çalışmaları Tarihi” isimli çalışmasında Knez Svyatoslav’ın Hazarlar üzerinde seferi ve sonrasında Hazar topraklarını terk etmesinden bahsederken bu olayın Rusya tarihi için önemini vurgulamış, eğer Ruslar o dönemde İdil boyunu terk etmemiş olsalar, Müslüman kültürüne dahil olma ihtimalinden söz etmiştir. Aynı düşüncüyü “Kavkasya, Türkistan ve İdil” adlı makalesinde de tekrarlamıştır.

Paylaşımçı bilimsel anlayışı ile dünyanın birçok bölgesindeki tarihçilere yardımından söz edilebilir. Dünyanın pek çok yerinde konferanslar vermiştir. 1926-1927 yıllarında İstanbul Üniversitesi’nde de hocalık yapmıştır. İslam tarihi ile de yakından ilgilenmesi M. Fuat Köprülü tarafından birçok eseri Türkçeye kazandırılmıştır. Türkiye’deki akademisyen çevre tarafından *Moğol İstilasına Kadar Türkistan; Orta Asya, Tarih ve Uygarlık; Uluğ ve Zamanı* vb. kitapları el kitapları olarak kullanılmaktadır. *İslam Ansiklopedisi*’ne birçok madde kazandırmıştır. Zeki Velidi Togan’ın, çoğu araştırmalarında tarihçiliğinin fikir yapısında ve Türk tarihi tartışmalarında Barthold’un etkisi olmuştur.

Barthold’un araştırmaları sırasında kullandığı yöntemler de kendinden sonra gelen tarih araştırmacılarına örnek olacak niteliktedir. O, tarih araştırmalarında öncelikle “dil”e önem vermektedir. Çalışmalarında farklı dilde yazılmış olan pek çok eserden faydalanmıştır. Onun Türkçe, Farsça, Arapça ile yazılmış tarih kaynaklarına dayanan eserleri, günümüzde de Orta Asya, Batı Türkistan ve Türk-İslam tarihi alanında başvuru

kitapları arasında yerlerini almıştır. Bunun nedeni Barthold'un, kaynakları çok iyi tetkik eden ve tanıyan pek titiz bir bilim adamı olmasıdır.

Barthold'un tarih ilmine ve tarih araştırmalarına kazandırdığı en önemli şeylerden biri de kaynak seçiminin bir çalışmada ne kadar büyük önemi haiz olduğudur. O, çalışmalarında kaynak seçimi konusunda çok dikkatli davranmış, mümkün olabildiğince çalıştığı alandaki en eski ve yazılı kaynağına ulaşmaya çalışmıştır. Dile verdiği ehemmiyet de kaynak seçimi konusuyula ilişkilidir. Zira Barthold, doğru kaynak seçimi ve o kaynağın dilinin doğru çözümlenmesi sayesinde tarihî bir meselenin kolaylıkla aydınlatılacağını bilmektedir. O, yaptığı bilimsel çalışmaları ile özellikle dünyanın birçok ülkesinde oldukça saygı görmüş ve sözü dinlenir bir fikir adamı haline gelmiştir.

Çalışmamızda Türk tarihindeki yeri ve önemini çeşitli yönleriyle ele aldığımız ünlü şarkiyatçı V. V. Barthold, ender şahsiyetlerden ve önemli tarihçilerden biridir. Onun asıl özelliğı ise Orta Asya tarihçiliğinin nasıl yapılması gerektiğini tüm dünyaya en doğru şekilde anlatan kişilerden biri olmasıdır. Barthold, bilhassa Türk tarihi araştırmalarına sağladığı katkılar ve bu alanda verdiği eserlerle Türk kültürü, tarihi ve medeniyeti için vazgeçilmez değerlerden biri olmuştur. Örnek niteliğı taşıyan ilmî metodu, Orta Asya tarihi alanında yetiştirdiğı, yol gösterdiği öğrencileri ve etkilediğı araştırmalar sayesinde onun Türk tarihi araştırmalarına katkısı canlı bir şekilde günümüzde de devam etmektedir.

Sonuç olarak Vasiliy Viladimiroviç Barthold Türk ve Türkistan Tarihi ile ilgili konularda ve tarihçiliğın nasıl olması hususunda en azından belli başlı tartışmaları sona erdirecek şekilde araştırmalarda bulunduğunu söylemek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ACAR, Serkan, “Ulug Beg ve Zamani”, Kitap Değerlendirme, *Karadeniz Araştırma Dergisi*, S. 48, 2015, s. 189-196.

AKÜN, Ömer Faruk, “Mehmed Fuad Köprülü (Köprülüzâde Mehmed Fuad) ”, *DİA*, C.28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 471-486.

ATAÖV, Türkkaya, “Sovyetler Birliği’nde Türkoloji Çalışmaları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkoloji Sayısı, II. Kitap, S.11, Bişkek 2004, s. 90-107.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, “Çingiz Han i Mongoli”, *Soçineniya*, C. 1, Moskva 1963, s. 178.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, “Tadjiki. İstoriçeskiy Oçerk”, *Soçineniya*, C. 2, Moskva 1964, s. 459-460.

BARTHOLD, V. V., “Narodnoye Dvijeniye v Samarkande v 1365 g”, *Soçineniya*, C. 2, Moskva 1963, s. 374.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, *Soçineniya*, Moskova 1977.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, *Soçineniya*, C. 1, Moskova 1963, s. 57.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, “Çingiz Han”, *Soçineniya*, C. 5, Moskva 1964, s.624.

BARTHOLD, Vassiliy Viladimiroviç, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Çev. M. Fuat Köprülü), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.

BARTHOLD, Vassiliy Viladimiroviç, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*, (Yay. Hüseyin Dağ), Çağlar Yayınları, Ankara 2004, s.7.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, *Asya'nın Keşfi Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, (Çev. K. Bayraktar ve A. Meral), İstanbul 2004.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Halife ve Sultan: İslam'da İktidarın Serüveni*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012, s.11.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, "Kul'tura Musul'manstva", *Soçineniya*, C. 6, Moskva 1966, s. 185.

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev. Ahsen Batur) Selenge Yayınları, İstanbul 2010.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, "Otçet O Komandirovke v Turkestan (1920)", *Soçineniya*, C. 4, Moskva 1966, s. 245.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, “Meçet’ Bibi Hanum”, *Soçineniya*, C. 4, Moskva 1966, s. 116.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Müselman Dünyası Tarixinde Xezer Sahili Dövlətlərin Yeri*, (Çev. Z Bünyadov- E. Ağayeva), Bakü 1999.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Müslüman Kültürü*, (Çev. M. Fatih Karakaya) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Tarihte Türk Dünyası*, (Çev. M.A. Yalman) Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, “Tezisi Dissertatsii Turkestan v Epohu Mongol’skogo Naşestviya”, *Soçineniya*, C. 1, Moskva 1963, s. 602.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Türk Moğol Ulusları Tarihi*, (Çev. Hasan Eren) TTK Yayınları, Ankara 2006.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Türkistan Halklarının Tarihi*, (Çev. Gülnisa Aynakulova) Astana Yayınları, Ankara 2018, s. 7.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, “Turkestan v Epohu Mongol’skogo Naşestviya”, St-Peterburg 1900, s. 215.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, *Uluğ Beg ve Zamani*, (Çev. İsmail Aka) Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990.

BARTHOLD, Vasiliy Viladimiroviç, “Zadaçi Russkogo Vostokovedeniya v Turkestane”, *Soçineniya*, C. 9, Moskva 1977, s. 523.

BAYKARA, Tuncer, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

BAYKARA, Tuncer, *Zeki Velidi Togan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.60.

BAYPAKOV, K.M, *Srednevekovaya Gorodskaya Kultura Yujnogo Kazahstana i Semireçya*, Nauka AlmAta, 1986.

Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar, Müzakere Zabıtları, T.C. Maarif Vekaleti, Ankara 1932.

BREGEL, Yuri, “Barthold, Vasili Vladimiroviç”, *Encyclopaedia Iranica*, Moskova, s.78.

COPEAUX, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, (Çev. Ali Berktaş) , İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

ÇIRAY, Fatma, *V. V. Barthold'un Türkistan'ın Kültür Hayatının Tarihi Adlı Eserinin Çeviri ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2015, (Yüksek Lisans Tezi).

ÇOTONOV, İ.Ç, Dosbol Nurullu, *İstorya Otoçestvo*, Uçkun 2009.

DEMİR, Mahmut, Halife ve Sultan İslam'da İktidarın Serüveni, *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2, 2014, s. 383-385.

EYİCE, Semavi, "Vasilij Viladimiroviç Barthold", *DİA*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.85-87.

GAFUROV, B. G., Tadjiki Drebneyşaya, *Drevnyaya i Srednevekovaya İstoriya*, Duşanbe 1989, s. 224.

GÜNDOĞDU, Abdullah "Ziya Gökalp ve Zeki Velidi Togan'da Bilimsel Zihniyetin Oluşumu", *Uluslararası Zeki Velidi Togan ve Türk Kültürü Bilgi Şöleni*, Ekim 2010, Afyonkarahisar.

HÜSEYNOV, Gurban, *Vasiliy Vladimiroviç Barthold (1869–1930) Hayatı, Eserleri Ve Orta Çağ Tarih Eğitime Katkıları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2013, (Yüksek Lisans Tezi).

Inayatullah, " V.V. Barthold: His Life and Works, " *Journal of the Pakistan Historical Society*, C. 9, Pakistan 1961, s. 81-86.

Jirmunskiy, V. M., *Dede Korkut Kitabı/Kitab-ı Dedem Korkut Oğuz Kahramanlık Destanı ve Kitab-ı Korkut*, (Çev. Atilla Bağcı) Türk Dünyası Dergisi, S: 41, 1962 s. 51-91.

KAMALOV, İlyas, “Avrasya Türkologları Sözlüğü”, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, C. 1, Ankara 2011, s.20.

KURTULUŞ, Rıza, “Hudûdü’l- Âlem”, İslâm Ansiklopedisi, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Tarih Araştırmalarında Usûl. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 1998, 7,1: 387-389, s.1.

LANDA, L. M., “V.V. Barthold i Nekotoriye Voprosu Stanovleniya İstoriçeskoy Nauki v Sovetskom Uzbekistane” *Uzbekistonda İjtimoiy Fanlar*, obşestvennie Nauki v Uzbekistane , Fan 1969, s.11-35.

LUNİN, B. V., “Jizni Turıdı Akademika Vasiliya Vladimiroviça Bartolda”, *Uzbekistonda İjtimoiy Fanlar*, obşestvennie Nauki v Uzbekistane, Fan 1969, s.14.

OLİMOV, M., “Bartold V. V. O Natsional’nom Razmejevanii v SredneyAzii”, S.5, Vostok 1991, s. 162.

PETRUŞEVSKİY, İ, *Akademisyen V.V Barthold*, (Çev. Cengiz Buyar) Manas Sosyal Bilimler Dergisi, C. 11, S. 1, 2004.

REŞETOV, A.M, *Materialı k Biobibliografiçeskomu Slovaryu Rosiyskih Etnografov Antropologov*, St Peterburg 2012.

ROMODİN, V. A. , İzüçeniye İstorii Bilijnevo i Srednevo Vostoka, Aziatskiy Muzey, *Leningradskoe otdelenie İnstituta Vostokavedeniya AH SSSR*, Nauka Moskva 1972.

SALOMOVİÇ, Şarufiddin Suhrov, “Vıklad Akademika V.V. Bartolda v İzüçenie İstori Kulturu Tacikskovo Naroda IX. XV VV” *Tacikskiy Nationalniy Universitet Dissertatiyana Soiskanie Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeslik Nauk*, Duşanbe 2010.

TAŞAĞIL, Ahmet, *Orta Asya Türk Tarihi*, (Haz.Ahmet Kanlıdere) Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2011.

TOGAN, Ahmed Zeki Velidi, *Tarihde Usul*, No. 1. İ. Horoz Basımevi, 1950.

TOGAN, Zeki Velidi, *Türk Türkistan*, Toprak Yayınları, İstanbul 1960.

TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

TOGAN, Zeki Velidi. *Hâtıralar*, TDV Yayınları, Ankara 2012.

TOPAL, Mustafa, *Prof. Dr. Barthold ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998, (Yüksek Lisans Tezi).

TVERİTİNOVA, A.S., “Türkiye Tarihçisi V. D. Smirnov”, (Çev. Doğan Gürpınar) *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkoloji Sayısı, II. Kitap, S.11, Bişkek 2004, s.71–77.

UMNIKOV, İ.İ, Barthold V. V. Po Povodu 30-i Letiya Professorskoy Deyatel'nosti, Taşkent 1926, s. 175-176.

UMNYAKOV, İ. İ, "Rabat-i Malik.", V. V. Bartoldu Turkestanskiye Druz'ya, Uçeniki i Poçitateli, Taşkent 1927, s. 191.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyad: Sibel DEMİRKOL

Uyruğu : T.C

Doğum Yeri ve Yılı :
MERKEZ- BİTLİS 01.08.1990

E-posta :
sibeldemirkol13@gmail.com

Eğitim Derecesi	Kurum / Program	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans: Bitlis Eren Üniversitesi		2019
Lisans: Bitlis Eren Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı		2016
Lise: Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi		2009

Meslek Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
1yıl (2016)	MEB ve Özel Eğitim	Öğretmen
2 yıl (2018)	Kurumu Türk Telekom	Asistan

Yabancı Dili

İngilizce

Yayınlar

1.

Diğer Faaliyetler

